T.C.

Radyo ve Televizyon Üst Kurulu

AVRUPA BİRLİĞİ ÜLKELERİNDE VE TÜRKİYE'DE ENGELLİ BİREYLERİN YAYIN HİZMETLERİNE ERİŞİMİNE İLİŞKİN HUKUKİ DÜZENLEMELER

UZMANLIK TEZİ

Müge ASI

ANKARA

HAZİRAN / 2021

T.C.

Radyo ve Televizyon Üst Kurulu

AVRUPA BİRLİĞİ ÜLKELERİNDE VE TÜRKİYE'DE ENGELLİ BİREYLERİN YAYIN HİZMETLERİNE ERİŞİMİNE İLİŞKİN HUKUKİ DÜZENLEMELER

UZMANLIK TEZİ

Müge ASI

DANIŞMAN

Üst Kurul Uzmanı Melike YİĞİT BAKIR

ANKARA

HAZİRAN / 2021

Radyo ve Televizyon Üst Kurulu Başkanlığına

Bu çalışma, Tez Değerlendirme Komisyonu tarafından oy birliği/oy çokluğu ile Uzmanlık Tezi olarak kabul edilmiştir.

	Adı Soyadı	İmza
Başkan	:	
Üye	:	
Üye	:	
Üye	:	
Üye	:	

ONAY

... / ... / 2021

Ebubekir ŞAHİN

Üst Kurul Başkanı

TEZ TESLİM TUTANAĞI VE DOĞRULUK BEYANI

Radyo ve Televizyon Üst Kurulunda görev yapan Üst Kurul Uzman Yardımcısı olarak, Radyo ve Televizyon Üst Kurulu Tez Hazırlama Yönergesi'ne uygun şekilde hazırlamış olduğum uzmanlık tezi ilişikte sunulmuştur.

Bu uzmanlık tezindeki bütün bilgilerin akademik kurallara ve etik davranış ilkelerine uygun olarak toplayıp sunduğumu; ayrıca, bu kural ve ilkelerin gereği olarak, çalışmada bana ait olmayan tüm veri, düşünce ve sonuçları andığımı ve kaynağını gösterdiğimi beyan ederim.

Bilgilerinizi ve gereğini arz ederim.

… / … / 2021

Müge ASI

Üst Kurul Uzman Yardımcısı

Uzmanlık Tezinin Adı: Avrupa Birliği Ülkelerinde ve Türkiye'de Engelli Bireylerin Yayın Hizmetlerine Erişimine İlişkin Hukuki Düzenlemeler

EK:

1- Tez (6 Adet)

2- CD (1 Adet)

Tezi Teslim Alan

Daire Başkanı

... / … / 2021

TEŞEKKÜR

"Avrupa Birliği Ülkelerinde ve Türkiye'de Engelli Bireylerin Yayın Hizmetlerine Erişimine İlişkin Hukuki Düzenlemeler" isimli bu tezin hazırlanması sürecinde öncelikle Radyo ve Televizyon Üst Kurulu Başkanı Sayın Ebubekir ŞAHİN ve saygıdeğer Üst Kurul Üyelerine, tez sürecimizle yakinen ilgilenen Üst Kurul Başkan Yardımcısı Sayın İbrahim USLU'ya ve Uluslararası İlişkiler Dairesi Başkanlığı yöneticilerine teşekkür ederim.

Tez çalışması boyunca alanında yetkin bilgi ve tecrübeleri ile desteğini hiçbir zaman esirgemeyen değerli tez danışmanım Melike YİĞİT BAKIR'a ve tezin hazırlanması sürecinde her zaman yanımda olan sevgili anneme ve babama teşekkürlerimi sunarım.

İÇİNDEKİLER

Sayfa

TEŞEKKÜR I
İÇİNDEKİLER II
KISALTMALAR IV
TABLOLAR LİSTESİ VI
GİRİŞ 1
BİRİNCİ BÖLÜM 6
ENGELLİLİK VE ENGELLİ HAKLARI 6
1.1. TARİHÇE 6
1.2. ENGELLİLİĞİN TANIMLANMASI 9
1.3. ENGELLİLİK TÜRLERİ 11
1.4. ENGELLİLİK MODELLERİ 14
1.4.1. Geleneksel Bireyci Tıbbi Model 15
1.4.2. Sosyal Model 16
1.5. ENGELLİ HAKLARI 18
1.5.1. Dünyada Engelli Haklarının Gelişimi 18
1.5.1.1. Engellilerin Haklarına İlişkin Sözleşme 21
1.5.1.2. Avrupa Birliği'nde Engelli Haklarının Gelişimi 22
1.5.1.3. Türkiye'de Engelli Haklarının Gelişimi 24
İKİNCİ BÖLÜM 30
ERİŞİLEBİLİRLİK VE GÖRSEL-İŞİTSEL MEDYA 30
2.1. İLETİŞİM KAVRAMI 30
2.1.1. İletişim Türleri 31
2.1.1.1. Sözlü, Yazılı, Sözlü Olmayan İletişim 32
2.1.1.2. Yüz Yüze, Araçlı İletişim 32
2.1.2. Kitle İletişim 33
2.2. GÖRSEL-İŞİTSEL MEDYANIN GELİŞİMİ 34
2.2.1. Dünyada Televizyon Yayınlarının Gelişimi 34
2.2.2. Türkiye'de Radyo ve Televizyon Hukukunun Gelişimi 36

2.3. ERİŞİLEBİLİRLİK 39
2.3.1. Erişilebilirlik Hakkının Gelişimi 40
2.3.2. Medya Erişilebilirliği 44
2.3.2.1. Medya Erişilebilirliği Hakkının Gelişimi 45
2.3.2.2. Medya Erişilebilirliği Uygulamaları 49
ÜÇÜNCÜ BÖLÜM 57
ENGELLİ BİREYLERİN YAYIN HİZMETLERİNE ERİŞİMİNE İLİŞKİN HUKUKİ DÜZENLEMELER 57
3.1. TÜRKİYE'DE ENGELLİ BİREYLERİN YAYIN HİZMETLERİNE ERİŞİMİNE İLİŞKİN HUKUKİ DÜZENLEMELER 57
3.1.1. Sağırların, İşitme ve Görme Engellilerin Yayın Hizmetlerine Erişiminin İyileştirilmesine İlişkin Usul ve Esaslar Hakkında Yönetmelik 58
3.2. AVRUPA BİRLİĞİ ÜLKELERİNDE ENGELLİ BİREYLERİN YAYIN HİZMETLERİNE ERİŞİMİNE İLİŞKİN HUKUKİ DÜZENLEMELER 66
3.2.1. Belçika 66
3.2.2. İrlanda 68
3.2.3. İspanya 74
3.2.4. Slovakya 76
3.2.5. Almanya 78
3.2.6. İsveç 79
3.2.7. Fransa 81
3.2.8. Macaristan 82
3.2.9. Polonya 83
3.3. İNGİLTERE'DE ENGELLİ BİREYLERİN YAYIN HİZMETLERİNE ERİŞİMİNE İLİŞKİN HUKUKİ DÜZENLEMELER 85
SONUÇ VE ÖNERİLER 90
KAYNAKÇA 96
ÖZET 104
ABSTRACT 106
ÖZGEÇMİŞ 107

KISALTMALAR

AB	Avrupa Birliği
ABD	Amerika Birleşik Devletleri
AET	Avrupa Ekonomik Topluluğu
a.g.d.	Adı geçen direktif
a.g.e	Adı geçen eser
a.g.k	Adı geçen kanun
a.g.m	Adı geçen makale
AİHM	Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi
BAI	Broadcasting Authority of Ireland **(**İrlanda Yayıncılık Otoritesi)
bkz.	Bakınız
BM	Birleşmiş Milletler
CSA	Conseil supérieur de l'audiovisuel (Görsel-İşitsel Yüksek Konseyi) - Fransa
EHİS	Engellilerin Haklarına İlişkin Sözleşme
ICF	International Classification of Functioning, Disability and Health (Uluslararası İşlevsellik, Engellilik ve Sağlık Sınıflandırması)
IPTV	Internet Protocol TV
ITU	International Telecommunication Union (Uluslararası Telekomünikasyon Birliği)
KRRiT	Krajowa Rada Radiofonii i Telewizji (Ulusal Yayıncılık Konseyi) - Polonya
OFCOM	Office of Communications (İletişim Ofisi) - İngiltere

RTÜK	Radyo ve Televizyon Üst Kurulu
s.	Sayfa
PTT	Posta ve Telgraf Teşkilatı Anonim Şirketi
TRT	Türkiye Radyo-Televizyon Kurumu
vb.	ve benzeri
WHO	World Health Organization (Dünya Sağlık Örgütü)

TABLOLAR LİSTESİ

Tablo 1.1. Engellilik Türleri 11
Tablo 1.2. Veri Sisteminde Kayıtlı ve Hayatta Olan Engellilerin Engel Gruplarına Göre Dağılımları 12
Tablo 2.1. Erişim Hizmetlerinin, Hedef Kitlenin ve Kullanıcı Ön Koşullarının Özeti 55
Tablo 3.1. BAI Erişim Kuralları, 2019-2023 Dönemi İçin Altyazı Hedefleri 69
Tablo 3.2. BAI Erişim Kuralları, 2019-2023 Dönemi İçin İrlanda İşaret Dili hedefleri 71
Tablo 3.3. BAI Erişim Kuralları, 2019-2023 Dönemi İçin Sesli Betimleme Hedefleri 71
Tablo 3.4. İspanya'da Engellilerin Televizyon Programlarına Erişiminde Hedeflenen Oranlar (2010-2013)..... 75
Tablo 3.5. İspanya'da Engellilerin Kamuya Ait Kanallarda Yayınlanan Programlara Erişiminde Hedeflenen Oranlar (2010-2013)..... 75
Tablo 3.6. İsveç'te 1 Temmuz 2020-30 Haziran 2021 Dönemi İçin Geçerli Olan Yükümlülükler 80
Tablo 3.7. İngiltere'de Kanallar İçin Erişim Hizmeti Hedefleri 86
Tablo 3.8. İngiltere'de 2021 Yılı İçin Birinci Seviye Kanalları..... 88
Tablo 3.9. İngiltere'de 2021 Yılı İçin İkinci Seviye Kanalları..... 89

GİRİŞ

Geçmişten günümüze engellilik bütün toplumlarda bireyler için dezavantaj oluşturmuştur. Engelli bireyler çoğu zaman toplumdan dışlanmış ve diğer bireylerin faydalandığı olanaklardan faydalanamamışlardır. Bu durumun ekonomik, sosyal ve kültürel birçok nedeni olmakla birlikte zaman içerisinde engelli bireylere sağlanan haklar onların toplumla bütünleşmelerini biraz daha kolaylaştırmıştır. Ancak, engelli bireylere yönelik "öteki" algısı tam olarak kaybolmamıştır.

Toplumdaki engellilik hâli sosyal bir olgu olarak karşımıza çıkmaktadır. Engelli bireylerin fiziksel kısıtlılıklarından ötürü değil, toplumda onlara atfedilen "öteki" kimliğinden dolayı toplumsal hayatta geri planda kaldıkları günümüzde birçok sosyal araştırmacı tarafından kabul edilen bir durumdur. Bu nedenle, engelli bireylerin haklarının iyileştirilmesi onların toplumdaki diğer bireylerle eşit fırsatlara sahip olmaları açısından çok önemlidir.

Engelli hakları incelenirken, erişilebilirlik çok önemli bir olgu olarak karşımıza çıkmaktadır. Çağımız bilgi çağıdır ve engelli bireylerin her şeyden önce sorunsuzca bilgiye erişebilmeleri gerekmektedir. Bilgiye erişim konusu incelendiğinde de görsel-işitsel medya şüphesiz ki ön planda yer almaktadır. Dolayısıyla, engelli bireylerin yayın hizmetlerine erişimi ve bu konuda engelli bireylere sağlanan haklar, her şeyden önce onların bilgiye erişimi açısından oldukça önemlidir. Bu konuda dünyada ve ülkemizde önemli çalışmalar yapılmış olup bu çalışmaların incelenmesi ve eksikliklerin belirlenmesi engelli haklarının gelişimi açısından faydalı olacaktır.

Engelli bireyler toplumsal hayatın her alanında dezavantajlı konumda olabilmektedirler. Bu nedenle, diğer alanlarda olduğu gibi engellilerin medyaya erişimlerinin iyileştirilmesi de büyük önem taşımaktadır. Son yıllarda ülkemizde bu

konuda ciddi çalışmalar yapılmış olup 2019 yılında Sağırların, İşitme ve Görme Engellilerin Yayın Hizmetlerine Erişiminin İyileştirilmesine İlişkin Usul ve Esaslar Hakkında Yönetmelik yayımlanmıştır.

Üç bölümden oluşan bu tezin ilk bölümünde tarihsel süreç içerisinde toplumlarda engelliliğe bakışın nasıl ve ne yönde değiştiği irdelenmiş olup engellilik kavramının daha iyi anlaşılabilmesi için engelliliğe ilişkin geliştirilen tanımlar, engellilik türleri ve engellilik modelleri açıklanmıştır. Bununla birlikte, dünyada ve Türkiye'de genel anlamıyla engelli haklarının gelişimini ele almak da engelli haklarını tarihsel boyutuyla anlamak açısından önemli olduğu için, engelli haklarının tarihsel arka planı da birtakım önemli hukuki belgelere değinilerek açıklanmaya çalışılmıştır.

İkinci bölümde; iletişim, görsel-işitsel medya, erişilebilirlik ve medya erişilebilirliği kavramları üzerinde durulmuştur. Öncelikle, dünyada ve Türkiye'de erişilebilirlik hakkının gelişiminden bahsedilmiştir. Daha sonra medya erişilebilirliği kavramı açıklanmış olup medya erişilebilirliği ile ilgili öne çıkan uygulamalardan bahsedilmiştir. Bu uygulamaların, geçmişten günümüze, dünyada ve özellikle Avrupa Birliği'nde ortaya çıkan hukuki düzenlemelerden hangilerine bağlı olarak gerçekleştiği de açıklanmıştır.

Üçüncü bölümde ise, işitme ve görme engelli bireylerin televizyon yayınlarına erişimi ile ilgili Türkiye'deki ve bazı Avrupa Birliği ülkelerindeki hukuki düzenlemeler ayrıntılı şekilde incelenmiştir. Böylece, ülkemizde ve Avrupa Birliği'nde engellilerin medyaya erişimleri ile ilgili ne tür çalışmalar yapıldığı ortaya konulmuş olup ilgili mevzuatı karşılaştırma fırsatı elde edilmiştir.

"Sonuç ve Öneriler" bölümünde ise, ülkemizde engelli bireylerin televizyon yayınlarına erişimi konusunda yapılan düzenlemelerde Avrupa Birliği ülkelerine

kıyasla ne tür farklılıklar ve benzerlikler olduğu incelenmiş olup konuyla ilgili Türkiye'deki birtakım eksiklikler belirlenmiş ve çözüm önerileri sunulmuştur.

Tezin Amacı

Bu tezde; sağırların, işitme ve görme engelli bireylerin yayın hizmetlerine erişimine ilişkin Türkiye'deki ve Avrupa Birliği ülkelerindeki mevzuatın karşılaştırması yapılmış olup aynı zamanda Türkiye'deki mevzuatın Avrupa Birliği müktesebatı ile uyumu incelenmiştir. Ayrıca, Türkiye'de sağırların, işitme ve görme engelli bireylerin medyaya erişimine yönelik yapılan düzenlemeler ile Avrupa Birliği ülkelerindeki düzenlemeler karşılaştırıldığında ne tür benzerlik ve farklılıkların ortaya çıktığı açıklanmaya çalışılmıştır. Bu sayede, Türkiye'de konuyla ilgili eksiklikler de saptanmaya çalışılmıştır.

Tezin Önemi

Yapılan incelemeler neticesinde, şimdiye kadar akademik literatürde engellilerin yayın hizmetlerine erişimiyle ilgili Türkiye ve Avrupa Birliği mevzuatının incelenmesine ve karşılaştırılmasına yönelik herhangi bir çalışmaya rastlanmamış olup bu çalışmanın ilgili literatürde önemli bir boşluğu doldurmak adına faydalı olabileceği ve bu konuyla ilgili ileride yapılacak araştırmalar için de önemli bir başvuru kaynağı olabileceği düşünülmektedir.

Tezin Kapsamı ve Sınırlılıkları

Tez çalışmasında, mevzuat incelemesi yapılırken Avrupa'yı siyasi ve coğrafi anlamda temsil edebileceği değerlendirilen, ayrıca başarılı ve öncü düzenlemelere sahip olduğu düşünülen toplamda on ülke seçilmiş ve bu ülkeler incelenmiştir. Ayrıca,

bu tezde televizyon yayın hizmetlerine erişim ile ilgili mevzuat incelenmiş olup diğer yayın hizmetleri kapsam dışı bırakılmıştır. Diğer yayın hizmetlerinin kapsam dışı bırakılmasının nedeni, ülkemizde konuyla ilgili mevzuatın televizyon yayın hizmetlerini kapsaması ve Avrupa Birliği ülkelerinde her ne kadar son yıllarda isteğe bağlı yayın hizmetleri ile ilgili düzenlemeler yapılıyor olsa da bu zamana kadar olan mevzuatın genellikle televizyon yayın hizmetleri üzerine yoğunlaşmasıdır. Yayın hizmetlerine erişimden bahsedildiğinde, bu hizmetlere erişimde zorluk yaşayanlar özellikle sağırlar, işitme ve görme engelliler olduğu için, bu tezde bu engel grupları üzerinde durulmuştur. İlgili ulusal ve uluslararası mevzuat incelendiğinde de büyük çoğunlukla sağırlar, işitme ve görme engelliler üzerinde durulduğu ve bu yönde düzenlemeler yapıldığı göze çarpmaktadır.

Tezin Araştırma Yöntemi

Tez çalışmasında nitel araştırma yöntemi kullanılmıştır. Nitel araştırma yöntemi; görüşme ve doküman analizi gibi veri toplama yöntemlerinin kullanıldığı, olayların gerçekçi ve bütüncül şekilde ortaya konmasını amaçlayan bir araştırma olarak tanımlanabilir.[1] Çalışmada konu daha çok hukuki boyutuyla ele alınmış olup mevcut düzenlemeler incelenerek konu ile ilgili birtakım öneriler sunulmuştur.

Tezin Veri Toplama Yöntemi

Tezde veri toplama yöntemi olarak ise doküman analizi kullanılmıştır. Doküman analizi, araştırması hedeflenen olgu ile ilgili bilgi içermekte olan yazılı materyallerin analizini kapsamaktadır. Doküman analizi, bir araştırma yapılırken diğer veri toplama yöntemlerinin yanında ek bilgi kaynağı olabileceği gibi başlı başına bir

[1]Ali Yıldırım, Hasan Şimşek, *Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri,* Seçkin Yayıncılık, Ankara, 2016, s. 41.

araştırma yöntemi olarak da kullanılabilir.[2] Bu kapsamda, bu tezde Türkiye'de ve Avrupa Birliği ülkelerinde engelli bireylerin yayın hizmetlerine erişimine ilişkin mevzuatın yanı sıra konuyla ilgili kitap, makale ve raporlar da belirlenip incelemeye alınmıştır. Elde edilen veriler, bilimsel etik ve kurallara uygun olarak aktarılmıştır.

[2]A. Yıldırım, H. Şimşek, 2016, s. 189.

BİRİNCİ BÖLÜM

ENGELLİLİK VE ENGELLİ HAKLARI

1.1. TARİHÇE

Engelli birey sosyal çeşitlilik içinde yer alır ve aynı zamanda bu çeşitliliğe katkı sağlar. Birtakım bedensel özelliklerinin farklı olması dışında engelli bireyler toplumdaki diğer insanlardan farklı değildir. Bu noktada, engelli bireyler ile engeli olmayan bireyler arasındaki sosyal mesafeyi sorgulamak önemlidir çünkü bu farklılığı oluşturan asıl neden engelli bireylerin sosyal sistem içinde göz ardı edilmesidir.[3]

2011 yılında yayımlanan Dünya Engellilik Raporu'na göre, dünya nüfusunun yaklaşık %15'inin (bir milyardan fazla insanın) engelli olduğu tahmin edilmektedir. Bu, Dünya Sağlık Örgütü'nün (World Health Organization, WHO) 1970'lerdeki %10'luk tahmininden daha fazladır. Tahmindeki bu artışın nedenlerinin; nüfusun yaşlanması, kronik hastalıkların hızlı artışı ve engelliliği ölçmek için kullanılan metodolojideki gelişmeler olduğu düşünülmektedir.[4] Yine Dünya Engellilik Raporu'nda belirtildiği üzere, düşük gelire sahip, çalışma hayatının dışında kalmış veya daha düşük eğitim seviyesine sahip bireyler daha yüksek engellilik riski ile karşı karşıyadır.[5] 2011 tarihli Dünya Engellilik Raporu, küresel çapta yapılan en kapsamlı ve en güncel çalışma olup engellilik ile ilgili araştırmalarda söz konusu rapora atıf yapılmaktadır.

[3]Esra Burcu, *Engellilik Sosyolojisi*, Anı Yayıncılık, Ankara, 2015, s.11.
[4]https://www.who.int/teams/noncommunicable-diseases/disability-and-rehabilitation/world-report-on-disability (29.01.2021)
[5]World Health Organization, *World Report on Disability Summary*, WHO, 2011, s.8.

Avrupa Birliği'nde ise altı kişiden biri (yaklaşık 80 milyon kişi) engellidir. Bu kişilerin topluma tam katılımları, çevresel ve tutumsal engellerden dolayı kısıtlanmaktadır. Engelli bireylerde yoksulluk oranı, ortalamaya göre %70 daha fazladır. Bunun nedeni ise iş olanaklarına erişimlerinin kısmen sınırlı olmasıdır. 75 yaşın üzerindeki kişilerin üçte birinden fazlası onları bir dereceye kadar kısıtlayan engellere sahiptir, %20'den fazlası ise önemli ölçüde kısıtlayan engellere sahiptir. Dahası, bu oran AB'nin nüfusu yaşlandığı için giderek yükselmektedir.[6]

Sanayi Devrimi ile engelli bireylerin üretime azami katkı sağlayamamaları sonucunda işgücü piyasasındaki varlıkları da azalmıştır. Üretimde beden gücü ve hız faktörünün önemli olması, engelli bireyleri bu alanın dışında bırakmıştır. Ayrıca, fabrika sisteminin ortaya çıkardığı dezavantajlardan biri olan iş kazalarının çoğalması engellilerin sayısında artışa neden olmuştur.[7]

Birinci Dünya Savaşı ve İkinci Dünya Savaşı'nın en önemli sonuçlarından bir tanesi de pek çok kişinin savaş sırasında sakat kalmış olmasıdır. Hem maddi hem manevi anlamda ciddi hasarlar bırakan bu savaşlardan sonra engellilik kavramı da tartışılmaya başlanmıştır. Üretimin devamını sağlamak amacıyla kadınlar, yaşlılar ve engelliler fabrikalarda çalışmaya başlamışlardır. Böylece, engeli olan bireylerin piyasada hangi işleri yapabilecekleri tecrübe edilmiştir. Bu durum, mesleki teknik eğitimin ve mesleki rehabilitasyon merkezlerinin ortaya çıkmasını sağlamıştır. Engelli bireylerin sağlık sorunları savaşa katılan ülkeleri bu konuda birtakım düzenlemeler yapmaya itmiştir. Amerika, Fransa ve İngiltere gibi ülkeler engellilik sorununun farkına varmışlardır. 1940'lı yıllara kadar dünyada engelli insanlar için çözüm üreten politikalar bulunmamakla birlikte İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra engelli hakları daha fazla dikkate alınmıştır. Engelliliğin yükünün azaltılması kapsamında Birleşmiş

[6]European Commission, *European Disability Strategy 2010-2020: A Renewed Commitment to a Barrier-Free Europe*, Brussels, 2010, s.3. https://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=COM:2010:0636:FIN:en:PDF (02.02.2021)
[7]Bülent Kara, "Türkiye'de Engelli Bireylerin Yasal Hakları ve Uygulamadaki Yeri", *Akademik Sosyal Bilimler Çalışmaları Dergisi*, Sayı:48, 2016, s.252.

Milletler ciddi çalışmalar yaparak uluslararası alanda bu konudaki bilincin artmasını sağlamıştır.[8]

Batıda 1960'lı yıllarda başlayan ve engelli hareketlerini kapsayan sistemli mücadeleler, engellilik konusunda bilimsel bakış açısının gelişimine de katkı sağlamıştır. Türkiye'de ise, engellilik olgusunu canlandıran hareketliliğin 1990'lı yılların sonuna rastladığını söylemek doğru olacaktır. Türkiye'deki engelli nüfusun betimsel özelliklerine ilişkin net rakamları gösterecek veri tabanının olmaması bir eksiklik olmakla birlikte, 2000'li yıllardan itibaren engelli nüfusa ilişkin istatistiki veri tabanlarının sistemli olarak oluşturulma çabası içinde olunduğu söylenebilir.[9]

Türkiye'deki engelli nüfusa ilişkin ilk sistematik bilgi 2000 yılında gerçekleşen Genel Nüfus Sayımı'nda elde edilmiştir. Engelli nüfusa ilişkin bilgi eksikliğini gidermek amacıyla gerçekleştirilen ve Türkiye'deki engelli nüfusun niteliklerine ilişkin ilk kapsamlı çalışma olan Türkiye Özürlüler Araştırması ise 2002 yılında gerçekleştirilmiştir. 2000 Genel Nüfus Sayımı ve Türkiye Özürlüler Araştırması sonuçları birlikte değerlendirildiğinde, 2000 yılında Türkiye'deki engelli nüfusun oranı %3,12'dir. Bu oranın %1,83'ünü erkekler, %1,29'unu ise kadınlar oluşturmaktadır. Dolayısıyla, erkek ve kadın engelli nüfusu arasında büyük bir fark bulunmamaktadır. Engelli nüfusun çoğu gençtir. Yine engelli nüfus içerisinde kentte yaşayanların oranı daha fazladır. Eğitim düzeyleri ve istihdam edilme oranları ise oldukça düşüktür.[10] Bu durumda, engelli bireylerin eğitim hakkından yeterince faydalanamadıkları ve iş bulmakta zorlandıkları ifade edilebilir. Engelli bireylerin toplumsal hayatta birçok zorlukla karşılaşıyor olmaları, engellilere yönelik geliştirilen ve geliştirilecek olan sosyal politikaların önemini de ortaya koymaktadır.

[8]B. Kara, 2016, s.252.
[9]E. Burcu, 2015, s.5-6.
[10]A.g.e., s.6.

1.2. ENGELLİLİĞİN TANIMLANMASI

Konuyla ilgili çalışmalara bakıldığında engellilik ile ilgili pek çok tanıma rastlamak mümkündür. Farklı kaynaklarda farklı tanımlar yer alabilmektedir. Bununla birlikte bu çalışmada, ulusal ve uluslararası düzeyde kabul gören tanımlar kullanılmaya çalışılmıştır.

WHO, 1980 yılında, Uluslararası Sakatlık, Özürlülük ve Engellilik Sınıflandırması (International Classification of Impairments, Disabilities and Handicaps, ICIDH) isimli sınıflandırmayı oluşturmuş olup sakatlık, özürlülük ve engellilik kavramlarını şu şekilde tanımlamıştır: Sakatlık (impairment), psikolojik, anatomik veya fiziksel yapı veya fonksiyonlardaki bir noksanlığı veya anormalliği ifade etmektedir. Özürlülük (disability), bir sakatlık sonucu meydana gelen ve normal sayılabilecek bir insana oranla bir işi yapabilme yeteneğinin kaybedilmesi veya kısıtlanması durumunu ifade etmektedir. Engellilik (handicap) ise bir özürlülük veya sakatlık sonucunda, belirli bir kişide meydana gelen ve kişinin (yaş, cinsiyet, sosyal ve kültürel durumuna göre) normal sayılabilecek faaliyette bulunmasını önleyen veya sınırlayan dezavantajlı durumu ifade etmektedir.[11]

Ancak, WHO'nun geliştirmiş olduğu bu tanım engelliliğe ilişkin geleneksel model doğrultusunda yapılmış olup engelli bireyler sınıflandırmanın revize edilmesi için girişimlerde bulunmuşlardır.[12] 1993 yılında WHO, sınıflandırmayı revize etme sürecini başlatmıştır. Sınıflandırmada çeşitli değişiklikler yapılmış olup tıbbi model ve sosyal modelin sentezi olan biyopsikososyal modeli kapsayan ICIDH-2 sınıflandırması oluşturulmuştur.[13]

---

[11]World Health Organization, *International Classification of Impairments, Disabilities, and Handicaps (ICIDH),* WHO, Geneva, 1980, s.27-29.

[12]Rachel Hurst, "The International Disability Rights Movement and the ICF", *Disability and Rehabilitation,* Sayı: 25/11-12, 2003, s.573-574.

[13]Jerome E. Bickenbach, Chatterjih, Somnath, Badley, E.M., Üstün, T.B., "Models of disablement, universalism and the international classification of impairments, disabilities and handicaps", *Social Science & Medicine,* Sayı:48, 1999, s. 1183-1184.

WHO'nun yaptığı en son sınıflandırma sistemi ise Uluslararası İşlevsellik, Engellilik ve Sağlık Sınıflandırması (International Classification of Functioning, Disability and Health, ICF) olmuştur. ICF, farklı sektörlerdeki geniş kullanım yelpazesine yönelik çok amaçlı bir sınıflandırma olup sağlık ve sağlıkla ilgili alanların bir sınıflandırmasıdır. ICF'e göre engellilik; sakatlık, faaliyet kısıtlaması ve katılım engelini içine alan bir şemsiye kavramdır. ICF, her insanın sağlıkla ilgili sorun yaşayabileceğini ve engelliliği deneyimleyebileceği düşüncesini kabul etmektedir. Dolayısıyla ICF, engellilik deneyimini evrensel insan deneyimi olarak tanımlamaktadır.[14]

Türkiye'de, Engelliler Hakkında Kanun'un "Tanımlar" başlıklı 3 üncü maddesinde engelli kavramı "*fiziksel, zihinsel, ruhsal ve duyusal yetilerinde çeşitli düzeyde kayıplarından dolayı topluma diğer bireyler ile birlikte eşit koşullarda tam ve etkin katılımını kısıtlayan tutum ve çevre koşullarından etkilenen birey*" [15] olarak tanımlanmaktadır. Bu tanım, engelli kişinin engelinden dolayı toplumsal hayattan izole edilmesine vurgu yaptığı için engelliliğin sosyal boyutuna da değinmiş olmaktadır.

Bireyin fiziksel özelliklerinin yaratmış olduğu sosyal konum oldukça önemlidir. Bu kapsamda, fiziksel olan engelliliğin, sosyo-kültürel ve sosyo-politik zeminde edinmiş olduğu sosyal tanımlaması önem kazanmaktadır. Fiziksel engellilik, bedensel faaliyet ve yeteneklerdeki sınırlılığı ifade ederken sosyal engellilik, fiziksel engellilik tarafından şekillenen ve bireyin toplumsal hayattaki rollerini yerine getirirken karşılaştığı sınırlılıktır. [16]

[14]World Health Organization, *Towards a Common Language for Functioning, Disability and Health: ICF*, WHO, Geneva, 2002, s.2-3.
[15]5378 sayılı Engelliler Hakkında Kanun, RG: 07.07.2005, 25868.
[16]Esra Burcu, *Türkiye'de Özürlü Birey Olma: Temel Sosyolojik Özellikleri ve Sorunları Üzerine Bir Araştırma,* Hacettepe Üniversitesi Yayınları, Ankara, 2007, s.7-8.

Bireyin engeli, insanın biyolojik doğasından çok sosyal alanda diğer bireylerle beraber iken bir anlam ifade etmektedir. Doğuştan veya sonradan olan engelliliğin sosyal anlamı, engelliliğin bireyin hayatını ne yönde etkilediğine göre ve toplumun bakış açısı doğrultusunda şekillenmektedir.[17]

1.3. ENGELLİLİK TÜRLERİ

Türkiye'de 2002 yılında gerçekleştirilen Özürlüler Araştırması'nda engellilik türleri; ortopedik engelli, görme engelli, işitme engelli, dil ve konuşma engelli, zihinsel engelli, süreğen hastalık olmak üzere toplamda altı grupta ele alınmıştır. [18]

Tablo 1.1. Engellilik Türleri

ENGELLİLİK TÜRLERİ
Ortopedik
Görme
İşitme
Dil ve Konuşma
Zihinsel
Süreğen Hastalık

Engelli bireylerin sayısının resmî olarak tespit edilmesi engellilere yönelik geliştirilen politikalar bakımından çok önemlidir. Engelli nüfusa ilişkin veriyi sağlayabilmek amacıyla ülkemizde "Ulusal Engelli Veri Sistemi" oluşturulmuştur. Ulusal Engelli Veri Sisteminde kayıtlı ve hayatta olan engelli sayısı; 1.425.667'si erkek ve 1.109.566'sı kadın olmak üzere toplam 2.535.233 kişidir. Ağır engeli olan kişi sayısı ise 764.271'dir.[19]

[17]E. Burcu, 2007, s.8.
[18]Devlet İstatistik Enstitüsü, *Türkiye Özürlüler Araştırması*, DİE, Ankara, 2002.
[19]Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı Engelli ve Yaşlı Hizmetleri Genel Müdürlüğü, Engelli ve Yaşlı İstatistik Bülteni, Kasım 2020, s.16.
https://www.ailevecalisma.gov.tr/media/65097/istatistik_bulteni_kasim2020.pdf (30.01.2021)

Türkiye'de oluşturulan Ulusal Engelli Veri Sistemi'nde kayıtlı ve hayatta olan engellilerin 2020 Kasım ayı itibariyle engel gruplarına göre dağılımları ise aşağıdaki tabloda mevcuttur:

Tablo 1.2. Veri Sisteminde Kayıtlı ve Hayatta Olan Engellilerin Engel Gruplarına Göre Dağılımları[20]

Engel Grubu	Kişi Sayısı	Oranı (%)
Görme	277.001	9,83
İşitme	228.589	8,11
Dil ve Konuşma	40.981	1,45
Ortopedik	383.134	13,59
Zihinsel	486.676	17,27
Ruhsal ve Duygusal	215.915	7,66
Süreğen Hastalık	1.119.007	39,70
Diğer	67.324	2,39

Not: Engelli Sağlık Kurulu Raporu almak için yetkili hastanelere başvurmamış ve hizmet almak için devletle temasa geçmemiş bireyleri kapsamamaktadır.

Bu tezde, "Görme Engellilik" ve "İşitme Engellilik" konularına odaklanıldığı için özellikle bu kavramlar üzerinde durulacak olup konunun daha iyi anlaşılabilmesi adına görme engellilik ve işitme engellilik kavramlarına açıklık getirilmeye çalışılacaktır.

[20]Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı Engelli ve Yaşlı Hizmetleri Genel Müdürlüğü, Engelli ve Yaşlı İstatistik Bülteni, Kasım 2020, s.17.
https://www.ailevecalisma.gov.tr/media/65097/istatistik_bulteni_kasim2020.pdf (30.01.2021)

Görme engellilik, bireyin tek gözünde veya iki gözünde tam veya kısmi görme bozukluğu ya da kaybı olması durumudur. Göz protezi kullananlar, gece körlüğü, renk körlüğü olan bireyler bu gruba girmektedir. [21]

İşitme engellilik ise, bireyin tek kulağında veya iki kulağında tam ya da kısmi işitme kaybı olması durumunu ifade etmektedir. İşitme cihazı kullanan bireyler de bu gruba girmektedir.[22]

Dünyada en az 2,2 milyar insan görme bozukluğu yaşamaktadır veya görme engellidir. Görme bozukluğunun önde gelen nedenleri düzeltilmemiş kırma kusurları ve kataraktlardır. Görme bozukluğu olan kişilerin çoğu 50 yaşın üzerindedir. İşitme kaybı yaşayanların oranı ise dünya nüfusunun %5'inden fazladır (466 milyon insan). 2050'ye kadar 900 milyondan fazla insanın (dünyadaki her on kişiden biri) işitme kaybı yaşayacağı tahmin edilmektedir. İşitme engelli kişilerin çoğu düşük ve orta gelirli ülkelerde yaşamaktadır. 65 yaşın üzerindeki kişilerin yaklaşık üçte biri işitme kaybından etkilenmektedir.[23]

İşitme engelliliği incelediğimizde; "sağır" ve "işitme engelli" kavramları birbirinden farklı kavramları ifade etmektedir, ancak günümüzde "sağır" ve "işitme engelli" terimleri yaygın olarak karıştırılmakta ve birbirinin yerine kullanılabilmektedir. Dolayısıyla, ikisi arasındaki farkın açıklanması konunun daha iyi anlaşılması bakımından yararlı olacaktır.

İşitme engelli terimi, işitme kaybı olan kişilere verilen bir isimdir, ancak odyolojik temele dayanmaktadır. Örneğin, yaşlılık vb. sebeplerden ötürü tek veya iki kulağında çok hafif düzeyde işitme kaybı olsa da bu birey işitme engelli olarak kabul

[21]Devlet İstatistik Enstitüsü, 2002.
[22]A.g.e.
[23]https://www.who.int/teams/noncommunicable-diseases/sensory-functions-disability-and-rehabilitation (20.04.2021)

edilmektedir. Dolayısıyla, tamamen ve çok az işitme kaybı olan kişiler tarif edileceğinde, "sağır ve işitme engelli" şeklinde belirtilmesi daha doğru olacaktır ve konuya bütüncül bir bakış açısı ile yaklaşılmasını sağlayacaktır. Sağır Toplumu açısından bakıldığında, odyolojik sebepler dikkate alınmaksızın bu toplumun sosyal ve kültürel özelliklerini taşıyan ve işitme kaybı yaşayan bireyler, "sağır" olarak kabul edilmektedir.[24] Sağır Toplumun kendine özgü bir kültürü bulunmaktadır ve bu anlamda işitme engellilerden ayrılmaktadırlar.

1.4. ENGELLİLİK MODELLERİ

Engellilik üzerine yapılan araştırmalar, konuya ilişkin farklı modellerin ortaya çıkmasına neden olmuştur. Engelliliği açıklayan modeller temel olarak ikiye ayrılmıştır. Bunlar tıbbi model ve sosyal modeldir. Tıbbi model daha geleneksel bir yaklaşımdır ve engelliliği bireyin içerisinde bulur. Dolayısıyla, bu modeldeki düzenlemeler bireyi hedeflemekte ve fonksiyonu en yüksek seviyeye getirmek için uğraşmaktadır.[25] Sosyal model ise, engellilik durumunun bireysel birtakım sınırlılıklardan kaynaklanmadığını, tersine toplumun engellilerin ihtiyaçlarını dikkate almamasından kaynaklandığını vurgulamaktadır.[26]

Tarihsel süreçte birçok temel haktan mahrum bırakılan engelliler, önceleri "patolojik" bir vaka olarak ele alınmıştır. Bu durum engelliliğe ilişkin tıbbi modeli ortaya çıkarmıştır. Bu modeli, özellikle 1950'li ve 1960'lı yıllarda engellilere yönelik "hak temelli hareketler" olarak adlandırılan sosyal model takip etmiştir.[27]

[24]https://tidegitim.com/portfolio-item/isitme-engelli-sagir/ (07.03.2021)
[25]E. Burcu, 2015, s.23.
[26]Serhat Özgökçeler, Alper, Yusuf, "Özürlüler Kanunu'nun Sosyal Model Açısından Değerlendirilmesi", *İşletme ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi,* Cilt 1, Sayı:1, 2010, s.38.
[27]A.g.m., s.34.

1.4.1. Geleneksel Bireyci Tıbbi Model

Geleneksel bireyci tıbbi model, zihinsel veya fiziksel bozukluklardan kaynaklanan engellilik açıklamalarına yoğunlaşmaktadır. Örneğin, yürümeye ilişkin engeli temsil eden bireyin yürümesini engelleyen tıbbi durumdur. Dolayısıyla, tıbbi modelde engellilik sadece tıbbi boyutuyla açıklanmaktadır.[28]

Tıbbi model, 1800'lü yılların ortalarından başlayarak 1970'li yıllara kadar süregelen ve engelli bireylere yönelik tutumların gözlenmesi konusunda anlam kazanan bir model olmuştur.[29] Bu modele göre, engelli bireylerin tecrübe ettiği sorunlar zihinsel ve bedensel bozukluklardan kaynaklanmaktadır. Bedensel olarak anormallik, fonksiyonlarda sınırlamalara yol açmaktadır ve bu durum da engelliliğe neden olmaktadır. Modelin "tıbbi model" olarak adlandırılmasının nedeni de tıp uzmanlarının bu modelde merkezî bir rol oynamasıdır çünkü bu uzmanların görevi iyileştirici ve rehabilite eden tanılar sunmaktır. [30] Tıbbi modelin "bireyselleştirme", "patolojikleştirme" ve "sınıflama" eğilimleri bu modelin engelliliği sınıflandırıcı bakışını ortaya koymaktadır.[31]

Dünya çapında giderek artan engelli nüfusla birlikte engellilik konusunu yalnızca tıbbi olarak ele almanın yetersizliği anlaşılmış ve tıbbi modele eleştiriler getirilmiştir. Bu eleştiriler özellikle İngiltere'de engelli bireyler tarafından ele alınmış ve engelli bireyler çeşitli organizasyonlarda seslerini duyurmaya çalışmışlardır. Engelli bireylerin söz sahibi olduğu önemli örgütlenmelerden bir tanesi 1981 yılında kurulmuş olan BCODP (British Council of Organisations of Disabled People) organizasyonudur.[32] İngiltere'de bu organizasyonu oluşturan engellilik hareketinin temelini BDA (British Deaf Association) ve NLB (National League of Blind) adlı

[28]E. Burcu, 2015, s.28.
[29]S. Özgökçeler, Y. Alper, 2010, s.37.
[30]Anthony Giddens, Philip W. Sutton, *Sociology*, Polity Press, Cambridge, 2013, s.464.
[31]E. Burcu, 2015, s.29.
[32]A.g.e., s.2.

toplulukların 1960'lı yıllarda attığı kabul edilmektedir. Bu organizasyonlar, ülkede engellilik hareketinin gelişimine ciddi anlamda katkıda bulunmuşlardır.[33]

1.4.2. Sosyal Model

Engellilik hareketleri ile engelliliğe ilişkin sosyal modelin ön plana çıktığı belirtilebilir. Engelliliğe ilişkin sosyal model, engelliliği fiziksel bir anormallik olarak gören geleneksel bireyci tıbbi modelden daha farklı olarak engelliliğin sosyal bir boyutunun da bulunduğunun dikkate alınması gerektiğini savunmaktadır.

Sosyal modelin temel dayanak noktası, bireyin biyolojik varlığı dışındaki birtakım etkenlerin de engelliliğe neden olabilecek bir potansiyelinin olmasıdır. Sosyal modele göre engellilik deneyimi biyolojik, sosyal, kültürel, hukuki, politik ve ekonomik yönlere sahip olan yegâne bir deneyimdir.[34] Bu kapsamda, sosyal model, baskı yerine yetki sahibi olmayı, bütüncül bir sosyal bakımı ve toplumla bir araya gelerek sosyal hayata katılmayı sağlamak adına ortaya çıkmıştır.[35] Sosyal model kuramcıları, engelli bireylerin karşılaştığı kültürel ve sosyal engellerin nasıl gelişim gösterdiğini açıklamaya çalışmaktadırlar.[36]

Sakatlık ve engellilik kavramlarının önemli bir tanımı 1976 yılında Ayrımcılığa Karşı Fiziksel Yeti Yitimi Olanların Birliği (Union of Physically Impaired Against Segregation, UPIAS) tarafından geliştirilmiştir. Bu tanıma göre; sakatlık (impairment), bir uzvun bir kısmı veya tamamının eksik olması veya kusurlu bir uzuv, organ veya vücut mekanizmasına sahip olmaktır. Engellilik (disability) ise fiziksel engele sahip olan insanları hiç dikkate almayan veya az dikkate alan ve onları sosyal etkinliklerin ana akımından dışlayan çağdaş sosyal organizasyonların neden olduğu

[33]Barnes'dan akt. Esra Burcu, *Engellilik Sosyolojisi*, Anı Yayıncılık, Ankara, 2015, s.2.
[34]İlknur Meşe, "Engelliliği Açıklayan Sosyal Model Nedir?", *Sosyal Politika Çalışmaları Dergisi,* Sayı:33, 2014, s.90.
[35]S. Özgökçeler, Y. Alper, 2010, s.40.
[36]A. Giddens, P.W. Sutton, 2013, s.466.

dezavantaj veya etkinliklerin kısıtlanması durumudur. Böylece, engellilik, bireysel bir sorun olarak değil, sakatlığı olan insanların karşılaştıkları sosyal engeller kapsamında değerlendirilmektedir.[37]

Sosyal model ile tartışılan konular, toplumsal yaşam içerisinde engelli ve engelli olmayan bireylerin bakış açılarının ve engelli olmaya yüklenen sosyal ve kültürel anlamların değişmesine neden olmuştur. Etkileşim, çevre ve işlev vurgularıyla sosyal model, engellilikte biyolojiyi daha az önemli hâle getirmiştir. Dolayısıyla, artık engellilik yalnızca biyolojik etmenlerle değil, aynı zamanda bireyin sosyal çevresinde kazanımlarıyla ilintili olarak düşünülmektedir. Sosyal modele göre, engelli bireylerin sosyal ve kültürel problemlerinin kaynağına ulaşmak için engelliliğin o toplumda nasıl resmedildiğine bakmak gerekir. Neredeyse her toplumda engelliliğin kültürel resimlemesi mevcuttur.[38]

1980'lerden bu yana, engellilik çalışmaları ve sosyoloji üzerine çalışan araştırmacılar sosyal model ile ilgili çeşitli eleştiriler yapmışlardır. İlk olarak, sosyal model, sakatlığın neden olduğu ve birçok engellinin hayatında merkezî bir rol oynayan acı verici deneyimi ihmal etmektedir. İkinci olarak, birçok birey, sakatlıklarının olduğunu kabul etmekte ancak engelli olarak etiketlenmek istememektedir. Üçüncü olarak ise, sosyal modelin dayanağını oluşturan sakatlık ve engellilik üzerine yapılan ayrımın yanlış olduğu düşünülmektedir. Sosyal model, biyomedikal olarak tanımlanan sakatlık ve sosyal olarak tanımlanan engelliliği birbirinden ayırmaktadır. Ancak, sosyologlar engellilik ve sakatlığın sosyal olarak inşa edildiğini ve birbirleriyle ilişkili olduğunu savunmaktadır.[39] Sosyal model, özellikle son yıllarda dünyadaki engellilik çalışmalarında oldukça popüler olmakla birlikte son zamanlarda sosyal modele yönelik eleştiriler de ortaya çıkmıştır. Bununla birlikte, dünyada engelli bireylere yönelik gerçekleştirilen düzenlemelerde sosyal modelin ön planda tutulması, engelli hakları açısından bakıldığında büyük önem taşımaktadır.

[37]A. Giddens, P.W. Sutton, 2013, s.465.
[38]E. Burcu, 2015, s.32.
[39]A. Giddens, P.W. Sutton, 2013, s.466-468.

1.5. ENGELLİ HAKLARI

Geçmişten günümüze engelli haklarının gelişiminin incelenmesi, engelli bireylerin yayın hizmetlerine erişimi ile ilgili hukuki düzenlemelerin anlaşılması açısından çok önemlidir, çünkü ülkeler bazındaki bu düzenlemelerin çoğu ilgili uluslararası hukuk belgeleri dikkate alınarak oluşturulmuştur. Ayrıca, Türkiye'de engelli hakları ile ilgili geçmişten günümüze yaşanan gelişmeler, dünyadaki ve özellikle Avrupa Birliği'ndeki gelişmelerden oldukça etkilenmiştir. Bu anlamda, dünyada ve Avrupa Birliği'nde yer alan düzenlemeler ülkemiz için örnek teşkil etmiştir.

1.5.1. Dünyada Engelli Haklarının Gelişimi

İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi'nin 1948 yılında yayımlanmasıyla birlikte insan hakları kavramı dil, kültür, medya ve sanat gibi birçok farklı alanın gündeminde yer almıştır.[40]

1970'lerin başından itibaren ise Birleşmiş Milletler engelli bireylere yönelik düzenlemeler yapmaya başlamıştır. 1981 yılının "Dünya Engelliler Yılı" olarak kabul edilmesiyle bu çalışmalar hak temelli olmaya başlamıştır. Engellilerin Haklarına İlişkin Sözleşme'nin temelleri de bu dönemde oluşmuştur.[41] EHİS, engelli bireylere yönelik ilk hukuki belge olmamakla birlikte bu alanda hazırlanan ve uluslararası düzeyde bağlayıcılığı olan tek hukuki belgedir.[42]

EHİS'in oluşturulma sürecinden önce dünyada engelli bireylerin hakları açısından ne tür gelişmeler olduğunun incelenmesi ve anlaşılması, bu sözleşmenin

[40]Pelin Şulha, *Görsel-İşitsel Çeviri: Görme Engelliler İçin Sesli Betimleme,* Çeviribilim Yayınları, İstanbul, 2019, s.16-17.
[41]Ahmet Fatih Ektaş, *Ulusalüstü Boyutlarıyla Engelli Hakları ve Engelli Kişilerin Hakları Sözleşmesi,* On İki Levha Yayıncılık, İstanbul, 2017, s.2.
[42]A.g.e., s.7.

neden ve hangi koşullar altında oluşturulduğunun anlaşılması bakımından önem arz etmektedir.

EHİS öncesinde BM tarafından engelliliğe ilişkin çeşitli çalışmalar yapılmıştır. 1971 yılındaki Akli Gelişim Geriliği Olan Kişilerin Hakları Bildirisi bunlardan bir tanesidir. Bu bildiri, doğrudan engelli bireylere yönelik olan ilk uluslararası hukuk belgesi olma niteliği taşımaktadır. BM belgelerinde önceden tıbbi model etkinken 1970'lerden itibaren sosyal modele geçiş dikkat çekmektedir. Bu bildiri de sosyal modele geçişin izlerinin görüldüğü belgelerin ilki olma niteliğini taşımaktadır. Akli Gelişim Geriliği Olan Kişilerin Hakları Bildirisi, akli gelişim geriliği olan bireyin haklarına açıklık getirmektedir. Bildiri, yalnızca akli gelişim geriliği olan bireylere yönelik olmakla beraber doğrudan engelli bireylere özgü ilk hukuk belgesi olması açısından önemlidir. Bildiri, akli gelişim geriliği olan bireylerin diğer bireylerle eşit haklara sahip olduğunu belirtmekte ve bu bireylere ilişkin ihtiyaçlara çözüm getirebilecek birtakım hükümler içermektedir.[43]

1975 yılında kabul edilen Engelli Kişilerin Hakları Bildirisi, hem zihinsel hem fiziksel engelli bireylere yönelik olduğu için daha kapsayıcı bir niteliktedir.[44] Engelliliği tanımlayıp engelli bireylerin her alanda kendilerini güvende hissetmeleri için gerekli olan hak zemininin oluşturulmasına yönelik 13 madde içermektedir.[45]

BM Genel Kurulu, 16/12/1976 tarihinde 31/123 sayılı "Uluslararası Engelli Kişiler Yılı" isimli kararı kabul etmiştir. Genel Kurulun Uluslararası Engelli Kişiler Yılı konusundaki kararlılığı 1981 yılına kadar her yıl kabul ettiği aynı başlıklı kararlarla devam etmiştir. Genel Kurul, 17/12/1979 tarihli ve 34/154 sayılı kararında ise, Uluslararası Engelli Kişiler Yılı'nın, engelli bireylerin diğer vatandaşlarla eşit şekilde toplumsal hayata katılmasının sağlanmasını desteklemesi gerektiğini

[43]A.F. Ektaş, 2017, s.8-10.
[44]A.g.e., s.11.
[45]P. Şulha, 2019, s. 17.

belirtmiştir. Bu kararda, engelliliğin bireyin kendisi ve çevresi arasında bir ilişki olarak görülmesi gerektiği hususu dikkat çekmektedir. Dolayısıyla, engelliliğin kökeni olarak tıbbi modelden sosyal modele geçiş bu noktada göze çarpmaktadır.[46]

BM Genel Kurulu, "Uluslararası Engelli Kişiler Yılı" isimli ve 36/77 sayılı son kararını 08/12/1981 tarihinde kabul etmiştir. Kararda, yaklaşık beş yüz milyon kişinin engelli olduğu belirtilmiş ve üye devletlerden Eylem Planı doğrultusunda gerçekleştirilen çalışmaların daha ötesine gitmeleri istenmiştir. BM Genel Kurulu, 03/12/1982 tarihinde Engelli Kişilere İlişkin Dünya Eylem Planı'nı kabul etmiştir. Dünya Eylem Planı'nın hedefi, engelliliğin önlenmesi ve rehabilitasyonu için gerekli önlemleri desteklemek ve engelli bireylerin toplumsal hayata tam katılımını gerçekleştirmektir.[47]

17/12/1991 tarihinde BM Genel Kurulu tarafından "Zihinsel Hastalıklı Kişilerin Korunması ve Zihin Sağlığı Bakımının Gelişimi" isimli karar kabul edilmiş olup 20/12/1993 tarihinde ise "Engelli Kişiler için Fırsat Eşitliği Standart Kuralları" başlıklı karar kabul edilmiştir.[48] Standart Kurallar, fırsatların eşitlenmesinin gerekli olduğu özel alanları tanımlamıştır. Engellilerin istihdam, eğitim, sağlık hizmetleri ve destek hizmetlerine erişiminin karşılanmasına vurgu yaparken çözüm sürecinde engellilerin katılımı, engelli kuruluşlarının desteği ve uluslararası iş birliğinin önemi üzerinde durmuştur.[49]

Engelli Kişiler İçin Fırsat Eşitliği Standart Kuralları belgesi dönüm noktası niteliğindedir çünkü engellilik ve insan hakları arasında kurulan ilişki bakımından hukuki bağlayıcılığı bulunmasa da bu belge engelli kişileri birer hak öznesi olarak

[46]A.F. Ektaş, 2017, s.14-16.
[47]A.g.e., s.17-18.
[48]A.g.e., s.24-25.
[49]Raymond Lang, "The United Nations Convention on the right and dignities for persons with disability: A panacea for ending disability discrimination?", *ALTER, European Journal of Disability Research,* Sayı:3, 2009, s.271.

gören anlayışa yakındır ve devletleri sorumluluk almaya davet eden niteliktedir.[50] Standart Kurallar'ın hukuki anlamda bir bağlayıcılığının bulunmaması ise EHİS'in ortaya çıkmasına zemin hazırlamıştır.

1.5.1.1. Engellilerin Haklarına İlişkin Sözleşme

EHİS, engelli bireylere yönelik ilk hukuk belgesi olmamakla birlikte bu alanda hazırlanan ve uluslararası düzlemde bağlayıcılığı olan tek hukuk belgesi olma özelliğini taşımaktadır.[51]

Hazırlıklarına 2001 yılında başlanan EHİS, birçok paydaşın katılımlarıyla beş yılda tamamlanmıştır. 2006 yılında BM Genel Kurulu tarafından kabul edilmiş, 2007 yılında imzaya açılarak yeterli katılımın sağlanması ile 2008 yılında yürürlüğe girmiştir. Sözleşme'yi Türkiye 2007 yılında imzalamış ve 2009 yılında da onaylamıştır.[52]

Bu sözleşmenin temel amacı, kendi engelleri ve karşılaştıkları diğer engeller nedeniyle diğer bireylerle eşit koşullarda bulunmayan tüm engelli bireylerin insan hakları ve temel özgürlüklerini güvence altına almaktır. Sözleşme, engelli bireylerin farklılıklarını çeşitlilik olarak görür ve onların başkalarına bağımlı olmadan, ayrımcılığa uğramadan, kendi özgür seçimleriyle yaşamlarını sürdürmeleri gerektiği ilkesini benimser.[53] Sözleşme'nin 1 inci maddesinde, *"Bu Sözleşme'nin amacı, engellilerin tüm insan hak ve temel özgürlüklerinden tam ve eşit şekilde yararlanmasını teşvik ve temin etmek ve insanlık onurlarına saygıyı güçlendirmektir."*[54] ifadesi yer almaktadır.

[50]Elif Çelik, "Onuncu Yılında Birleşmiş Milletler Engelli Kişilerin İnsan Hakları Sözleşmesi ve Sözleşme Ruhu", *İnönü Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, Cilt:7, Sayı:1, 2016, s.223.
[51]A. F. Ektaş, 2017, s.7.
[52]E. Çelik, 2016, s.223-224.
[53]P. Şulha, 2019, s.17-18.
[54]Engellilerin Haklarına İlişkin Milletlerarası Sözleşme, RG: 14.07.2009, 27288.

Sözleşme aynı zamanda Avrupa Birliği'nin, hukuki bir kişilik sıfatıyla taraf olduğu ilk uluslararası sözleşmedir. Yakın zamanda sözleşme, AİHM kararlarında da atıfta bulunulan bir niteliğe sahip olmuştur. Engelli bireylere yönelik önceden var olan diğer uluslararası belgelerin tersine bu sözleşme hukuki bağlayıcılığa sahiptir ve insan hakları alanındaki temel BM sözleşmelerindeki mantıkla kurgulanmıştır. Bu nedenle, diğer BM insan hakları sözleşmelerinde var olduğu gibi ilgili sözleşmenin de uygulanmasının gözetiminden sorumlu olan bir komite bulunmaktadır.[55]

1.5.1.2. Avrupa Birliği'nde Engelli Haklarının Gelişimi

AB'de son yirmi yıldır engellilik farklı bir şekilde anlamlandırılmaktadır. Bu anlamlandırmaya göre; engelli bireyler yardıma muhtaç değildir, diğer bireylerle eşit haklara sahiptir ve bu doğrultuda toplum ile bütünleşmek için çaba sarf etmektedir. AB'nin bu yeni yaklaşımı, toplumsal süreçlerin tüm insanları içine alacak biçimde yapılandırılmasıyla insanlığa özgü farklılıklara verilecek değerin mümkün olabileceği düşüncesini benimser.[56]

AB'de engelli hakları ile ilgili gelişmeler dünyadaki birçok ülkeyi etkilediği gibi ülkemizdeki mevzuatı da etkilemektedir. Türkiye, AB'ye aday ülke olduğu için AB'de bu konuda yaşanan ilerlemeler ülkemiz açısından oldukça önemlidir. Dolayısıyla, konuyla ilgili AB mevzuatının incelenmesi ülkemizdeki gelişmelerin anlaşılması açısından da anlamlı olacaktır.

AB'nin engelli politikalarına yön veren belli başlı belgeler Avrupa Konseyi tarafından 1950 yılında imzalanan Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi, 1999'da yürürlüğe giren Amsterdam Anlaşması, 2000 yılında kabul edilen Avrupa Birliği

[55]E. Çelik, 2016, s.224.
[56]Nihal Arda Akyıldız, "Avrupa Birliği'nde Engelli Politikası", *Türk&İslam Dünyası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, Sayı:13, 2017, s.51.

Temel Haklar Şartı, EHİS, Engelli Kişiler İçin Fırsat Eşitliği Standart Kuralları, bu Standart Kurallar kapsamında 1996'da yenilenen Avrupa Sosyal Şartı'dır.[57]

1961'de Torino'da imzalanıp 1965 yılında yürürlüğe giren Avrupa Sosyal Şartı, 19 sosyal hakkı güvence altına almıştır. Engellilerin toplumsal yapı ile bütünleşmeleri ve bağımsız yaşam haklarının sağlanması da bu Şart ile güvence altına alınmış bulunmaktadır.[58]

Bütünleşmiş bir Avrupa toplumu oluşturmak AB'nin ana hedefidir. Bu kapsamda ise ayrımcılıkla mücadele ile toplumsal hayata engelli bireylerin tam katılımı ana ilkedir.[59] 1999'da yürürlüğe giren Amsterdam Anlaşması'nın ayrımcılıkla mücadele kapsamındaki 13 üncü maddesinde aşağıdaki hüküm yer almaktadır:

> *"Avrupa Konseyi, Komisyondan gelen öneriler doğrultusunda Avrupa Parlamentosunun görüşünü alarak cinsiyet, ırk ya da etnik köken, din ya da inanç, engellilik, yaş ya da cinsel tercihe dayalı olarak karşı karşıya kalınan ayrımcılıkla mücadele konusunda gerekli tedbirleri alır."*[60]

2000 yılında, Avrupa Birliği Temel Haklar Şartı kabul edilmiştir. Bu belge ile uluslararası düzeyde ve Avrupa'daki kaynaklarda yer alan ekonomik, siyasal ve sosyal haklar tek bir belgede toplanmıştır. Belgenin, engellilerin topluma katılımına ilişkin 26 ncı maddesinde *"Avrupa Birliği, engelli kişilerin bağımsızlıklarını, sosyal ve mesleki açıdan içinde yaşadıkları topluma katılıp katkıda bulunmalarını sağlayacak önlemlerden yararlanma haklarını tanır ve bu haklara saygı duyar"*[61] hükmü bulunmaktadır.

---

[57]Şerafettin Erten, Aktel, Mehmet, "Ulusal Program ve Düzenli İlerleme Raporları Çerçevesinde Türkiye'nin Engelli Politikaları", *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, Cilt:21, Sayı:4, 2016, s.1280.
[58]Başak Işıl Çetin, "Sanayi Devrimi'nden 21. Yüzyıla Batı Dünyasında Engellilik", *Sosyal Güvenlik Dergisi,* Cilt:7, Sayı:1, 2017, s. 111.
[59]N. A. Akyıldız, 2017, s.52.
[60]A.g.m., s.52.
[61]A.g.m., s.54.

EHİS ise, AB'nin engellilere yönelik politikalarına farklı bir boyut getirmiştir. AB'nin müzakere edip imzaladığı ilk uluslararası insan hakları sözleşmesi olan EHİS ile AB, engelli bireylerin haklarına saygı duyulması, bu hakların korunması ve uygulanmasını sağlamaktan sorumlu hâle gelmiştir.[62]

AB üyesi ülkelerde sosyal politikalar açısından fark olmakla beraber bu ülkelerin ortak düşüncesi engellileri sosyo-kültürel yapıya dâhil etme amacını taşımaktadır. Dolayısıyla, toplumsal hayattan dışlanma durumu ortadan kaldırılmaya çalışılmaktadır.[63] 1990'lı yıllardan itibaren AB'de engelli bireylere yönelik tüm politikalar sosyal model kapsamında geliştirilmeye başlanmıştır. Bu politikalar, engelliliğe ilişkin ortak bir tanım oluşturmanın yanı sıra toplumsal farklılığın ve ayrımcılığın engellenmesi amacıyla yapılan resmî düzenlemeleri içermektedir. Türkiye de artık sosyal model kapsamında engelli politikası oluşturma çabasına girmiş olup bu gelişmeleri takip etmektedir.[64] Engellilere yönelik düzenlemelerin sosyal model kapsamında oluşturulması büyük önem arz etmektedir, çünkü engelli bireylerin toplumsal hayata tam anlamıyla katılabilmesi ancak bu şekilde mümkün olabilmektedir.

1.5.1.3. Türkiye'de Engelli Haklarının Gelişimi

Türkiye'de engellilikle ilgili ilk hukuki düzenlemeler genellikle tıbbi model kapsamında yapılmış olup zaman içerisinde bu durum aşılarak engelliliğin sosyal bir olgu olduğunun farkına varılmıştır. Son yıllarda mevzuatta yapılan değişiklikler bu bağlamda gerçekleşmiştir. Yapılan düzenlemeler, temelde Anayasa'nın sağlamış olduğu haklar kapsamında kanun, yönetmelik ve tüzüklerle birlikte engellilerin toplumsal yaşama rahat katılımlarının sağlanması amacıyla gerçekleştirilmiştir.[65]

[62]Jarlath Clifford, "The UN Disability Convention and its Impact on European Equality Law", *The Equal Rights Review*, Sayı:6, 2011, s.11.
[63]E. Burcu, 2007, s.12.
[64]A.g.e, s.1.
[65]B. Kara, 2016, s.260.

Türkiye'de, 1923 yılında imzalanan Cenevre Sözleşmesi ile engelli bireylere yönelik politikalar uluslararası ölçekte biçimlendirilmeye çalışılmış olup özellikle çocuk hakları kapsamında engelli çocuklardan bahsedilmiştir.[66]

Türkiye'de engellilerin organizasyonu bakımından önemli bir gelişme de Altı Nokta Körler Derneği'nin kurulması olmuştur. Bu dernek, engelli bireylere yönelik hükümlerin anayasada yer alması konusunda önemli rol oynamış ve ayrıca konuyla ilgili diğer sivil toplum kuruluşlarının kurulmasına da ön ayak olmuştur.[67]

1961 Anayasası engelli bireylerin üretkenliğinin arttırılması konusunu gündeme almışken yasaya dayanılarak ilk defa Özel Eğitim Yönetmeliği çıkarılmıştır. Bunun yanı sıra, 1965 yılında Ankara Üniversitesinde Özel Eğitim Bölümü açılmıştır.[68]

Türkiye'de engelli bireyler, 1960'lı yıllarla birlikte toplumsal konumları bağlamında dikkat çekmeye başlamışlardır. 1970'li yıllarda da engelli bireylerin iş hayatına katılımları ve donanımlarının sağlanması konusunda politikalar üretilmiştir. 1976 yılında, 65 yaş üstü bireyleri ve işsiz olan engelli bireyleri belli bir gelire kavuşturan 2022 sayılı Kanun çıkarılmıştır.[69] 1982 Anayasası'nın 10 uncu maddesinde düzenlenmiş bulunan Kanun Önünde Eşitlik İlkesi'ne göre ise herhangi bir ayrım gözetilmeksizin tüm vatandaşlar kanun önünde eşittir. Ayrıca, 1982 Anayasası'nın 90 ıncı maddesine göre uluslararası sözleşmeler kanun hükmündedir ve bu nedenle bağlayıcı niteliktedirler.[70] Türkiye'nin taraf olduğu birçok uluslararası sözleşme bulunmaktadır ve dolayısıyla bu sözleşmeler engelli hakları açısından da bağlayıcıdır.

[66]E. Burcu, 2015, s.6.
[67]A.g.e., s.7.
[68]B. Kara, 2016, s.253.
[69]E. Burcu, 2015, s.7.
[70]Türkiye Cumhuriyeti Anayasası, RG: 09.11.1982, 17863.

1983 yılında, Sosyal Hizmetler ve Çocuk Esirgeme Kurumu Kanunu ile engellilik tanımı yapılmıştır. 1990'lı yılların ortasında, engelli bireylerin sorunlarına yönelik araştırmaların yapılması ve politikaların üretilmesi kapsamında kurumsallaşmalara gidilmiş olup 1997 yılında Başbakanlığa bağlı Özürlüler İdaresi Başkanlığı kurulmuştur. 1999 yılında gerçekleştirilen I. Özürlüler Şurası'nın temel kararları arasında engellilere yönelik kanunun çıkarılması bulunmaktadır. 2011 yılında Başbakanlık Özürlüler İdaresi Başkanlığı kapatılmıştır ve bu kuruma ait sorumluluklar Engelli ve Yaşlı Hizmetleri Genel Müdürlüğüne verilmiştir.[71]

Engelli ve Yaşlı Hizmetleri Genel Müdürlüğünün kurulması, engellilerin hayat şartlarının daha iyi hâle getirilmesi ve engellilere yönelik hizmetleri daha iyi sunabilmek için son yıllarda gerçekleşen gelişmelerden bir tanesidir.[72] Vizyonunu "*Engellilerin ve yaşlıların toplumsal yaşamın tüm alanlarına onurlu bir birey olarak katılımlarının sağlanması konusunda koordine edeceği politika ve stratejilerle etkin ve lider bir kurum olmak.*"[73] olarak ifade eden Engelli ve Yaşlı Hizmetleri Genel Müdürlüğü hâlen Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı bünyesinde çalışmalarını devam ettirmektedir.

2010 yılında 1982 Anayasası'nın 10 uncu maddesinde yapılan değişiklik oldukça önemlidir. Bu değişikliğe göre, engelli bireylere yönelik alınacak tedbirler eşitlik ilkesine aykırı sayılmayacaktır. Dolayısıyla, engelli bireylere yönelik pozitif ayrımcılık anayasal düzeyde güvence altına alınmıştır.[74]

2005 yılında Resmî Gazete'de yayımlanarak yürürlüğe giren 5378 sayılı Özürlüler ve Bazı Kanun ve Kanun Hükmünde Kararnamelerde Değişiklik Yapılması

[71]E. Burcu, 2015, s.7.
[72]Ezeli Azarkan, Benzer, Ekrem, "Birleşmiş Milletler Engelli Kişilerin Haklarına Dair Sözleşme ve Türkiye'de Engelli Hakları", *Dicle Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, Cilt:23, Sayı:38, 2018, s.21.
[73]https://www.ailevecalisma.gov.tr/eyhgm/kurumsal/misyon-ve-vizyonumuz/ (02.02.2021)
[74]E. Azarkan, E. Benzer, 2018, s.20.

Hakkında Kanun engellilere yönelik temel düzenlemelere sahiptir.[75] Toplamda 52 maddeden oluşan 5378 sayılı Özürlüler Kanunu engelli bireylerin temel hak ve özgürlüklerinin en belirleyici unsurlarından bir tanesidir. Kanun genel olarak engellilerin toplumsal hayatta aktif olabilmeleri yönünde alınacak önlemleri içermektedir. Engelli bireylerin toplumun bir parçası olduğu ve onların toplumla bütünleşmelerinin tam olarak sağlanması gerektiği vurgulanmaktadır. Bu bakış açısının engelliliğe yönelik modellerden biri olan sosyal modele uygun bir yaklaşım olduğu belirtilebilir. [76]

BM Genel Kurulu'nun 2006 yılında kabul ettiği ve taraf devletlerin bu kapsamda kendi yasalarını hazırlamaya kabul ettiği EHİS'i Türkiye 30/03/2007 tarihinde imzalamış ve bunun sonucunda engelli bireylere yönelik daha ciddi politikalar üretilmeye başlanmıştır.[77]

Türkiye EHİS'e taraf olduktan sonra mevzuatta hızlı bir gelişme başlamıştır. Bu gelişmelerin en önemlilerinden bir tanesi 6462 sayılı Kanun ve Kanun Hükmünde Kararnamelerde Yer Alan Engelli Bireylere Yönelik İbarelerin Değiştirilmesi Amacıyla Bazı Kanun ve Kanun Hükmünde Kararnamelerde Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun'dur. Bu yasa ile özür, sakatlık gibi sözcükler yerine engel, engellilik gibi sözcükleri kullanılmasının gerekli olduğu vurgulanmaktadır. Ayrıca; özür, özürlülük gibi kavramlar kanun ve kanun hükmünde kararnamelerden çıkarılmıştır. 5378 sayılı Özürlüler Kanunu böylece Engelliler Kanunu ismini almıştır.[78] Böylece; 2013 yılında çıkarılan 6462 sayılı Kanun ile Türkiye, BM standartlarına uygun ve dönemin gereklerini karşılayan bir engelliler kanununa sahip olmuştur.[79]

[75]5378 sayılı Özürlüler ve Bazı Kanun ve Kanun Hükmünde Kararnamelerde Değişiklik Yapılması Hakkında Kanun, RG: 07.07.2005, 25868.
[76]B. Kara, 2016, s.254.
[77]A.g.m., s.254.
[78]E. Azarkan, E. Benzer, 2018, s.24.
[79]Ş. Erten, M. Aktel, 2016, s.1279.

Türkiye'de engelli politikaları bakımından BM kadar etkili bir diğer aktör ise Avrupa Birliği'dir. BM'nin insan hakları alanında açtığı yol AB gibi bölgesel örgütler tarafından takip edilmiştir.[80] AB üyesi devletler tarihte ilk olan bir uluslar üstü bütünleşmeyi hedeflemektedirler. Bu kapsamda, AB'nin bütünleşmesini başarıya ulaştıran iki ana etmen bulunmaktadır. İlki, birliğin, hukukun üstünlüğü anlayışına dayalı bir bütünleşme modelini benimsemesidir. İkinci etmen ise, üye ülke vatandaşlarını ortak çıkarlar bağlamında birleştirme fikrini tercih etmesidir. Ortak değerlere bağlı bir yapının, üye devletler arasında bir birlik kurulabilmesine imkân sağlayacağı düşünülmüştür. AB'nin üye devletler ve vatandaşlarını bağlayıcı bir hukuk düzenine sahip olması, onu diğer uluslararası örgütlerden ayıran en önemli unsurdur.[81]

Bu noktada, Türkiye'nin AB sürecini başlangıcından bu yana ele almak, Türkiye'de insan hakları ve engelli hakları konusundaki gelişmeleri anlamak açısından da önemli olacaktır.

Avrupa Ekonomik Topluluğu olarak 1957'de kurulan Birliğe, Türkiye üyelik için ilk başvurusunu 1959 yılında gerçekleştirmiştir. AET Bakanlar Konseyi Türkiye'nin başvurusu kabul etmiş ve üyelik gerçekleşene kadar geçerli olacak bir anlaşma imzalanmayı uygun bulmuştur. Böylece, 1963'te Ankara Anlaşması imzalanmıştır. Türkiye-AB ilişkilerinin dönüm noktası olan 1999'daki Helsinki Zirvesi'nde ise Türkiye'nin adaylığı resmen onaylanmıştır. Türkiye için hazırlanmış olan ilk Katılım Ortaklığı Belgesi ise 2001'de kabul edilmiştir. Bu dönemden sonra Türkiye reform hareketlerine hız kazandırmış ve bu kapsamda, 2001 ve 2004 yıllarında 2 Anayasa Paketi, 2002-2004 yıllarında 8 Uyum Paketi TBMM tarafından kabul edilmiştir. 2004'teki Brüksel Zirvesi'nde ise Türkiye'nin siyasi kriterleri karşıladığı açıklanarak 3 Ekim 2005'te müzakerelere başlanması yönünde karar alınmıştır.[82]

[80]Ş. Erten, M. Aktel, 2016, s.1279.
[81]Avrupa Birliği Bakanlığı, *Avrupa Birliği Müzakere Sürecinde Yargı ve Temel Haklar Faslı*, Avrupa Birliği Bakanlığı, Ankara, 2013, s. 10-11.
[82]https://www.ab.gov.tr/turkiye-ab-iliskilerinin-tarihcesi_111.html (30.01.2021)

Aday ülkeler AB üyesi olabilmek için 1993'te Kopenhag Zirvesi'nde açıklanan üyelik kriterlerini yerine getirmek zorundadır. Kopenhag Kriterleri olarak bilinen bu kriterler; ekonomik, siyasi ve müktesebat uyumu olarak üçe ayrılmıştır. Siyasi kriterlere baktığımızda, insan hakları ve hukukun üstünlüğüne dayalı istikrarlı bir kurumsal yapıyı anlamamız gerekmektedir. Siyasi kriterlerin sağlanması aynı zamanda aday ülke ile katılım müzakerelerinin başlatılmasının bir ön koşuludur. Uluslararası hukuktaki gelişmeler de dikkate alındığında siyasi kriterlerin dinamik bir süreci ifade ettiği görülmektedir. Hukukun üstünlüğü, demokrasi, insan hakları ve azınlık hakları olarak dört unsurdan meydana gelen siyasi kriterler sadece AB tarafından benimsenmemiş olup evrensel ilkeler olarak kabul görmektedirler. Hukuk sisteminin çağdaş ölçütlere kavuşturulması amacı ile ülkemizde 2000'li yılların başından itibaren gerçekleştirilen Anayasa ve mevzuat değişiklikleri, insan haklarının korunması ve hukukun üstünlüğünün sağlanması açısından önemli gelişmeler olarak değerlendirilmektedir.[83]

2000'li yıllarda Türkiye'de engellilere yönelik geliştirilen politikalar da yetersiz altyapıyı orta ve uzun vadede iyileştirmek isteği taşıyan ve engellilerin haklarını bir insan hakkı olarak gören, bu kapsamda da engelli odaklı sosyal hizmetleri merkeze alan bir özellik taşımaktadır.[84] AB'ye uyum girişimlerinin yanı sıra, AB ülkeleri ile aramızda önemli sosyal ve kültürel farklılıklar bulunmaktadır. Bu nedenle, Türkiye'de engellilere bakışın nasıl olduğunun anlaşılması, engelli bireylerin yaşadıkları sorunların gerek ulusal düzeyde gerekse başka ülkelerle benzerlik ve farklılıkları bakımından değerlendirilmesini sağlayacaktır. Böylece, AB standartlarıyla ve ülkemizin kültürel yapısıyla uyumlu politikaların tespit edilmesi mümkün olacaktır.[85]

[83]Avrupa Birliği Bakanlığı, 2013, s. 48-50.
[84]E. Burcu, 2007, s.48.
[85]A.g.e., s.72.

İKİNCİ BÖLÜM

ERİŞİLEBİLİRLİK VE GÖRSEL-İŞİTSEL MEDYA

2.1. İLETİŞİM KAVRAMI

Erişilebilirlik ve görsel-işitsel medyadan bahsetmeden önce, bu kavramların daha iyi anlaşılması adına genel olarak iletişim kavramının ve iletişim türlerinin açıklanmasının faydalı olacağı değerlendirilmektedir.

İletişim ile ilgili pek çok tanım bulunmaktadır. Bu tanımların hepsinden genel bir tanıma ulaşıldığında iletişim "*belirli araçlar kullanarak bilgi, düşünce ve tutumların karşılıklı aktarılması*" olarak ifade edilebilir. Bir iletinin bulunması ve bunun iletilmesi burada önemli olan husustur.[86]

Farklı unsurların bir araya gelmesi iletişimi meydana getirir. İletişim olgusunun temel olarak beş unsurdan meydana geldiğinden söz edilebilir. Bunlar şu şekilde sıralanabilir:[87]

- **Verici:** İletişim olgusunda iletiyi "gönderen" bir kişi, topluluk veya kuruluş vardır. Bu unsur aynı zamanda iletişimi başlattığı için "kaynak" durumundadır. Ayrıca, bu kaynak mesaj ilettiği için "iletici" olarak da tanımlanmaktadır. Bu kaynak veya iletici gerçek bir kişi olabileceği gibi, bir radyo veya televizyon da olabilir.

[86]Aysel Aziz, *Televizyon ve Radyo Yayıncılığı (Giriş)*, Hiperlink Yayınları, İstanbul, 2013, s.25-26.
[87]A.g.e., s.26-27.

- **Alıcı:** İletişim olgusunda göndericinin, iletinin ulaşacağı hedef olarak belirlemiş olduğu bir alıcı vardır. Alıcı bir birey de olabilir, küme, topluluk veya kuruluş da olabilir. Alıcı olmadan bir iletişimden bahsetmek mümkün değildir. Kaynağın gönderdiği mesaj ile alıcıya bilgi aktarımında bulunma, alıcının tutumunu değiştirme gibi amaçları vardır.
- **Mesaj/İleti:** İletişimde verici ile alıcı arasında aktarılan bir ileti vardır. Aktarılacak bir şey olmazsa, iletişim olgusu da olmaz. Aktarılan ileti yalın olabileceği gibi karmaşık bir yapıda da olabilir.
- **Kanal/Araç:** İletişim olgusunda dördüncü unsur, iletiyi aktarırken izlenecek yol ya da kanaldır. Kanalın özelliği ise iletişimin türünü belirlemektedir. Örneğin, mesaj aktarımında radyo ve televizyon kullanılıyor ise, mesajın niteliği de buna bağlı olarak değişmektedir.
- **Geribildirim:** İletişimin tam anlamıyla oluşabilmesi için gerekli olan beşinci unsur, alıcının mesaja tepkisini vericinin öğrenmesi ile alakalıdır. Bu geribildirim bulunmaz ise iletişim tek yönlü olarak düşünülebilir. İletişimin varlığı, geribildirim unsurunun bulunması ile tamamlanır. Bu açıdan düşünüldüğünde, ilk dört unsur iletişimin zorunlu unsurları iken beşinci unsur zorunlu olmamakla birlikte etkili bir iletişimin oluşabilmesi için gerekli bir unsurdur.

2.1.1. İletişim Türleri

İletişimde dört temel unsurun nitelikleri iletişim türlerini oluşturmaktadır. Kaynağın amacı, vereceği mesajın türü, hedefin nitelikleri gibi unsurlar da bu iletilerin ne şekilde verileceğini belirlemektedir.[88]

[88]A. Aziz, 2013, s.27-28.

2.1.1.1. Sözlü, Yazılı, Sözlü Olmayan İletişim

İletinin yazılı, sözlü veya sözsüz olarak yapılmasını dikkate alarak iletişim türlere ayrılabilmektedir. Bu ayrım, iletişim türleri ile yapılan ilk sınıflandırma olarak nitelendirilebilir. Gönderici ve alıcı arasında iletişim söz ile yapılıyorsa, bu iletişim türü "sözlü iletişim" olarak tanımlanır. Bu tür iletişimde ortak bir dilin geliştirilmiş olması çok önemlidir. Gönderici ve alıcı arasındaki iletişim yazı ile yapılıyorsa bu iletişim türü "yazılı iletişim" olarak tanımlanır. Yazılı iletişimin tarihi, M.Ö. 4000 yılında eski Mısır'da kullanılmaya başlanan hiyeroglif yazısına kadar uzanmaktadır. Bu tür iletişimin yaygın olarak kullanımı, yüz yüze olmayan ortamlarda ve kurumsal birtakım yazışmalarda görülmektedir. Gönderici duygu ve düşüncelerini el, kol ve yüz hareketleri ile aktarıyor ise bu iletişim türüne "sözsüz iletişim" denir. Sözsüz iletişimde söz veya yazı kullanılmaz. Aslında, bu tür iletişimin en eski iletişim türü olduğu söylenebilir. Yaygın olarak, sözlü iletişime destek olmak amacı ile kullanılır. [89]

2.1.1.2. Yüz Yüze, Araçlı İletişim

İletişim bireyler arasında yüz yüze veya uzaktan yapılması dikkate alınarak türlere ayrılabilir. Yüz yüze iletişim**,** iletişimde bulunan verici ve alıcının birbirlerini gördükleri, aynı ortamda bulunup söz ve beden dili ile gerçekleştirdikleri bir iletişim türü olarak tanımlanır. Yüz yüze iletişim, sözlü iletişim ile başlamıştır ve geribildirim anında alınabildiği için diğer iletişim türlerine kıyasla daha etkili bir iletişim türü olarak nitelendirilebilir. Araçlı (yüz yüze olmayan, uzaktan) iletişim ise gelişen iletişim teknolojilerine bağlı olarak farklı araçlar ile gerçekleştirilen bir iletişim türüdür. Yazının bulunması ile mektup, teknolojinin gelişimi ile telefon, telgraf, faks, radyo, televizyon, uydu yolu ile iletişim, fotoğraf ve en son teknoloji olarak da internet vb. iletişim araçlarından faydalanarak gerçekleştirilen iletişim uzaktan iletişimin kapsamına girmektedir. [90]

[89] A. Aziz, 2013, s.28-29.
[90] A.g.e., s.29.

2.1.2. Kitle İletişim

Geçmişten bu yana insanlar yüz yüze iletişim kurmuşlardır ve günümüzde de en önemli iletişim türü yüz yüze iletişimdir. Ancak, tarihsel süreç içerisinde gelişen teknoloji ile insanların iletişim tarzları da değişmiştir. Bununla birlikte, teknoloji başlı başına bağımsız bir değişken olarak nitelendirilemez. Zaman ve mekânın örgütlenmesine neden olan üretim tarzı ile ilişkilendirildiği zaman bir anlam ifade eder.[91]

İnsanlık tarihinde dilin gelişiminden günümüzdeki dijital kitle iletişimi sistemlerinin geliştirilmesine kadar geçen süreç düz ve çizgisel olmayıp karmaşık ve diyalektik bir süreçtir. İnsanlar üretimin etkisi ile sözü ve yazıyı keşfetmişlerdir. Geçmişten günümüze geçen zamanda basım tekniklerini, fotoğrafı, telefonu, radyoyu, televizyonu ve bilgisayarı geliştirmişlerdir. İngiltere'de, 1890'larla birlikte, ticari bir etkinlik olarak basının gelir kaynağı değişmiş ve ticari basın oluşmuştur. 1910 ve 1920 yılları arasında sinema popüler olmuş, daha sonrasında 1920'li yılların sonuna doğru radyo yayınları yerleşik hale gelmiştir. 1940'lı yıllardan itibaren ise televizyon yayınları ortaya çıkmıştır ve televizyon gündelik hayatımızın vazgeçilmez bir parçası olmuştur.[92]

Çağımıza kadar tüm kitlelere anında ulaşan iletişim araçları keşfedilememiştir. 20. yüzyılda gitgide ilerleyen teknolojinin de etkisi ile dünyadaki tüm insanlara ulaşma imkânı bulunmuştur. Kitle iletişimi, iletişim olgusu içerisinde yer alan oldukça önemli bir olgudur. İletişim, dünyadaki ilk insanın yaşamaya başlamasıyla ve kişinin doğumu ile başlayan bir süreçtir. Kitle iletişimi ile onun bir bölümünü oluşturan radyo ve televizyon yayınları ise daha farklı zamanlarda ortaya çıkmıştır. "*Bilgi, düşünce ve tutumların büyük ve dağınık bir kitleye, bu amaç için geliştirilmiş araçlarla iletilmesi*"

[91]Levent Yaylagül, *Kitle İletişim Kuramları: Egemen ve Eleştirel Yaklaşımlar,* Dipnot Yayınları, Ankara, 2019, s.17.
[92]A.g.e., s.18.

kitle iletişimini ifade etmektedir.[93] Radyo ve televizyon yayınlarından bahsedildiğinde görsel-işitsel medya kavramı ortaya çıkmaktadır. Engellilerin televizyon yayınlarına erişimlerinin nasıl olduğunun anlaşılması için, görsel-işitsel medyanın dünyadaki ve ülkemizdeki gelişiminin anlaşılması önemlidir.

2.2. GÖRSEL-İŞİTSEL MEDYANIN GELİŞİMİ

Radyo yayınları ile ilgili çalışmalar ilk olarak 1860'lı yıllarda başlamıştır. Bir iletişim aracı olarak radyo yayınları ilk kez denizcilikte kullanılmış olup radyo dalgaları ile gemiden gemiye, denizden karaya ve karadan denize sinyal gönderilmiştir. İlk programlı radyo yayını ise 1920 yılında ABD'de başlamıştır. Daha sonra Fransa ve Almanya'da, 1927 yılında ise hemen hemen bütün ülkelerde radyo yayınları başlamıştır. 1927 yılından İkinci Dünya Savaşı'nın sonuna kadarki zaman diliminde ise, savaş sahasından haber verme ve olayları yorumlama gibi niteliklerinden dolayı radyonun dinleyici kitlesi hızla artmıştır.[94] Tüm bu gelişmeler görsel-işitsel medyanın ortaya çıkmasında büyük rol oynamıştır. Görsel-işitsel medya denildiğinde çok önemli bir yere sahip olan televizyon yayınları ise belirli nedenlerden ötürü radyo yayınlarına göre daha farklı bir gelişme süreci göstermiştir.

2.2.1. Dünyada Televizyon Yayınlarının Gelişimi

Televizyonun karmaşık bir tekniği olması ve çok fazla yatırım gerektirmesi nedeniyle televizyon dünyada radyoya göre daha geç yayılmıştır. Televizyon yayınlarının gelişim dönemleri şu şekilde sıralanabilmektedir:[95]

- **1938-1945 arası dönem**: Bu dönemde televizyon yalnızca ABD ve İngiltere gibi ülkelerde yayına başlayabilmiş olup İkinci Dünya Savaşı ise televizyonun gelişimini engellemiştir.

[93]A. Aziz, 2013, s.31.
[94]Radyo ve Televizyon Üst Kurulu, *Radyo ve Televizyon Yayıncılığı Sektör Raporu*, RTÜK, 2014, Ankara, s.7.
[95]A. Aziz, 2013, s.54-55.

- **1945-1960 arası dönem:** Bu dönemde televizyon Amerika, Avrupa ve Asya'da hızlı yayılmıştır. Afrika kıtasında ise pahalı bir tekniğe sahip olduğundan dolayı çok kısıtlı bir gelişim gösterebilmiştir.
- **1960-1980 arası dönem:** Bu dönemde televizyonun gelişiminde çok önemli adımlar atılmış olup renkli televizyon yayınları hayata geçirilmiş ve yayın süreleri uzamıştır.
- **1980-2000 arası dönem:** Bu dönemde, haberleşme uyduları ile iletişimin sağlanması televizyon yayınlarının da bu yöntemle yapılmasına imkân sağlamıştır. Bu sayede hem bütün ülke hem de komşu ülkeler sınır ötesi yayınlar yoluyla televizyon yayınları kapsamına girmiştir.
- **2000 sonrası dönem:** 2000'li yılların başından itibaren televizyon yayınları tekniğinde önemli bir gelişme yaşanmış olup bu sistemin adı "sayısal yayın" sistemidir. Sayısal Karasal Yayıncılık, televizyon yayınlarının başladığı tarihten itibaren kullanılan ve çatı antenleri ile alınan analog yayınlara bir alternatif olarak öne çıkmaktadır.

20. yüzyılın sonunda yayıncılık alanında kullanılan tekniklerde önemli gelişmeler yaşanmış olup sayısal iletişim kullanılarak gerçekleştirilen yayıncılık hizmetlerinde ses ve resim kalitesinin yüksek olmasının yanı sıra daha ekonomik şartlarda program iletme olasılığı birçok ülkeyi bu konuda araştırma yapmaya yönlendirmiştir.[96]

Günümüzde radyo ve televizyon yayınlarının uydu yayıncılığı, kablolu yayın, internet yayıncılığı, IPTV ve diğer mobil yayın teknikleri ile verilmesi sonucunda klasik karasal radyo ve televizyon verici kavramı değişikliğe uğramıştır. Radyo ve televizyon vericileri ile ilgili bu gelişmeler sonucunda hem çok çeşitli alıcı cihazları geliştirilmiş hem de fiyatlar ucuzlamıştır.[97]

[96] https://www.rtuk.gov.tr/sayisal-yayincilik-nedir/3893/1999/sayisal-yayincilik-nedir.html (04.04.2021)
[97] A. Aziz, 2013, s.59.

Ülkemizde televizyon yayınlarının geçmişten günümüze gelişimini anlamak açısından Türkiye'nin radyo ve televizyon politikasının ve özellikle Türkiye'de görsel-işitsel medyaya ilişkin hukuki düzenlemelerin ne şekilde gelişim gösterdiğinin anlaşılması önem arz etmektedir.

2.2.2. Türkiye'de Radyo ve Televizyon Hukukunun Gelişimi

1924 yılından itibaren Türkiye'de radyo ve televizyon hukukunun temelleri oluşturulmuştur. 1924'te yürürlüğe giren 406 sayılı Telgraf ve Telefon Kanunu, telsiz ve telefon ile iletişim sağlama yetkisini PTT'ye vermiştir. Bu Kanun, bu alanda atılan ilk adım olma özelliğini taşımaktadır. 1933 yılından itibaren ise radyonun millileştirilmesine yönelik çalışmalar başlamıştır. İlk olarak, 18/08/1936 tarihinde çıkarılan kararname kapsamında radyo yayın hizmetlerinin devlet eliyle yürütülmesi benimsenmiş olup Türk Telsiz Anonim Şirketi'nin işletme yetkisi sonlandırılmıştır. Daha sonrasında, 3222 sayılı Telsiz Kanunu yürürlüğe girmiş olup radyonun devlet tekelinde olduğu ve özel kuruluşlara ruhsat verilemeyeceği hükme bağlanmıştır.[98]

Radyo ve kitle iletişiminde devlet tekeli PTT tarafından 1940'a kadar devam ettirilmiştir. Ardından, söz konusu görevi Matbuat Umum Müdürlüğü 1943 yılına kadar, 31/07/1943 tarihli ve 4475 sayılı yasa ile kurulan Basın Kurumu Umum Müdürlüğü ise 1949 yılına kadar sürdürmüştür. 28/05/1949 tarihli ve 5392 sayılı Basın, Yayın ve Turizm Genel Müdürlüğü Kanunu ile radyo müdürlüklerine bazı yetkiler verilmiş ve radyonun bağımsızlığının sağlanması konusunda ilk adım atılmıştır.[99]

1961 Anayasası'nın 121 inci maddesi ile radyo ve daha sonra başlayacak olan televizyon yayıncılığı ile ilgili özerk yapının temelleri oluşturulmuştur. Bu madde ile,

[98]Mehmet Yüksel, "Radyo ve Televizyon Hukukunun Gelişimi:1929-1980", (Ed.) Korkmaz Alemdar, *Türkiye'de Kitle İletişimi:Dün-Bugün-Yarın,* Gazeteciler Cemiyeti Yayınları, Ankara, 2009a, s.210.
[99]A.g.e., s.210.

radyo ve televizyon istasyonlarının yönetiminin özerk kamu kişiliği halinde kanun ile düzenleneceği, her türlü radyo ve televizyon yayınının tarafsızlık ilkesine göre yapılacağı hükme bağlanmıştır. Söz konusu hüküm kapsamında çıkarılan 24/12/1963 tarihli ve 359 sayılı Türkiye Radyo-Televizyon Kurumu Kanunu ile TRT'nin temelleri atılmış olup radyo-televizyon istasyonlarını kurma ve işletme hakkı TRT'ye verilmiştir. Ayrıca, TRT'nin özerk, yayınlarında tarafsız ve tekel konumunda olduğu ifade edilmiştir. Yasa, 01/05/1964 tarihinde yürürlüğe girmiş olup o zamana kadar Basın Yayın Turizm Genel Müdürlüğü ile 02/07/1963 tarihli ve 265 sayılı Kanun ile kurulan Turizm ve Tanıtma Bakanlığı tarafından kullanılan yayıncılık tekeli TRT'ye geçmiştir. Daha sonra, Anayasa'nın 121 inci maddesinin değiştirilmesi ile "özerklik" sözcüğü madde metninden çıkarılmış ve radyo-televizyon istasyonlarının sadece "Devlet" eliyle kurulabileceği ifade edilmiş olup "tarafsızlık" ilkesi vurgulanmıştır. Ardından, Türkiye Radyo-Televizyon Kurumu Kanunu'nda 1972'de değişiklik gerçekleştirilmiş ve TRT'nin tarafsız bir kamu tüzel kişiliği olduğu hükme bağlanmıştır.[100]

1982 Anayasası'nın 133 üncü maddesine istinaden çıkarılmış olan 11/11/1983 tarihli ve 2954 sayılı Türkiye Radyo ve Televizyon Kanunu ile 359 sayılı Kanun yürürlükten kaldırılmıştır. 2954 sayılı Kanun'un en önemli niteliği, sadece TRT yasası olmayıp Türkiye'deki tüm radyo ve televizyon yayınlarını kapsamı altına almasıdır. Bu yasa ile yeni bir organ olan Radyo ve Televizyon Yüksek Kurulu kurulmuştur.[101]

Radyo ve Televizyon Yüksek Kurulu toplamda 12 üyeden oluşmaktaydı. Bu üyelerden üç tanesi Cumhurbaşkanı, üç tanesi de Bakanlar Kurulu tarafından atanmaktaydı. Geri kalanların iki tanesini YÖK'ün gösterdiği dört aday arasından, üç tanesini de Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumunun gösterdiği altı aday arasından Cumhurbaşkanı seçmekteydi. Son üye ise Milli Güvenlik Kurulu tarafından seçilmekte ve Bakanlar Kurulu tarafından atanmaktaydı. Yurt içine yapılacak radyo ve

[100]M. Yüksel, 2009a, s.211-212.
[101]Mehmet Yüksel, "Türkiye'de Radyo ve Televizyon Hukuku", (Ed.) Korkmaz Alemdar, *Türkiye'de Kitle İletişimi:Dün-Bugün-Yarın*, Gazeteciler Cemiyeti Yayınları, Ankara, 2009b, s.393.

televizyon yayınlarının ulusal politikaya uygun olarak yapılmasını sağlayacak ilkeleri saptamak ve denetlemek Yüksek Kurulun görevler arasındaydı. 13/04/1994 tarihli ve 3984 sayılı Radyo ve Televizyonların Kuruluş ve Yayınları Hakkında Kanun ile kurulan Radyo ve Televizyon Üst Kurulunun göreve başlaması ile Radyo ve Televizyon Yüksek Kurulunun görevi sona ermiştir.[102]

08/07/1993 tarihinde Anayasa'nın 133 üncü maddesinde değişiklik yapılmış olup özel radyo ve televizyon yayıncılığını da içine alacak yasal düzenlemenin anayasal temeli oluşturulmuştur. Böylece, özel radyo-televizyon yayıncılığına olanak sağlanmıştır.[103] Anayasa değişikliğinin ardından, 3984 sayılı Kanun da çıkarılarak radyo-televizyon yayıncılığı alanındaki devlet tekeli ortadan kalkmış ve özel ticari yayıncılık dönemi başlamıştır.[104]

3984 sayılı Kanun, 03/03/2011 tarihinde yürürlüğe giren 6112 sayılı Radyo ve Televizyonların Kuruluş ve Yayın Hizmetleri Hakkında Kanun ile yürürlükten kaldırılmıştır. 6112 sayılı Kanun'un en önemli özellikleri, elektronik yayın teknolojisindeki ve hukuk alanındaki gelişmeleri kapsamasıdır. Ayrıca, bu Kanun ile birlikte Türkiye'de görsel-işitsel medya alanındaki mevzuat, AB'ye uyum süreci kapsamında AB müktesebatına uyumlu hâle getirilmiştir.[105]

Görsel-işitsel medyanın dünyadaki ve ülkemizdeki gelişimi açıklandıktan sonra, engelli bireylerin görsel-işitsel medyaya sorunsuzca ulaşabilmeleri noktasında erişilebilirlik ve medya erişilebilirliği kavramları öne çıkmaktadır. Bu kavramların açıklanmasıyla birlikte engelli bireylerin medyaya erişimlerinin nasıl olması gerektiği hususunun daha iyi anlaşılacağı düşünülmektedir.

[102]M. Yüksel, 2009b, s.393-394.
[103]A.g.e., s.396.
[104]A.g.e., s.398.
[105]A. Aziz, 2013, s.214-215.

2.3. ERİŞİLEBİLİRLİK

Tüm hakların kullanımında önemli bir faktör olan erişilebilirlik, insan yapımı ve doğal fiziksel çevre başta olmak üzere sosyal, kültürel ve ekonomik çevreye ulaşabilme, buralarda sağlanan hizmetlerden faydalanma ve katkıda bulunma imkânlarına sahip olmayı ifade etmektedir.[106]

BM'nin kabul ettiği sözleşmelerin çoğunda "ulaşılabilirlik" ve "erişim" kavramlarının erişilebilirlikle aynı anlama gelecek biçimde kullanıldığı, bazı sözleşmelerde ise "erişilebilirlik" kavramına eşitliği sağlama işlevinin verildiği göze çarpmaktadır.[107]

Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı erişilebilirliği *"binaların, açık alanların, ulaşım ve bilgilendirme hizmetleri ile bilgi ve iletişim teknolojisinin, engelliler tarafından güvenli ve bağımsız olarak ulaşılabilir ve kullanılabilir olması"*[108] şeklinde tanımlamaktadır.

Uluslararası Telekomünikasyon Birliği (International Telecommunication Union, ITU) ise, Televizyonu Erişilebilir Yapmak (Making Television Accessible) isimli raporunda erişilebilirliği "*Bir ürünün, cihazın, hizmetin veya ortamın olabildiğince çok kişi tarafından kullanılabilir olma derecesi*"[109] olarak tanımlamıştır.

[106]Selda Çağlar, "Engellilerin Erişebilirlik Hakkı ve Türkiye'de Erişebilirlikleri", *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, Cilt:61, Sayı:2, 2012, s.542.
[107]A.g.m., s.545.
[108]Engelliler için Bilgilendirme Rehberi, Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı Engelli ve Yaşlı Hizmetleri Genel Müdürlüğü, 2021, s.37.
https://www.ailevecalisma.gov.tr/media/70612/engelliler_icin_bilgilendirme_rehberi.pdf (12.03.2021)
[109]International Telecommunication Union, *Making Television Accessible*, ITU, 2011, s.67.

2.3.1. Erişilebilirlik Hakkının Gelişimi

Engellilerin en sık karşılaştığı sorunlardan bir tanesi de erişilebilirliktir. Erişilebilirliğin sağlanamadığı durumda, diğer sorunlar da ortaya çıkmaktadır. Dolayısıyla BM, erişilebilirlik konusu üzerinde titizlikle çalışmaktadır.[110] Erişilebilirlik, tüm insanlar ve özellikle de engelliler için çok önemli bir haktır. Bu nedenle, BM gibi uluslararası örgütlerin ciddi anlamda üzerinde durması gereken bir kavramdır. Erişilebilirlik çok boyutlu bir olgu olup ulaşımdan medyaya birçok alanı kapsamaktadır. Erişilebilirlik, engelli bireylerin yaşamını birçok açıdan kolaylaştırmaktadır ve engellilere yönelik çalışmalarda bu kavramın tüm boyutlarıyla ele alınması önem arz etmektedir. Bu tezde ise, erişilebilirliğin tüm boyutlarından bahsedilecek olup özellikle medya erişilebilirliği kavramı üzerinde durulacaktır.

Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi ve Gözden Geçirilmiş Avrupa Sosyal Şartı gibi Avrupa Konseyi tarafından kabul edilmiş olan temel insan hakları belgelerinde, engellilerin haklara erişilebilirliğine dair hüküm olmamakla birlikte Avrupa İnsan Hakları Komisyonu, Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi ve Avrupa Sosyal Haklar Komitesi'nin bazı kararlarında engellilerin haklara erişilebilirliği ile ilgili değerlendirme yapılmıştır. Ayrıca, Avrupa Konseyi'nin organlarından olan Parlamenterler Kurulu ve Başkanlar Komitesi'nin engellilerin hakları ve topluma tam katılımlarının sağlanmasına yönelik karar, konferans ve bildirilerinde erişilebilirlik konusu önemli yer tutmaktadır.[111]

Erişilebilirliği en geniş şekilde kavramlaştıran ilk sözleşme ise BM tarafından hazırlanan EHİS'tir. Sözleşme'nin erişilebilirliğe ilişkin 9 uncu maddesinde, engellilerin kamuya açık yerlerdeki her türlü hizmetten yararlanabilmeleri amacıyla devletlerin alması gereken önlemler belirtilmiş, engellilerin bina ve kurumlar ile

[110]Şerafettin Erten, Aktel, Mehmet, "Engellilerin Erişebilirlik Hakkı: Engelsiz Kent Yaklaşımı Çerçevesinde Bir Değerlendirme", *Süleyman Demirel Üniversitesi Vizyoner Dergisi*, Cilt:11, Sayı:28, 2020, s.903.
[111]S. Çağlar, 2012, s.549.

bilgiye erişimlerinin sağlanması ayrıntılı şekilde düzenlenmiştir. Ayrıca, Sözleşme'nin birçok hükmünde hakkın asli unsuru olarak erişilebilirlik kavramına yer verilmiştir.[112]

Sözleşme'nin 9 uncu maddesinde aşağıdaki hüküm yer almaktadır:

> *"Taraf Devletler engellilerin bağımsız yaşayabilmelerini ve yaşamın tüm alanlarına etkin katılımını sağlamak ve engellilerin diğer bireylerle eşit koşullarda fiziki çevreye, ulaşıma, bilgi ve iletişim teknolojileri ve sistemleri dâhil olacak şekilde bilgi ve iletişim olanaklarına, hem kırsal hem de kentsel alanlarda halka açık diğer tesislere ve hizmetlere erişimini sağlamak için uygun tedbirleri alacaklardır..."*[113]

Bu hüküm ile Sözleşme'ye taraf olan devletler, engelli bireylerin tüm hizmetlere erişimlerinin sağlanmasından sorumlu hale gelmişlerdir. Dolayısıyla, engelli bireylerin yaşam koşullarının iyileştirilmesi ve birçok hizmetten diğer bireylerle eşit şekilde faydalanmalarının sağlanması bir yükümlülük haline gelmiştir. Bu kapsamda, Türkiye de dâhil olmak üzere, Sözleşme'ye taraf olan birçok ülkede konuyla ilgili düzenlemeler yapılmıştır ve yapılmaya devam etmektedir.

Sözleşme'de engelli bireylerin bilgiye erişimini sağlamak için destek sunulması, erişilebilir bilgi teknolojilerinin tasarım, geliştirme ve dağıtım aşamalarının teşvik edilmesi ve bu teknolojilere engelli bireylerin en az maliyetle erişimlerinin sağlanması yükümlülüğü de vardır.[114] Bilgi, yalnızca kamu kurumlarının işleyişini değil, bilgi ve iletişim teknolojilerini de içine almaktadır. Bu kapsamda bilgiye erişim, engelli bireylerin elektronik hizmetlerden yararlanmalarını, ulaşımlarını tek başlarına gerçekleştirmek için ulaşım bilgileri dâhil olmak üzere kamu hizmeti veya kamuya açık hizmet veren tesisleri kullanabilmelerini sağlayacak bilgiye erişim imkânlarına sahip olmalarını kapsamaktadır. Sözleşme'ye taraf olan devletler de sosyal hayatın içinde bulunan ve günlük yaşamı sürdürmeye yarayan bilgilerin yanında, bilimsel, kültürel vb. nitelikteki her türlü bilgi kaynaklarının tasarımında engelli bireyleri

[112]S. Çağlar, 2012, s.547.
[113]Engellilerin Haklarına İlişkin Milletlerarası Sözleşme, RG: 14.07.2009, 27288.
[114]S. Çağlar, 2012, s.575.

düşünerek, gerekli olan durumlarda uygun uyarlamalar ile engelli bireylerin bilgiye erişim ihtiyaçlarının karşılanması için gerekli tedbirleri almakla yükümlüdür.[115]

Erişilebilirlik aynı zamanda kültürel hayata katılım hakkını da içine almaktadır. Bu nedenle, EHİS'in 30 uncu maddesinde kültürel materyallere, televizyon programlarına, tiyatro oyunlarına, sinema filmlerine ve kültürel hizmetlerin sunulduğu yerlere erişimin ulaşılabilir biçimde sağlanması hükümleri bulunmaktadır.[116]

EHİS'in "Kültürel Yaşama, Dinlenme, Boş Zaman Aktiviteleri ve Spor Faaliyetlerine Katılım" başlıklı 30 uncu maddesi aşağıdaki gibidir:

> *"1. Taraf Devletler engellilerin diğer bireylerle eşit koşullar altında kültürel yaşama katılım hakkını tanır ve engellilerin aşağıda belirtilenlerden yararlanmasını sağlamak için gerekli tüm tedbirleri alır:*
>
> *(a) Kültürel materyallere ulaşılabilir biçimleri aracılığıyla erişmek;*
>
> *(b) Televizyon programlarına, filmlere, tiyatroya ve diğer kültürel etkinliklere ulaşılabilir biçimleri aracılığıyla erişmek;*
>
> *(c) Tiyatro, müze, sinema, kütüphane ve turistik hizmetler gibi kültürel etkinliklerin yapıldığı veya hizmetlerin sunulduğu yerlere ve ayrıca mümkün olduğu ölçüde ulusal kültür açısından önemli anıtlar ve alanlara erişmek.*
>
> *2. Taraf Devletler, sadece engellilerin yararı için değil, toplumu zenginleştirmek amacıyla da engellilerin yaratıcı, sanatsal ve entelektüel kapasitelerini geliştirme ve kullanma imkânına sahip olmalarını sağlayıcı gerekli tedbirleri alacaklardır.*
>
> *3. Taraf Devletler, uluslararası hukuka uygun olarak, fikri mülkiyet haklarını koruyan yasaların, engellilerin kültürel materyallere erişimine uygun olmayan veya ayrımcılık yaratan bir engel çıkarmaması için tüm uygun tedbirleri alır.*
>
> *4. Engelliler, diğer bireylerle eşit koşullar altında, kendilerinin özel kültürel ve dil kimliklerinin, örneğin işaret dilleri ve işitme engelliler kültürü, tanınması ve desteklenmesi hakkına sahiptir.*

[115]S. Çağlar, 2012, s.576-577.

[116]Mine Güven, "Televizyon Ortamında Erişilebilirlik Uygulamalarının Gelişimi: Sesli Betimleme, Altyazılama ve İşaret Dili Çevirisi", *Dokuz Eylül Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi,* Cilt:7, Sayı:1, 2020, s.154.

5. Taraf Devletler, engellilerin eğlence, dinlenme ve spor etkinliklerine diğer bireylerle eşit koşullar altında katılımını sağlamak amacıyla aşağıda yazılı tedbirleri alır:

(a) Engellilerin her seviyedeki genel spor etkinliklerine mümkün olduğunca tam katılımını cesaretlendirmek ve artırmak;

(b) Engellilerin, özel spor ve eğlence etkinliklerini örgütleme, geliştirme ve bu etkinliklere katılma imkânına sahip olmasını temin etmek ve bu nedenle, diğer bireylerle eşit koşullar altında onlara uygun bilgi ve eğitimin verilmesini ve kaynakların sunulmasını sağlamak;

(c) Engellilerin spor, eğlence yerleri ile turistik alanlara erişimini sağlamak;

(d) Engelli çocukların, okullardaki etkinlikler dâhil olmak üzere, oyun, eğlence, boş zaman aktiviteleri ve spor etkinliklerine eşit şekilde katılabilmelerini sağlamak;

(e) Eğlence, turistik, boş zaman aktiviteleri ve spor etkinliklerini organize edenlerin sunduğu hizmetlere engellilerin erişebilmesini sağlamak." [117]

Türkiye açısından baktığımızda, erişilebilirlikle ilgili gereklilikleri yerine getirmek tek bir kurumun ulaşabileceği bir amaç değildir. Bu amaç için ilgili bütün kamu kurum ve kuruluşlarının engellilerin erişilebilirliğini esas alan strateji ve eylem planlarını oluşturmaları, uygulamalar için de etkin bir denetim sistemi ortaya çıkarmaları gereklidir.[118]

Türkiye'nin 2009'da EHİS'e taraf olmasıyla beraber engellilerin erişime yönelik sorunlarına çözüm bulmak amacıyla idari ve yasal çalışmalar ivme kazanmış olup bu yasal düzenlemelerden hak ve hizmetlere erişimle bağlantılı olanlar erişilebilirliğin farklı boyutlarıyla ele alınmaktadır. Bunlardan bir tanesi de bilgiye erişim boyutudur.[119]

Bilgi, yalnızca görsel ve yazılı kaynakları değil teknolojiyi de kapsamaktadır. Teknolojik araçlar, bilginin ve iletişimin vazgeçilmez kaynakları olmakla birlikte bilgi ve iletişime erişimi sağlayan bu kaynaklar düzenlenirken engelliler göz önünde

[117]Engellilerin Haklarına İlişkin Milletlerarası Sözleşme, RG: 14.07.2009, 27288.
[118]S. Çağlar, 2012, s.586.
[119]A.g.m., s.559.

bulundurulmadığı için engellilerin kullanımına uygun olmamaktadır. Oysaki bilgi ve iletişim kaynaklarının herkese açık olması demek, tüm bireylerin bu kaynaklara eşit erişim imkânına sahip olması anlamına gelmektedir.[120] Günümüzde teknolojinin yardımıyla engellilere yönelik uygulamalar geliştirilmekte olmasına ve bu kapsamda hızla ilerleme kaydedilmesine rağmen her alanda aynı etki görülememektedir. Örneğin, medya alanında erişilebilirliğin sağlanması açısından önemli gelişmeler olmakla birlikte bu gelişmeler yeterli değildir ve engelli bireyler medyaya erişim konusunda ciddi sorunlarla karşı karşıya kalmaktadır.

Bilgiye erişim söz konusu olduğunda medya çok önemli bir yer tutmaktadır. Medyaya erişim, bireylerin bilgiye erişimi açısından kritik bir noktada bulunduğundan dolayı medya erişilebilirliği, günümüzde özellikle engelli bireylerin istedikleri bilgiye ulaşabilmelerinin sağlanması için üzerinde durulması gereken bir olgu olarak göze çarpmaktadır. Bu nedenle; medya erişilebilirliği kavramının irdelenmesi, engelli bireylerin medya hizmetlerine erişim ile ilgili beklentilerinin ve medya erişilebilirliğinin ne şekilde olması gerektiğinin daha iyi anlaşılmasını sağlayacaktır.

2.3.2. Medya Erişilebilirliği

Medya erişilebilirliği kavramı, kültürel hizmetlerin erişilebilir olması için gerçekleştirilen birtakım etkinlikleri içine almaktadır. Çeviribilim kapsamında değerlendirildiğinde ise televizyon, sinema, internet siteleri vb. görsel-işitsel unsurları barındıran ürün ve hizmetlerin tüm bireyler için erişilebilir olmasını sağlayan çağdaş çeviri uygulamaları "medya erişilebilirliği" olarak nitelendirilmektedir.[121] Medya erişilebilirliği çok önemli bir olgudur ve her şeyden önce bir haktır. Bu nedenle, geçmişten günümüze dünyada ve ülkemizde ne şekilde geliştiğinin ve hangi aşamalardan geçtiğinin incelenmesi faydalı olacaktır.

[120]S. Çağlar, 2012, s.573-574.
[121]M. Güven, 2020, s.154.

2.3.2.1. Medya Erişilebilirliği Hakkının Gelişimi

1950'lerden beri süregelen birtakım sivil toplum hareketleri sonucunda erişilebilirliğin bir hak olduğu düşüncesi oluşmuştur. AB'deki Sağırlar için İşaret Dilleri Kararı, Sınır Aşırı Televizyon Direktifi ve Birleşik Krallık'taki Yayıncılık Yasası televizyon yayıncılığı açısından 1990'lı yıllarda oldukça belirleyici olmuştur. 2006 yılındaki EHİS ise sözleşmeye taraf olan tüm ülkelerde erişilebilirliğin uygulamaya geçirilmesi açısından bağlayıcıdır. Buna istinaden, Görsel-İşitsel Medya Hizmetleri Direktifi gibi, yayın kuruluşlarının sundukları hizmetlerin erişilebilirliği ile ilgili hukuki düzenlemeler hayata geçirilebilmiştir.[122]

AB'de medya sektörünün yasal çerçevesini belirleyen başlıca düzenleme olan Sınır Aşırı Televizyon Direktifi 03/10/1989 tarihinde AB Konseyi tarafından onaylanıp yürürlüğe konmuştur. Ancak Direktif, görsel-işitsel medya alanında dünyada yaşanan hızlı gelişmelerin gerisinde kalmıştır. Dolayısıyla, Direktif'in bazı hükümlerinde değişiklik yapılmış olup revize edilen şekliyle 30/06/1997 tarihinde yürürlüğe konmuştur. "Tek Avrupa Televizyon Yayıncılığı Piyasası"nın oluşturulmasını amaçlayan Sınır Aşırı Televizyon Direktifi, televizyon programlarının sınır ötesi iletimini sağlayacak esasları belirlemenin yanı sıra program içeriklerine ilişkin kuralları da öngörmekteydi.[123] 2000 yılından itibaren ise Sınır Aşırı Televizyon Direktifi'nde ikinci değişiklik çalışmaları başlamıştır. Yeni teknolojileri de kapsayacak şekilde hazırlanan taslak, Görsel-İşitsel Medya Hizmetleri Direktifi ismini alarak 18/12/2007 tarihinde AB Resmî Gazetesi'nde yayımlanıp yürürlüğe girmiştir. Görsel-İşitsel Medya Hizmetleri Direktifi, geleneksel televizyon yayın hizmetlerinin yanı sıra, program akışsız, isteğe bağlı ve televizyon benzeri görsel-işitsel medya hizmetlerini de kapsamına almıştır.[124] 2010 yılında ise Direktif'te birtakım değişikliklere gidilmiş olup 10/03/2010 tarihli ve 2010/13/EU sayılı Görsel-İşitsel

[122]M. Güven, 2020, s.161.
[123]Pars Kutay, Aslı Özçeri, *Avrupa Birliği'nde Medya Hukuku ve Uygulamaları,* TVYD Yayınları, İstanbul, 2006, s.30.
[124]https://www.rtuk.gov.tr/ab-bunyesinde-yurutulen-faaliyetler/3822/896/ab-bunyesinde-yurutulen-faaliyetler.html (08.04.2021)

Medya Hizmetleri Direktifi 15/04/2010 tarihinde AB Resmî Gazetesi'nde yayımlanmıştır.[125]

Medya erişilebilirliği ile ilgili AB kapsamındaki düzenlemeler incelendiğinde, 10/03/2010 tarihli ve 2010/13/EU sayılı Görsel-İşitsel Medya Hizmetleri Direktifi'nin 46 no.lu gerekçesine bakılabilir. Söz konusu gerekçe aşağıdaki gibidir:

> *"Engelli bireylerin ve yaşlıların toplumun sosyal ve kültürel yaşantısına katılarak, toplumla bütünleşmesi erişilebilir görsel-işitsel medya hizmetlerinin sağlanmasına bağlıdır. Erişilebilirliği sağlamak için kullanılan yöntemler işaret dili, altyazı, sesli betimleme ve kolay menü navigasyonunu kapsamalı ancak bunlarla sınırlı kalmamalıdır."*[126]

Direktif'in 7 nci maddesinde ise "*Taraf Devletler yetki sınırları içindeki medya hizmet sağlayıcılarını, hizmetlerini görme ve işitme engelli bireyler için kademeli olarak erişilebilir kılmaları yönünde teşvik etmelidir."*[127] hükmüne yer verilerek görme ve işitme engelli bireylerin medya hizmetlerine erişiminin sağlanmasının önemli olduğuna dikkat çekilmiştir. Bununla birlikte, 2010/13/EU sayılı Direktif, engelli bireylerin görsel-işitsel medya hizmetlerine erişiminin sağlanmasını öngörmekte fakat doğrudan bağlayıcı bir hüküm oluşturmamaktadır.

2010/13/EU sayılı Direktif'te yalnızca işitme ve görme engellilere atıfta bulunulup görsel-işitsel hizmetlere erişimi sınırlayabilecek diğer engel türleri (zihinsel engellilik vb.) dışarıda bırakılmıştır. Konuyla ilgili ülkelerdeki mevzuat incelendiğinde ise AB ülkelerinde işitme ve görme engellilik dışındaki engel türlerinin dikkate alınmadığı görülmektedir. Erişim hizmetlerinin birden fazla engel türü için faydalı olabileceği unutulmamalıdır. Ayrıca, engeli olmayan bireyler ve yaşa bağlı

[125]European Parliament and Council, Directive 2010/13/EU of the European Parliament and of the Council of 10 March 2010 on the coordination of certain provisions laid down by law, regulation or administrative action in Member States concerning the provision of audiovisual media services (Audiovisual Media Services Directive), OJ: 15.4.2010, L 95.
[126]A.g.d.
[127]A.g.d.

olarak fonksiyonel sınırlılıklardan etkilenen bireyler de bu hizmetlerden faydalanabilmektedir.[128]

2010/13/EU sayılı Görsel-İşitsel Medya Hizmetleri Direktifi 2018 yılında revize edilmiştir. 14/11/2018 tarihli ve 2018/1808 sayılı Görsel-İşitsel Medya Hizmetleri Direktifi'nin 22 no.lu gerekçesi aşağıdaki gibidir:

> "…*Engelli bireylerin ve yaşlıların sosyal ve kültürel yaşama katılma ve entegre olma hakları erişilebilir görsel-işitsel medya hizmetlerinin sağlanmasıyla bağlantılıdır. Bu nedenle, Üye Devletler, gecikme olmaksızın, kendi yetki alanlarındaki medya hizmet sağlayıcılarının aktif olarak engelliler, özellikle görme ve işitme engelliler, için erişilebilir içerik oluşturmaya çalıştıklarından emin olmalıdır. Erişilebilirlik gereksinimleri aşamalı ve olarak karşılanırken, eş zamanlı olarak yayınlanan programlar veya etkinlikler gibi tam erişilebilirliği engelleyebilecek uygulamalı ve kaçınılmaz kısıtlamalar dikkate alınmalıdır. Medya hizmet sağlayıcılarının, hizmetlerini görme veya işitme engelli kişiler için aşamalı olarak erişilebilir hale getirme konusunda kaydettikleri ilerlemeyi ölçmek için Üye Devletler, kendi ülkelerindeki medya hizmet sağlayıcılarının kendilerine düzenli olarak rapor vermelerini talep etmelidir*."[129]

Ayrıca, 2018/1808 sayılı Görsel-İşitsel Medya Hizmetleri Direktifi'nin, engelli bireylerin görsel-işitsel medya hizmetlerine erişimine yönelik 7 nci maddesi ise şu şekildedir:

> *"1. Üye Devletler, kendi yargı yetkileri altındaki medya hizmet sağlayıcıları tarafından sağlanan hizmetlerin, orantılı tedbirler yoluyla engelli bireyler için sürekli ve aşamalı olarak daha erişilebilir hale getirilmesini gecikme olmaksızın sağlayacaktır.*
>
> *2. Üye Devletler, medya hizmet sağlayıcılarının, birinci fıkrada atıfta bulunulan tedbirlerin uygulanması hakkında, ulusal düzenleyici otorite veya kurumlara düzenli olarak rapor vermesini sağlayacaktır. 19 Aralık 2022*

[128]European Commission, *Survey and data gathering to support the Impact Assessment of a possible new legislative proposal concerning Directive 2010/13/EU (AVMSD) and in particular the provisions on media freedom, public interest and access for disabled people*, Publications Office of the European Union, Luxembourg, 2016, s.48.

[129]European Parliament and Council, Directive (EU) 2018/1808 of the European Parliament and of the Council of 14 November 2018 amending Directive 2010/13/EU on the coordination of certain provisions laid down by law, regulation or administrative action in Member States concerning the provision of audiovisual media services (Audiovisual Media Services Directive) in view of changing market realities, OJ: 28.11.2018, L 303.

tarihine kadar ve daha sonra her üç yılda bir, Üye Devletler Komisyona birinci fıkranın uygulanması hakkında rapor sunacaktır.

3. Üye Devletler, medya hizmet sağlayıcılarını, hizmetlerini sürekli ve aşamalı olarak engelli bireyler için daha erişilebilir kılmak için erişilebilirlik eylem planları geliştirmeye teşvik edecektir. Bu tür bir eylem planı, ulusal düzenleyici otorite veya kurumlara iletilecektir.

4. Her Üye Devlet, bu maddede atıfta bulunulan herhangi bir erişilebilirlik sorununa ilişkin bilgi sağlamak ve şikayetleri almak üzere, tek, engelliler de dâhil olmak üzere kolayca erişilebilen ve kamuya açık bir çevrimiçi temas noktası belirleyecektir.

5. Üye Devletler, görsel-işitsel medya hizmetleri aracılığıyla halkın kullanımına sunulan, doğal afet durumlarındaki kamuya açık iletişimler ve duyuruların da dâhil olduğu acil durum bilgilerinin, engelli bireylerin erişebileceği bir şekilde verilmesini sağlayacaktır."[130]

Görüldüğü üzere, Direktif'te yapılan güncelleme ile engellilerin görsel-işitsel medyaya erişimleri konusunda daha ayrıntılı düzenlemeler getirilmiş olup engellilerin haklarının daha etkili bir şekilde korunmasının önü açılmıştır.

Avrupa Engellilik Stratejisi 2010-2020, Avrupa Komisyonu tarafından kabul edilmiştir. Avrupa'da yaşayan engellilerin sorunlarına çözüm bulmak amacıyla yapılması gerekenleri düzenleyen bir çerçeve metni hayat geçirmek hedeflenmiş olup Avrupa Engellilik Stratejisi'nin genel amacı "*engelli bireyleri güçlendirmek suretiyle onların tüm haklarını kullanmalarını ve bilhassa Avrupa Tek Pazarında Avrupa ekonomisi ve toplumuna tam katılımlarını sağlamak*" olarak belirlenmiştir. Ayrıca, komisyonun belirlemiş olduğu sekiz ana eylem alanından biri olarak olan erişilebilirlik kavramı "*engellilerin diğer bireylerle eşit koşullarda fiziksel çevre, ulaşım, bilgi ve iletişim teknolojileri ile diğer imkânlar ve hizmetlere erişimlerinin sağlanmasını*" kapsamaktadır. Yayıncıların sesli betimlemeli ve altyazılı ürün hizmetlerini yeterli olarak sağlaması ise topluma katılımda ön şart olarak belirlenen erişilebilirlik konusunda aşılması gereken engellerden bir tanesi olarak belirtilmiştir.[131] Dolayısıyla, Avrupa Komisyonu'nun medya erişilebilirliği konusuna verdiği önem ilgili belgeler

[130]A.g.d.

[131]Pelin Şulha, *Görsel-İşitsel Çeviri: Görme Engelliler İçin Sesli Betimleme,* Çeviribilim Yayınları, İstanbul, 2019, s.27.

incelendiğinde rahatlıkla anlaşılabilmektedir. Bilgiye erişimde medya çok önemli bir yer tuttuğu için medya erişilebilirliği konusunda düzenlemeler yapmak kaçınılmaz olmuştur.

2019 yılında AB ayrıca, görsel-işitsel medya hizmetlerine ve programlarına erişim sağlayanlar da dâhil olmak üzere belirli ürün ve hizmetler için erişilebilirlik gereksinimlerini belirleyen Erişilebilirlik Yasası'nı (Accessibility Act) kabul etmiştir.[132] Avrupa Erişilebilirlik Yasası, Üye Devletlerdeki farklı kuralların yarattığı engelleri kaldırarak, erişilebilir ürünler ve hizmetler için iç pazarın işleyişini iyileştirmeyi amaçlayan bir direktiftir.[133]

Erişilebilirliğin hukuki boyutu oldukça önemlidir ancak yapılan düzenlemelerin hayata geçirilmesi de çok önemlidir. Dünyadaki erişilebilirlik uygulamalarına genel olarak baktığımızda, bu uygulamaların tüm dünyada yaygınlaşmasının geciktiği anlaşılmaktadır. Bu noktada, söz konusu uygulamaların daha yaygın hale gelmesine yönelik politikalar üretilmesinin önemi de ortaya çıkmaktadır.

2.3.2.2. Medya Erişilebilirliği Uygulamaları

Medya erişilebilirliği uygulamalarına genel olarak bakıldığında, tüm dünyada bu uygulamaların hayata geçirilmesi oldukça zaman almıştır ve almaktadır. Bu durumun oluşmasında ekonomik faktörler de etkili olmuştur. İşaret dili çevirmenine ilişkin ücretlendirmeler ve altyazı, sesli betimleme uygulamalarına ilişkin teknik altyapının oluşturulması medya hizmet sağlayıcı kuruluşlara maddi açıdan

[132]International Telecommunication Union, *Accessible Europe 2019 Background Paper: Future of Accessible Audiovisual Media Services, Tv and Video Programming*, ITU, 2019, s.7. https://www.itu.int/en/ITU-D/Regional-Presence/Europe/Documents/Events/2019/Accessible%20Europe/191107_AVMS%20Accessibility%20in%20Europe%20(Final%20edition).pdf (05.03.2021)
[133]https://ec.europa.eu/social/main.jsp?catId=1202 (12.04.2021)

yükümlülükler getirmektedir. Bununla birlikte, son zamanlarda teknolojinin gelişmesi ile medya erişilebilirliği uygulamalarının hayata geçirilmesi biraz daha kolaylaşmıştır.

Medya erişilebilirliği uygulamaları tüm dünyadaki araştırmalarda öne çıkmış olup bu uygulamaların hedef kitlelerin ihtiyaçlarına uygun olarak düzenlenmesi için çalışılmaktadır. Görme engeli olan bireyler için sunulan uygulamalar arasında sesli betimleme, sesli altyazı, sesli betimleyici rehber, sesli anlatım vb. uygulamalar bulunmaktadır. İşitme engeli olanlara yönelik olan iki temel uygulama ise altyazı ve işaret dili çevirisidir.[134]

Medya erişilebilirliği kapsamında en yaygın kullanılan çeviri türleri olan altyazı, sesli betimleme ve işaret dili çeviri türlerinin tanımlamasının yapılması bu noktada önemlidir. Sesli betimleme çeviri türü, görme engellilerin faydalandığı, altyazı ve işaret dili çeviri türleri ise işitme engellilerin faydalandığı uygulamalardır. Ancak, bu uygulamalardan yalnızca görme ve işitme engelliler faydalanmamakta, ihtiyaca göre diğer bireyler de bu uygulamaları kullanmaktadır. Dolayısıyla, yayınlara erişim hizmetlerinin gelişmesi ve yaygınlaşması toplumun büyük kesimi için avantajlı bir durum oluşturmaktadır.

Altyazı çeviri türünde, bir programdaki işitsel unsurlar metne dönüştürülür ve ekranda görüntülenir. Altyazı, ses düzeni veya müziğin açıklaması gibi konuşma dışı unsurları içerebilir. Altyazı kapatılabilir, bu da izleyicinin hizmeti seçmesi veya açması gerektiği anlamına gelir veya açık olabilir, bu da otomatik olarak izleyici tarafından görülen görüntünün bir parçası olduğu anlamına gelir. Sağır ve işitme engelli izleyiciler için altyazı önemlidir.[135] Son yıllarda dünyada ve ülkemizde altyazı uygulaması oldukça yaygınlaşmıştır. Bunun nedenleri olarak, teknolojinin günden

[134]M. Güven, 2020, s.155.
[135]ERGA, *ERGA Special Task Report on the provision of greater accessibility to audiovisual media services for persons with disabilities*, ERGA, 2016, s.18.
https://erga-online.eu/wp-content/uploads/2016/10/report_accessibility_2016.pdf (30.05.2020)

güne gelişmesi ve Netflix vb. altyazı çeviri hizmeti sunan platformların tüm dünyada tercih edilmesi gösterilebilir.

Sesli betimleme, bir görsel-işitsel programın temel görsel unsurlarının sözlü anlatımıdır. Programdaki eylemlerin, karakterlerin veya ortamın açıklamasını içerebilir. Sesli betimleme, görme engelli kişiler için medya erişilebilirliğini büyük ölçüde geliştirir.[136] Sesli betimleme, "*Programlarda, diyaloglar haricindeki bölümleri dolduran bir dış sesin, olayın geçtiği mekânı, zamanı, karakterleri, sessiz gelişen olayları ve benzerini betimleyerek, görünüm ve duyguları anlatmasından oluşan bir çeviri türü*"[137] olarak da tanımlanmaktadır. Sesli betimleme çeviri türünün hedefi, görme duyusunu tamamen ya da kısmen kaybetmiş kişilerin film, televizyon programı, opera-bale, tiyatro vb. görsel-işitsel ürünlerdeki görsel unsurları betimleyerek o ürünlere erişimlerini sağlamaktır. Örneğin; film ele alındığında, bu ürünün sesli betimlemesi iki aşamadan meydana gelmektedir. Öncelikle, diyaloglar arasındaki boşluklar tespit edilir ve bu boşluklara yerleştirilecek olan metin yazılır. Yazılan bu metin stüdyo ortamında okunarak kaydedilir. Ardından, ses kayıtlarındaki hatalar temizlenir ve bu ses dosyaları filmdeki uygun zaman aralıklarına eklenir. Sonrasında, montaj ve miksaj aşamalarında, seslendirilen metnin filmin doğal parçası olmasının sağlanması amacıyla gerekli düzenlemeler gerçekleştirilir. Bu işlemler tamamlandıktan sonra, yapılan işi değerlendirmek üzere ekipte izleyici kitlesini temsilen görme engelli bir bireyin bulunması, filmin erişilebilirlik düzeyinin geliştirilmesi açısından önem arz etmektedir.[138]

İşaret dili, "*Duygu, düşünce, istek ve ihtiyaçların ifade edilmesi amacıyla el ve vücut hareketleri ile mimikler kullanılarak oluşturulan görsel dil*"[139] olarak ifade edilmektedir. Erişim hizmeti olarak işaret dili çevirisi, programdaki işitsel unsurların

[136]ERGA, 2016, s.19.
https://erga-online.eu/wp-content/uploads/2016/10/report_accessibility_2016.pdf (30.05.2020)
[137]Sağırların, İşitme ve Görme Engellilerin Yayın Hizmetlerine Erişiminin İyileştirilmesine İlişkin Usul ve Esaslar Hakkında Yönetmelik, RG: 11.10.2019, 30915.
[138]P. Şulha, 2019, s.67-69.
[139]Sağırların, İşitme ve Görme Engellilerin Yayın Hizmetlerine Erişiminin İyileştirilmesine İlişkin Usul ve Esaslar Hakkında Yönetmelik, RG: 11.10.2019, 30915.

işaret diline çevrilmesi anlamına gelir. İşaret dili çevirisi, sağırlar ve işaret diliyle konuşan diğer kişiler için oldukça önemlidir.[140] Televizyon stüdyosunda işaret dili çevirisi süreci şu şekilde gerçekleşmektedir: Görev alan çevirmen duyabiliyorsa, program metnini önceden okur ve yayın esnasında dinlediklerini eşzamanlı olarak işaret diline çevirir. Görev alan çevirmen sağır ise metni önceden çalışır ve yayın sırasında prompter cihazından sunulan görsel ipuçlarından da faydalanarak çeviriyi tamamlar. Çevirmenin görüntüsü ekranın sağ ya da sol alt kısmında, belli bir oranda küçültülmüş şekilde sunulur. Bazen de ana ekran görüntüsü kısmen küçültülür, bu sayede çevirmenin daha büyük görünmesi sağlanır. Çeviri canlı olabileceği gibi önceden çekim de yapılabilir.[141]

Dünyadaki medya erişilebilirliği uygulamalarına baktığımızda; üç temel uygulama olan sesli betimleme, işaret dili çevirisi ve altyazı uygulamalarının televizyon ortamında ilk denemeleri 1970'li ve 1980'li yıllarda olsa da bu hizmetlerin düzenli şekilde sunulması 1990'ları bulmuştur.[142]

Medya erişilebilirliğinin televizyon ortamındaki gelişimi; 1990 öncesi, 1990-2005 yılları arası ve 2006 sonrası olarak üç aşamada değerlendirilebilir. 1990 öncesi aşamada İkinci Dünya Savaşı sonrası bireysel birtakım gayretlerle yürütülmüş amatör çalışmalar ön plandadır. Çeşitli kapalı altyazı yöntemleri denenmiş olup işaret dili çevirisi uygulamaları hayata geçirilmiş ve sesli betimleme uygulamaları başlatılmıştır. Bununla birlikte, tüm bu uygulamalar düzenli bir hizmet şekline dönüşememiştir. 1990-2005 yılları arasındaki aşamada ise, hukuki düzenlemelerin desteğiyle kurumsallaşma çabası göze çarpmaktadır. ABD ve Birleşik Krallık başta olmak üzere, çeşitli ülkeler örnek uygulamalar başlatmıştır. Ancak, sunulan hizmetlerde nitelik açısından ülkeler arası farklılıklar oluşmuştur. 2006 yılından sonra ise, medya

[140] ERGA, 2016, s.19.
https://erga-online.eu/wp-content/uploads/2016/10/report_accessibility_2016.pdf (30.05.2020)
[141] M. Güven, 2020, s.160.
[142] A.g.m., s.161.

erişilebilirliği açısından birçok gelişmiş ülkede yaygın ve nitelikli hizmetler mevcuttur.[143]

Medya erişilebilirliği uygulamaları teknolojik gelişmelere bağlı olarak daha yaygın hâle gelmiştir. Kullanılan güncel donanımlar verimliliği arttırıp maliyetin düşmesini sağlamıştır. VBI, Teletext, Antiope teknolojileri kapalı altyazıyı mümkün kılmıştır. Ses ve görüntü dosyalarını düzenlemek amacıyla yazılımlar (ProTools, Adobe Premiere vb.) geliştirilmiştir. İşaret dili çevirisi için de birtakım çekim/yayın yöntemleri (PIP, Chroma key vb.) son derece önemli hâle gelmiştir. Sayısallaşma kapsamında Ar-Ge çalışmalarına da destek verilmiştir. AB ülkelerinde 2008 ile 2017 yılları arasında, Herkes için Sayısal Televizyon (DTV4ALL), Sesli Betimleme: Körler için Yaşam Boyu Erişim (ADLAB) ve Herkes için Melez Genişbant Televizyon Yayını (Hbb4all) olmak üzere üç adet geniş çaplı proje yürütülmüştür. Erişilebilirlik hizmetlerinin nicelik olarak istenilen düzeye ulaşmış olması ise nitelik üzerindeki çalışmaların yoğunlaşmasına neden olmuştur.[144]

Medya erişilebilirliği uygulamalarının Türkiye'deki gelişiminde göze çarpan hususlar ise şu şekilde özetlenebilir: 1990 öncesinde bu yöntemlerle ilişkilendirilebilecek bir uygulama olmamakla birlikte 1984 yılından itibaren sunulan İşitme Engelliler İçin Haber'de izleyiciye hafta boyunca sunulan birtakım haber metinlerinden meydana gelen içerik, altyazıyla ve yavaşlatılarak seslendirilmiştir. 1990 sonrasında kurulan özel kanallarda ise 2010'lu yıllara kadar engellilerin ihtiyaçlarına yönelik bir uygulama olmamıştır. Toplumun genelinde de bir farkındalık oluşmadığı için erişilebilir yayınların yayıncılara saygınlık kazandıracağı düşünülmemiştir. Televizyon yayınlarına bakıldığında, 2011 yılından önce sesli betimleme veya altyazı sunulmadığı görülmektedir. Koda çevirmenlerin katkıları ile haber metinleri için Türk İşaret Dili (TİD) çevirisi ise 1993 yılından bu yana TRT'de sürdürülmüştür. Özel kanallarda ise TİD çevirisi 2011 yılından sonra sunulmuştur. Bu kapsamda, Türkiye'de medya erişilebilirliği uygulamalarının gelişim aşamalarının

[143]M. Güven, 2020, s.161.
[144]A.g.m., s.162.

birincisine 1990 yılında, ikincisine ise 5378 sayılı Kanun'un da kabul edildiği 2005 yılında girildiği söylenebilir. Birinci aşamaya (1990-2004) baktığımızda, medya erişilebilirliği uygulamaları sadece TRT'de sunulduğundan, bu dönemde yaygın bir hizmetten bahsedilememektedir. TRT'deki programlar düzenli olmakla birlikte ana zaman diliminde yayınlanmamıştır. Bununla birlikte, hizmet niteliği korunmuştur. İkinci aşamada ise engelli haklarına ilişkin düzenlemeler göze çarpmaktadır. Özellikle, RTÜK'ün 2019 yılında çıkarmış olduğu yönetmelik sayesinde 2020 yılının başından itibaren televizyon ortamında sunulan erişilebilirlik ile ilgili hizmetler artmıştır ve toplumda duyusal engeli olan bireylerin ihtiyaçlarına ilişkin farkındalık oluşmuştur.[145]

Erişim hizmetlerini kullananlar homojen bir grup oluşturmamaktadırlar. Örneğin, sesli betimleme hizmetini kullanan pek çok kişinin görme bozukluğu vardır, ancak hepsi tamamen görme engelli değildir. Aynı şekilde, altyazı kullananlar normal işitmeye sahip olanlardan (televizyon sesinin kısılabilmesi için altyazının kullanılması vb.), görece az işitme kaybı olanlara ve sağır olanlara kadar çeşitlilik gösterebilir. Bazı insanlar, birden fazla erişim hizmetinden faydalanabilir. Erişim hizmetlerini kullananlar genç veya yaşlı olabilmekle birlikte önemli bir kısmı yaşlıdır, çünkü işitme ve görme kaybı yaş ilerledikçe artmaktadır.[146]

ITU, Televizyonu Erişilebilir Yapmak (Making Television Accessible) isimli raporunda televizyon haberlerini izlerken yetişkinlerin yaşayabileceği birtakım sorunların örneklerini aşağıdaki gibi açıklamıştır: [147]

- İyi işitiyor, ancak ciddi görme bozuklukları var: İzleyici, röportaj yapılanların kimlikleriyle ilgili temel ipuçlarını kaçırabilir çünkü altyazıyı görememektedir.
- İyi işitiyor ve iyi görüyor, ancak "kelime körü": İzleyici, haberlerin çoğunu takip edebilmektedir, ancak altyazılar yardımcı olmadığı için yabancı dildeki unsurları anlayamamaktadır.

[145]M. Güven, 2020, s.167-168.
[146]Ofcom, Ofcom's Guidelines on the Provision of Television Access Services, 3 February 2021, s.1.
[147]International Telecommunication Union, 2011, s.3.

- Kötü işitiyor, ancak iyi görüyor: İzleyici, televizyonun sesini doğrudan almak için işitme cihazını bağlayabilir. İşitme cihazının ne kadar iyi çalıştığına bağlı olarak, izleyici resme bakıyor olabilir, bilinçsiz olarak dudak okuma yapabilir ve ayrıca altyazıları okuyabilir (eğer yayın metnini altyazılama seçildiyse).
- Doğuştan sağır, ancak iyi görüyor: İzleyici okuyabiliyorsa, dikkatin çoğu altyazılarda olacaktır. Eğer okuyamazsa, neler olup bittiğini anlamak için işaret dili çevirisine ihtiyaç duyacaktır.
- 65 yaşın üzerindekiler ise muhtemelen iki veya daha fazla engele sahiptir. Örneğin; görmek için gözlük takarlar, işitme kaybı yaşarlar ve uzaktan kumanda cihazını kullanma becerisine sahip olmayabilirler.

Aşağıdaki tablo ise televizyon izlerken faydalanılan erişim hizmetlerinin, hedef kitlenin ve kullanıcı ön koşullarının bir özetini içermektedir:

Tablo 2.1. Erişim Hizmetlerinin, Hedef Kitlenin ve Kullanıcı Ön Koşullarının Özeti[148]

Erişim Hizmeti	Hedef Kitle	Kullanıcı Ön Koşulları
Altyazı (aynı dil için)	• Sağırlar • İşitme engelliler • Konuşma dilini anlamakta zorlananlar • Sesli şekilde televizyon izlemenin sorun olduğu ortamda (toplu taşıma araçları vb.) bulunanlar	Ortalama bir okuma becerisine veya daha iyisine sahip olmak.
Altyazı (yabancı dil için)	Yukarıdakilere ek olarak; • Söz konusu dili anlamayan kişiler	Ortalama bir okuma becerisine veya daha iyisine sahip olmak.

[148]International Telecommunication Union, 2011, s.17-18.

Erişim Hizmeti	Hedef Kitle	Kullanıcı Ön Koşulları
İşaret Dili	• Sağırlar • Çeşitli bilişsel bozukluklara sahip olanlar	Sunulan işaret dilini anlamak.
Sesli Betimleme	• Görme engelliler • Ciddi görme bozuklukları olanlar • Ekrana bakmadan bir programı takip etmek isteyenler	Ortalama bir işitme yeteneğine sahip olmak ve kullanılan dili anlayabiliyor olmak.

Tabloda da görüldüğü üzere, yayınlara erişim ile ilgili hizmetler yalnızca sınırlı bir kitleye hitap etmemektedir ve birçok kişi bu hizmetlerden fayda sağlamaktadır. Görme ve işitme engellilerin yanı sıra bilişsel bozukluğa sahip bireyler veya hiçbir engeli bulunmayan bireyler de bu hizmetlerden zaman zaman faydalanabilmektedir. Ancak, bu hizmetler görme ve işitme engelliler için oldukça kritik bir öneme sahiptir. Sağır, işitme ve görme engelli bireylerin bu uygulamalar olmadan yayın hizmetlerine erişimi çok zordur. Bu bireyler bilgiye erişimden mahrum kalmakta ve topluma tam katılım sağlayamamaktadır. Bu nedenle, medya erişilebilirliği uygulamalarının tüm dünyada yaygınlaşması oldukça önemlidir. Günümüzde gelişen teknoloji ile birlikte bunun sağlanması eskiye göre çok daha olanaklıdır.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

ENGELLİ BİREYLERİN YAYIN HİZMETLERİNE ERİŞİMİNE İLİŞKİN HUKUKİ DÜZENLEMELER

3.1. TÜRKİYE'DE ENGELLİ BİREYLERİN YAYIN HİZMETLERİNE ERİŞİMİNE İLİŞKİN HUKUKİ DÜZENLEMELER

15/02/2011 tarihli ve 6112 sayılı Radyo ve Televizyonların Kuruluş ve Yayın Hizmetleri Hakkında Kanun'un 37 nci maddesinin birinci fıkrasının (ö) bendinde yer alan "*Engellilerin ve yaşlıların yayın hizmetlerine ve yeni teknolojilere erişimini kolaylaştırmak amacıyla gerekli tedbirlerin alınmasını teşvik etmek*."[149] hükmü ile RTÜK'ün, engelli bireylerin medya hizmetlerine erişimi ile ilgili görev ve yetkileri belirlenmiştir.

RTÜK, 2014 yılında, EHİS ve 6112 sayılı Kanun'un getirmiş olduğu yükümlülükleri gerçekleştirmek amacı ile mevzuat düzenlemesi yapmıştır. Bu kapsamda, RTÜK'e ait Yayın Hizmeti Usul ve Esasları Hakkında Yönetmelik'e eklenen "Engellilerin yayın hizmetlerine erişimi" başlıklı maddesi şu şekildedir:

> *"Engellilerin yayın hizmetlerine erişimi*
>
> *EK MADDE 1 – (Ek:RG-3/4/2014-28961)*
>
> *(1) Engellilerin yayın hizmetlerine diğer bireylerle eşit koşullarda erişimini sağlamak amacıyla;*
>
> *a) Türkiye Radyo-Televizyon Kurumu kanallarında yayınlanan sinema ve televizyon için yapılmış filmler, diziler ile haber programlarında; üç yıl içinde*

[149] 6112 sayılı Radyo ve Televizyonların Kuruluş ve Yayın Hizmetleri Hakkında Kanun, RG: 03.03.2011, 27863.

yüzde otuza, beş yıl içinde yüzde elliye ulaşılacak şekilde işitme engellilere yönelik altyazı hizmeti seçeneğine yer verilmesi zorunludur.

b) Ulusal karasal yayın lisansına sahip özel medya hizmet sağlayıcı kuruluşlar tarafından yayınlanan sinema ve televizyon için yapılmış filmler, diziler ile haber programlarında; üç yıl içinde yüzde yirmiye, beş yıl içinde yüzde kırka ulaşılacak şekilde engellilere yönelik alt yazı hizmeti seçeneğine geçilmesi zorunludur.

(2) Türkiye Radyo-Televizyon Kurumu ile ulusal karasal yayın lisansına sahip özel medya hizmet sağlayıcı kuruluşlar, engelliler için getirilen erişim hizmetleriyle ilgili olarak yukarıda sayılan oranlara ilişkin bir önceki yıla ait istatistiksel verileri, her yılı takip eden ilk 3 ay içerisinde Üst Kurul'un izlemeburo@rtuk.org.tr internet adresine elektronik posta ile gönderirler." [150]

Ancak Yönetmelik'e eklenen madde ile istenilen fayda sağlanamamış olup 2018 yılında, RTÜK 2016-2020 Stratejik Planı'nda yer alan "*Dezavantajlı birey ve grupların medya görünürlüklerinin arttırılması, sağlıklı temsillerinin oluşması ve yayına erişim şartlarının iyileştirilmesi için gerekli çalışmaları yapmak*."[151] faaliyetinin gerçekleştirilmesine ilişkin olarak, görme ve işitme engellilerin medya hizmetlerine erişimlerinin iyileştirilmesine yönelik bir yönetmelik çalışması yapılması yönünde karar alınmıştır.

3.1.1. Sağırların, İşitme ve Görme Engellilerin Yayın Hizmetlerine Erişiminin İyileştirilmesine İlişkin Usul ve Esaslar Hakkında Yönetmelik

Görme ve işitme engellilerin medya hizmetlerine erişimlerinin iyileştirilmesine yönelik bir yönetmelik çalışması yapılması yönünde alınan karara istinaden çalıştay toplantıları gerçekleştirilmesine karar verilmiştir. Organize edilen Sağırların, İşitme ve Görme Engellilerin Yayın Hizmetlerine Erişiminin İyileştirilmesi Çalıştayı'nda "İşaret Dili", "Ayrıntılı Altyazı" ve "Sesli Betimleme" konu başlıklarına ilişkin çalışma yürütmek amacıyla alanında uzman kişilerden oluşan üç ayrı komisyon 26/12/2018, 28/12/2018 ve 03/01/2019 tarihlerinde toplanmıştır. Komisyonlara medya hizmet sağlayıcı kuruluşların temsilcileri, kamu kurum ve kuruluşlarının temsilcileri, sivil

[150]Yayın Hizmeti Usul ve Esasları Hakkında Yönetmelik, RG: 02.11.2011, 28103.
[151]Radyo ve Televizyon Üst Kurulu, *RTÜK 2016-2020 Stratejik Planı*, RTÜK, Ankara, 2016, s.53.

toplum kuruluşlarının temsilcileri ve üyeleri, platform ve altyapı işletmecilerinin temsilcileri, işaret dili tercümanları ve akademisyenler katılım göstermişlerdir. Görme ve işitme engellilerin görsel-işitsel medya hizmetlerine erişimlerini iyileştirmek için neler yapılması gerektiğinin ilgili tarafların temsilcileriyle sağlıklı bir şekilde değerlendirilmesinin önünü açmayı amaçlayan bu toplantılar sonucunda elde edilen veriler, bildirilerin oluşmasına katkı sağlamıştır.

İlgili konu başlıklarına yönelik olarak çalışma yürüten üç komisyonun temsilcilerinden oluşan nihai komisyonun katılımı ile 07/01/2019 tarihinde gerçekleştirilen dördüncü toplantıda, her oturum için ayrı ayrı hazırlanmış olan bildiri metinlerinden hareketle yönetmelik değişikliğine temel teşkil edecek olan "Çalıştay Sonuç Bildirisi" oluşturulmuştur. Yönetmelik değişikliğine rehberlik edecek önerilerin yanı sıra, konunun paydaşlarında ve kamuoyunda farkındalık oluşturacağı ümit edilen tavsiye niteliğinde maddeler de içeren "Sağırların, İşitme ve Görme Engellilerin Görsel-İşitsel Medya Hizmetlerine Erişiminin İyileştirilmesi Çalıştayı Sonuç Bildirisi" 15/01/2019 tarihinde kamuoyu ile paylaşılmıştır. Ayrıca, EHİS Komisyonu'nun 13-14 Mart 2019 tarihlerinde Cenevre'de gerçekleşen 21 inci oturumunda, Türkiye'nin cevap metninde "Sağırların, İşitme ve Görme Engellilerin Görsel-İşitsel Medya Hizmetlerine Erişiminin İyileştirilmesi Çalıştayı Sonuç Bildirisi" tam metin olarak yer almıştır. Takiben, "Çalıştay Sonuç Bildirisi" göz önünde bulundurularak yönetmelik hazırlığına başlanmış ve "Sağırların, İşitme ve Görme Engellilerin Yayın Hizmetlerine Erişiminin İyileştirilmesine İlişkin Usul ve Esaslar Hakkında Yönetmelik" 11/10/2019 tarihinde Resmî Gazete'de yayımlanmıştır.[152]

Yönetmelik hazırlanırken, RTÜK uzmanlarından oluşan komisyon tarafından Türkiye'nin konuyla ilgili taraf olduğu uluslararası sözleşmeler değerlendirilmiş ve bu sözleşmelerde yer alan maddeler dikkate alınmıştır.

[152]Radyo ve Televizyon Üst Kurulu, *RTÜK 2019 Yılı Faaliyet Raporu*, RTÜK, 2020, Ankara, s.117.

2008 yılında, Türkiye'nin de taraf olduğu EHİS yürürlüğe girmiştir. RTÜK'ün görev alanıyla ilgili olarak getirilen yükümlülükler bahsi geçen Sözleşme'nin "Düşünce ve İfade Özgürlüğü ile Bilgiye Erişim" başlıklı 21 inci maddesinin ilgili bentlerinde şu şekilde ifade edilmiştir:

> *"Taraf Devletler engellilerin işbu Sözleşme'nin 2. maddesinde tanımlanmış tüm iletişim araçlarını tercihe bağlı kullanabilmesi, bilgi ve fikir araştırma, alma ve verme özgürlüğü dâhil düşünce ve ifade özgürlüğünden diğer bireylerle eşit koşullar altında yararlanabilmesi için uygun tüm tedbirleri alır. Bu tedbirler aşağıdakileri içermelidir:*
>
> *(a) Kamuya sunulması amaçlanan bilginin engellilerin erişebileceği biçimlerde ve farklı engelli gruplarına uygun teknolojilerle güncel olarak ve ek bir bedel alınmaksızın sunulması;*
>
> *(c) Kamuya açık hizmet sunan özel kuruluşların internet dâhil olmak üzere, engellilerin erişilebileceği ve kullanılabileceği biçimde bilgi ve hizmet sunmalarının teşvik edilmesi;*
>
> *(d) İnternet aracılığıyla bilgi sunanlar dâhil olmak üzere kitle iletişim hizmeti sunan kurumların hizmetlerini engellilerin erişebileceği şekillerde sunmalarının teşvik edilmesi;*
>
> *(e) İşaret dili kullanımının kabul ve teşvik edilmesi."* [153]

Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'nin ifade özgürlüğüne ilişkin 10 uncu maddesindeki *"Herkes ifade özgürlüğü hakkına sahiptir. Bu hak, kamu makamlarının müdahalesi olmaksızın ve ülke sınırları gözetilmeksizin, kanaat özgürlüğünü ve haber ve görüş alma ve de verme özgürlüğünü de kapsar…"*[154] hükmü, ifade ve haber alma özgürlüğünün ayrım gözetilmeksizin tüm bireyler için geçerli olması zorunluluğunu ortaya koymaktadır.

Ayrıca, ulusal mevzuata baktığımızda, 15/02/2011 tarihli ve 6112 sayılı Radyo ve Televizyonların Kuruluş ve Yayın Hizmetleri Hakkında Kanun'un "Görev ve yetkiler" başlıklı 37 nci maddesinin birinci fıkrasının (a) bendinde aşağıdaki hüküm yer almaktadır:

---

[153]Engellilerin Haklarına İlişkin Milletlerarası Sözleşme, RG: 14.07.2009, 27288.
[154]Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi
https://www.echr.coe.int/documents/convention_tur.pdf (14.04.2021)

"*Yayın hizmetleri alanında ifade ve haber alma özgürlüğünün, düşünce çeşitliliğinin, Rekabet Kurumunun görev ve yetkileri saklı kalmak kaydıyla rekabet ortamının ve çoğulculuğun güvence altına alınması, yoğunlaşmanın önlenmesi ve kamu menfaatinin korunması amacıyla gerekli tedbirleri almak.*"[155]

Görsel-işitsel yayın hizmetlerine erişimde ağırlıklı olarak sorun yaşayan bireyler; sağır, işitme engelli ve görme engelli bireylerdir. Dolayısıyla, Türkiye'de ve AB ülkelerinde konuyla ilgili mevzuat incelendiğinde genellikle bu engel grupları üzerinde durulduğu görülmektedir. Sağır ve işitme engelli terimleri birbirinden farklı anlama sahip oldukları için, ülkemiz ve AB mevzuatında bu iki kavram ayrı olarak belirtilmiştir. Sağır bireylerin ve işitme engelli bireylerin yayın hizmetlerine erişimde yaşadıkları sorunlar birbirinden farklı olabilmektedir. Ayrıca, Sağır Toplum kendine özgü bir kültüre sahiptir. Dolayısıyla, ilgili mevzuatta bu iki kavramın ayrı olarak belirtilmesi son derece anlamlıdır.

2019 yılında yayımlanan Sağırların, İşitme ve Görme Engellilerin Yayın Hizmetlerine Erişiminin İyileştirilmesine İlişkin Usul ve Esaslar Hakkında Yönetmelik'in 4 üncü maddesinin birinci fıkrasının ilgili bentlerinde sağır, işitme engelli ve görme engelli kavramları aşağıdaki şekilde tanımlanmıştır:

"e) Görme engelli: Programların görsel unsurlarına kısmen veya tamamen erişimi olmayan bireyleri,

i) İşitme engelli: Programların işitsel unsurlarına kısmen veya tamamen erişimi olmayan bireyleri,

o) Sağır: İşitmeyen ve sağır toplumun kültürünü taşıyan, ana dil olarak işaret dilini kullanan ve dolayısıyla programların işitsel unsurlarına hiçbir erişimi olmayan bireyleri,

ifade eder." [156]

[155]6112 sayılı Radyo ve Televizyonların Kuruluş ve Yayın Hizmetleri Hakkında Kanun, RG: 03.03.2011, 27863.

[156]Sağırların, İşitme ve Görme Engellilerin Yayın Hizmetlerine Erişiminin İyileştirilmesine İlişkin Usul ve Esaslar Hakkında Yönetmelik, RG: 11.10.2019, 30915.

Ayrıca Yönetmelik'te ayrıntılı altyazı, işaret dili ve sesli betimleme olmak üzere üç temel çeviri türü belirlenmiştir. Bu çeviri türleri Yönetmelik'in 4 üncü maddesinin birinci fıkrasının ilgili bentlerinde aşağıdaki gibi tanımlanmıştır:

> *"c) Ayrıntılı altyazı: Sağırların ve işitme engellilerin, programlardaki tüm işitsel unsurlara erişimini sağlamak için işitsel unsurların izleyicinin erişimine uygun şekilde yeniden düzenlenmesini gerektiren bir çeviri türünü,*
>
> *ı) İşaret dili: Duygu, düşünce, istek ve ihtiyaçların ifade edilmesi amacıyla el ve vücut hareketleri ile mimikler kullanılarak oluşturulan görsel dili,*
>
> *p) Sesli betimleme: Programlarda, diyaloglar haricindeki bölümleri dolduran bir dış sesin, olayın geçtiği mekânı, zamanı, karakterleri, sessiz gelişen olayları ve benzerini betimleyerek, görünüm ve duyguları anlatmasından oluşan bir çeviri türünü,*
>
> *ifade eder"*[157]

Yönetmelik'in 2 nci maddesinde yer alan aşağıdaki ifade ile kapsam belirlenmiştir:

> *"Bu Yönetmelik, Türkiye Cumhuriyeti Devleti'nin yargı yetkisi altındaki ulusal karasal televizyon yayın lisansına veya geçici yayın hakkına sahip ulusal karasal özel medya hizmet sağlayıcı kuruluşlar ile Türkiye Radyo Televizyon Kurumunun sunduğu televizyon yayın hizmetlerini kapsar."*

Dolayısıyla Yönetmelik yalnızca televizyon yayın hizmetlerini kapsamaktadır ve diğer yayın hizmetleri kapsam dışı bırakılmıştır.

Yönetmelik'in "Engelli dostu programlar" başlıklı 5 inci maddesi ise şu şekildedir:

> *"Engelli dostu programlar*
>
> *MADDE 5 – (1) Sağırların, işitme ve görme engellilerin yayın hizmetlerine erişimini sağlamak amacıyla engelli dostu programların yayın süresi, medya hizmet sağlayıcının aylık yayın süresi toplamının;*
>
> *a) En az yüzde onuna altı ay içinde,*

[157]Sağırların, İşitme ve Görme Engellilerin Yayın Hizmetlerine Erişiminin İyileştirilmesine İlişkin Usul ve Esaslar Hakkında Yönetmelik, RG: 11.10.2019, 30915.

b) En az yüzde beşi ayrıntılı altyazı, en az yüzde beşi işaret dili, en az yüzde beşi sesli betimleme çeviri türlerinde olmak üzere yüzde yirmi beşine iki yıl içinde,

c) En az yüzde onu ayrıntılı altyazı, en az yüzde onu işaret dili, en az yüzde onu sesli betimleme çeviri türlerinde olmak üzere yüzde kırkına beş yıl içinde,

ulaşmak zorundadır.

(2) Ayrıntılı altyazı, işaret dili ve sesli betimleme çeviri türlerinin üçünün birlikte aynı engelli dostu programda kullanılması durumunda; biri sesli betimleme olmak üzere, iki çeviri türünün birlikte aynı engelli dostu programda kullanılması durumunda, her bir çeviri türünün süresi ayrı değerlendirilir.

(3) Ana haber bültenleri hariç olmak üzere haftada en az iki akşam kuşağı programının, ilk yayınlarında ya da ilk yayınlarını takiben bir hafta içinde engelli dostu program olarak yayınlanması zorunludur.

(4) 02:00-06:00 saatleri arasında yayınlanan engelli dostu programlar, bu maddenin birinci fıkrasında belirtilen oranların hesaplanmasında dikkate alınmaz.

(5) Ana haber bültenleri hariç olmak üzere engelli dostu programların yayınlanacakları gün ve saat ile ayrıntılı altyazı, işaret dili ve sesli betimleme çeviri türlerinden hangisi ile yayınlanacağı yayın tarihinden en az bir gün önce kamuoyuna duyurulur. Program tanıtımlarında, engelli dostu programda yayınlanacak çeviri türü bilgisinin bulunması zorunludur.

(6) Engelli dostu program olarak yayınlanan dizi filmlerin, devam eden bölümlerinin de engelli dostu program olarak yayınlanması zorunludur.

(7) Engelli dostu programların başında, sonunda ya da bölüm aralarında yayınlanan ticari iletişim, bu maddenin birinci fıkrasında belirtilen oranlara ulaşılmasının hesaplanmasında dikkate alınmaz.

(8) Engelli dostu programların yayınlanma oranlarına ilişkin istatistiksel veriler usule uygun olarak doldurulmuş Ek-1'de yer alan form ile her ayı takip eden on gün içinde Üst Kurulun izlemeburo@rtuk.gov.tr internet adresine elektronik posta ile gönderilir."[158]

Yönetmelik'te yer alan hükümler, düzenlenen çalıştaya katılan paydaşların ortak kararıyla belirlenmiştir. Bu açıdan gerçekçi bir nitelik taşıdıkları düşünülmektedir. 5 inci maddeden de anlaşılacağı üzere, Yönetmelik'te önceki düzenlemeye göre pek çok değişiklik ve yenilik bulunmaktadır. 2014 yılındaki düzenlemede yalnızca altyazı çeviri türüne ilişkin hüküm bulunmakla birlikte 2019

[158]Sağırların, İşitme ve Görme Engellilerin Yayın Hizmetlerine Erişiminin İyileştirilmesine İlişkin Usul ve Esaslar Hakkında Yönetmelik, RG: 11.10.2019, 30915

yılında yayımlanan Yönetmelik'te ayrıntılı altyazı, işaret dili ve sesli betimleme çeviri türleri ile ilgili hükümler bulunmaktadır. Bu engellilerin yayınlara erişimi noktasında çok önemli bir gelişmedir. Ayrıca, Yönetmelik yayın hizmetlerine erişim konusunda daha ayrıntılı düzenlemeler sunmaktadır. 5 inci maddenin birinci fıkrasında her bir çeviri türü için ayrı olmak üzere engelli dostu programların yayın süresinin toplam yayın süresine oranı belirlenmiştir. 5 inci maddenin birinci fıkrasının (b) ve (c) bentlerinde, her bir erişim türünün uygulanmasını sağlamak amacıyla erişim türleri genel oran dışında ayrıca belirtilmiştir. 5 inci maddenin ikinci fıkrası ise, işitme ve görme engellilere yönelik yayınlara eş erişim sağlanmasını teşvik etmek amacıyla yazılmıştır. Bu sayede, daha geniş bir alıcı kitlesine ulaşılması amaçlanmıştır. 5 inci maddenin üçüncü fıkrasında, en çok izlenen akşam kuşağı programlarının engelli dostu program olarak yayınlanması amaçlanmıştır. 5 inci maddenin dördüncü fıkrasında ise, engelli dostu programların reytinglerin düşük olduğu saatlerde yoğunlaşmasını önlemek amacıyla belirtilen saat aralıklarının oran hesaplamasının dışında tutulduğu anlaşılmaktadır. 5 inci maddenin beşinci fıkrası ile izleyicilerin engelli dostu programların yayın bilgisinden, yayın tarihinden önce haberdar olmaları amaçlanmıştır.

Yönetmelik'in "Haberlere erişim" başlıklı 6 ncı maddesi ise aşağıdaki gibidir:

"Haberlere erişim

MADDE 6 – (1) İfade ve haber alma özgürlüğünün sağlanması amacıyla medya hizmet sağlayıcıların;

a) Ana haber bültenlerinden birini günlük olarak işaret dili ile yayınlaması,

b) Hava ve yol durum ekranlarını seslendirmesi,

c) Güncel piyasa ve döviz durum ekranlarını seslendirmesi,

ç) Skor durum ekranlarını seslendirmesi,

zorunludur.

(2) İşaret dili ve/veya ayrıntılı altyazı ve/veya sesli betimleme çeviri türleri kullanılsa dahi ana haber bültenleri, bu Yönetmeliğin 5 inci maddesinin birinci fıkrasında belirtilen oranların hesaplanmasında dikkate alınmaz."[159]

[159]Sağırların, İşitme ve Görme Engellilerin Yayın Hizmetlerine Erişiminin İyileştirilmesine İlişkin Usul ve Esaslar Hakkında Yönetmelik, RG: 11.10.2019, 30915

Yönetmelik'in 6 ncı maddesinde sağırların ve işitme engellilerin ana haber bültenlerine erişebilmesi için bu bültenlerden birinin işaret dili çevirisi ile yayınlanması gerektiği belirtilmektedir. Ayrıca; görme engellilerin hava ve yol durumu, güncel piyasa ve döviz durumu, skor durumu ekranlarının içeriğine erişebilmesi için söz konusu ekranların seslendirilmesinin zorunlu olduğu belirtilmektedir. Maddenin ikinci fıkrası ile de medya hizmet sağlayıcılarının sadece ana haber bülteni yayınlayarak 5 inci maddenin birinci fıkrasında belirtilen oranlara ulaşmasının engellenmesi hedeflenmiştir.

Yönetmelik'in "Türkiye Radyo Televizyon Kurumunun yükümlülükleri" başlıklı 7 nci maddesinde ise "*Türkiye Radyo Televizyon Kurumu, Üst Kurula bildirdiği en az üç kanalında, bu Yönetmelikte belirtilen usul ve esaslar çerçevesinde yayın yapar."*[160] hükmü yer almaktadır. Dolayısıyla, önceki düzenlemede olduğu gibi TRT için ayrı bir oran belirtilmemiş olup bunun yerine TRT'nin en az üç kanalında, belirtilen usul ve esaslar çerçevesinde yayın yapması gerektiği belirlenmiştir.

Yönetmelik'te yer alan 8 inci, 9 uncu ve 10 uncu maddeler ise aşağıdaki gibidir:

"İşaret dilinin yayın ölçüleri

MADDE 8 – (1) İşaret dilinin programlarda kullanımında; işaret dili çevirmenine yeşil perde veya mavi ekran uygulaması ile ekranın en az sekizde biri ölçülerinde yer verilmesi, çevirmenin bel plan görüntüsünün ekrana getirilmesi zorunludur.

Kamu spotu başvuruları

MADDE 9 – (1) Kamu spotlarında ayrıntılı altyazı, işaret dili ve sesli betimleme çeviri türlerinden en az birinin bulunması gerekmektedir. Bu çeviri türlerinden herhangi birini bulundurmayan kamu spotu başvuruları Üst Kurulca reddedilebilir.

(2) İşaret dili ve/veya ayrıntılı altyazı ve/veya sesli betimleme çeviri türleri kullanılsa dahi, kamu spotları bu Yönetmeliğin 5 inci maddesinin birinci fıkrasında belirtilen oranların hesaplanmasında dikkate alınmaz.

Koruyucu sembol sistemi

[160]Sağırların, İşitme ve Görme Engellilerin Yayın Hizmetlerine Erişiminin İyileştirilmesine İlişkin Usul ve Esaslar Hakkında Yönetmelik, RG: 11.10.2019, 30915

MADDE 10 – (1) Koruyucu Sembol Sisteminde kullanılan sembollerin seslendirilmesi zorunludur."[161]

Görüldüğü üzere; Sağırların, İşitme ve Görme Engellilerin Yayın Hizmetlerine Erişiminin İyileştirilmesine İlişkin Usul ve Esaslar Hakkında Yönetmelik ile engelli bireylerin yayınlara erişimi noktasında çok önemli düzenlemeler yapılmış olup birçok yenilik getirilmiştir. Bu gelişme, engelli bireylerin hakkı olan medya erişilebilirliği konusunda önemli bir adım olarak nitelendirilebilir. Öte yandan, bu düzenlemelerin medya hizmet sağlayıcı kuruluşlar tarafından uygulanması da oldukça önem arz etmektedir. Yapılan düzenlemeler hayata geçirilmediği müddetçe engellilerin medyaya erişimleri oldukça sınırlı bir alanda kalmaya devam edecektir.

Engellilerin yayın hizmetlerine erişimi ile ilgili ülkemizdeki gelişmeler oldukça önemli olup konuyla ilgili AB ülkelerindeki mevzuatın incelenmesinin, ülkemizde ileride gerçekleştirilecek çalışmalar için de önemli bir bilgi kaynağı oluşturacağı düşünülmektedir.

3.2. AVRUPA BİRLİĞİ ÜLKELERİNDE ENGELLİ BİREYLERİN YAYIN HİZMETLERİNE ERİŞİMİNE İLİŞKİN HUKUKİ DÜZENLEMELER

3.2.1. Belçika

Belçika'da, her biri ayrı yasama organı tarafından denetlenen altı Hükûmet mevcuttur (Federal Hükûmet, Flaman Hükûmeti, Valonya Bölge Hükûmeti, Brüksel-Başkent Bölgesi Hükûmeti, Fransız Toplumu Hükûmeti, Alman Toplumu Hükûmeti). Federal hükûmetin federe birimler üzerinde yetkisi bulunmamakla birlikte federe

[161]Sağırların, İşitme ve Görme Engellilerin Yayın Hizmetlerine Erişiminin İyileştirilmesine İlişkin Usul ve Esaslar Hakkında Yönetmelik, RG: 11.10.2019, 30915

birimlerin de federal hükûmet üzerinde denetimi bulunmamaktadır. Federal devletin mevzuatı ile federe birimlerin mevzuatı eşit değerde görülmektedir.[162]

Flaman Hükûmeti'nin 27/03/2009 tarihli Radyo ve Televizyon Yayıncılığı Yasası incelendiğinde; yasanın 151(1) maddesinde, Flaman Topluluğunun kamu hizmeti yayıncısı ve özel televizyon yayıncılarının, yayın programlarının önemli bir bölümünü görme veya işitme engelli bireyler için erişilebilir hale getireceğine ve bu amaçla altyazı, sesli betimleme, işaret dili ve sesli altyazı kullanılacağına dair hüküm bulunduğu görülmektedir.[163] Yasada ayrıca aşağıdaki hükümler bulunmaktadır:

> "*151(2) Bölgesel televizyon yayıncıları, haber programlarını işitme engelli kişilerin hafta içi saat 20:00'den itibaren erişilebilir hale getireceklerdir. Bu amaçla altyazı kullanılacaktır.*
>
> *151(3) Bir ana haber programı yayınlayan ve ilk yayınından bu yana altı ay üst üste ortalama %2 pazar payına sahip olan ve ortalama %2 pazar payına sahip özel televizyon yayıncıları, o haber programına altyazı koymalıdır. Ana haber programı, ortalama izleyici sayısı en yüksek olan haber programıdır.*
>
> *Bir ana haber programını yayınlamaya başlayan ancak ilk yayınının yapıldığı gün %2 pazar payına sahip olmayan özel televizyon yayıncıları, o ana haber programına, özel televizyon yayıncılarının 6 ay üst üste ortalama %2 pazar payına sahip oldukları günden itibaren 12 ay içinde altyazı koymalıdır.*
>
> *1 Ocak 2010 tarihinde %2 pazar payına sahip olan ve bu Kanun yürürlüğe girdiği zaman da bunu koruyan, ana haber dışında haber programları ve güncel olay programları yayınlayan veya haber programları ve güncel olay programları yayınlamaya başlayan özel televizyon yayıncıları, ana haberden ziyade, bu haber programlarını ve ana haber dışındaki güncel olay programlarının %90'ını en geç 1 Ocak 2013 tarihine kadar altyazılı olarak yayınlamalıdır. Ana haber dışında haber programları ve güncel olay programları yayınlamaya başlayan ve bu başlangıç tarihinden önceki 6 ay üst üste %2 pazar payına sahip özel televizyon yayıncıları, yayınların başlangıcından itibaren ana haber dışındaki bu haber programlarını ve güncel olay programlarının %90'ını altyazılı olarak sunmak zorundadır. Bu yükümlülük, yalnızca spor kapsamına ayrılmış güncel olay programları için geçerli değildir.*

[162] https://www.mfa.gov.tr/belcika-siyasi-gorunumu.tr.mfa (25.04.2021)
[163] Decreet betreffende radio-omroep en televisie, Staatsblad: 30.04.2009, 151.
İngilizce çevirisi için bkz.
https://www.vlaamseregulatormedia.be/sites/default/files/act_on_radio_and_television_broadcasting.pdf (22.03.2021)

Ana haber dışında haber programları ve güncel olay programları yayınlamaya başlayan ancak 1 Ocak 2010 tarihinde %2 pazar payına sahip olmayan özel televizyon yayıncıları, bu haber programlarını ve ana haber dışındaki güncel olay programlarının %90'ını, 6 ay üst üste ortalama %2 pazar payına sahip oldukları günden itibaren 36 ay içerisinde altyazılı olarak sunmak zorundadır. Bu yükümlülük, yalnızca spor kapsamına ayrılmış güncel olay programları için geçerli değildir.

Özel bir yayıncının pazar payı, özel bir yayıncının belirli bir dönemde televizyon yayıncılığı pazarındaki toplam izleyici sayısı içinde sahip olduğu paydır.

151(5) Flaman Hükümeti, televizyon hizmetlerini erişilebilir hale getirmeye yardımcı olan her uygulama için finansman sağlamaktadır. Flaman Hükümeti bunun için kriterler koymaktadır."[164]

3.2.2. İrlanda

2009 Yayıncılık Yasası'na (Broadcasting Act 2009) göre, İrlanda Yayıncılık Otoritesi (Broadcasting Authority of Ireland, BAI) işitme engelli veya sağır kişilerin, görme engelli veya kısmen gören kişilerin, işitme engelli ve kısmen gören kişilerin programlardan yararlanmasını ve anlamasını teşvik etmek için her bir yayıncının atması gereken belirli adımlara ilişkin kuralları hazırlamak ve gerektiğinde revize etmekle yükümlüdür.[165]

İlgili hükümler, 2009 Yayıncılık Yasası'nın 43(1)(c), 43(2), 43(3) ve 43(6) maddelerinde yer almaktadır. Yayıncılar ayrıca, 2017 İrlanda İşaret Dili Yasası'nın 8 inci maddesini, 2017 İrlanda İşaret Dili Yasası, Görsel-İşitsel Medya Hizmetleri Direktifi ve EHİS'de yer alan ilgili hükümleri de dikkate almalıdır.[166]

[164]Decreet betreffende radio-omroep en televisie, Staatsblad: 30.04.2009, 151.
İngilizce çevirisi için bkz.
https://www.vlaamseregulatormedia.be/sites/default/files/act_on_radio_and_television_broadcasting.pdf (22.03.2021)
[165]BAI, BAI Access Rules, January 2019, s.3.
[166]A.g.e., 2019, s.3.

2009 Yayıncılık Yasası hükümlerine uygun olarak ve belirtilen diğer ilgili mevzuat dikkate alınarak BAI tarafından Erişim Kuralları (Access Rules) belirlenmiştir. İrlanda Cumhuriyeti'nin yargı yetkisi altında bulunan televizyon yayıncılarının Erişim Kuralları hükümlerine uyması beklenmektedir.[167]

Erişim Kuralları'nda; altyazı, İrlanda işaret dili ve sesli betimleme çeviri türlerinin tanımlamaları yapılmakta ve her bir erişim türü ile ilgili kurallardan ayrıntılı bir şekilde bahsedilmektedir.

Erişim Kuralları'nın 6 ncı maddesinde altyazı çeviri türü ile ilgili hükümler şu şekildedir:

> *"6.1. Her yayın hizmeti için özel altyazı hedefleri belirlenmiştir ve yayıncılar, hizmet(ler)i için geçerli olan hedefler ve zaman dilimlerine uyacaktır. Bunlar, altyazı içermesi gereken yayın yüzdesine göre belirlenir. Tüm hedefler beş yıllık bir zaman dilimini kapsamaktadır.*
>
> *Bazı yayıncılar söz konusu olduğunda, en yoğun zaman diliminde (18.00-23.30) ulaşılması gereken hedeflere ve bu dönem boyunca altyazılı olması gereken program yüzdesine de atıfta bulunulmaktadır.*
>
> *6.2. Çoğu hizmet durumunda, altyazı hedefleri 07:00-01:00 saatleri arasındaki 18 saatlik zaman dilimine göre değerlendirilecektir. Yayın gününün uzunluğu 18 saatten az olan her kanal için istisna geçerli olacaktır. Bu tür durumlarda, altyazı gereksinimi kanalın yayın gününün uzunluğu üzerinden ölçülecektir."*[168]

Erişim Kuralları'nda, 2019-2023 dönemi için altyazı çeviri türü hedefleri aşağıdaki tabloda gösterilen şekilde belirlenmiştir:

Tablo 3.1. BAI Erişim Kuralları, 2019-2023 Dönemi İçin Altyazı Hedefleri[169]

	2019	**2020**	**2021**	**2022**	**2023**
RTÉ 1	%87 (en yoğun zaman diliminde %95)	%88 (en yoğun zaman diliminde %95)	%90 (en yoğun zaman diliminde %96)	%91 (en yoğun zaman diliminde %96)	%92 (en yoğun zaman diliminde %96)

[167]BAI, 2019, s.3.
[168]A.g.e., s.9.
[169]A.g.e., s.10-11.

	2019	2020	2021	2022	2023
RTÉ 2	%73 (en yoğun zaman diliminde %85)	%74 (en yoğun zaman diliminde %86)	%76 (en yoğun zaman diliminde %87)	%77 (en yoğun zaman diliminde %87)	%78 (en yoğun zaman diliminde %88)
RTÉjr	%48	%49	%51	%52	%53
RTÉ News Now	%24	%25	%27	%29	%30
Virgin Media 1	%51 (en yoğun zaman diliminde %51)	%53 (en yoğun zaman diliminde %52)	%54 (en yoğun zaman diliminde %54)	%55 (en yoğun zaman diliminde %55)	%56 (en yoğun zaman diliminde %57)
Diğer Virgin Media Kanalları	Tüm Yayınların %50si	Tüm Yayınların %52si	Tüm Yayınların %53ü	Tüm Yayınların %54ü	Tüm Yayınların %55i
TG4	%57 (en yoğun zaman diliminde %60)	%57 (en yoğun zaman diliminde %60)	%58 (en yoğun zaman diliminde %60)	%58 (en yoğun zaman diliminde %60)	%59 (en yoğun zaman diliminde %60)
Eir Sport 1	%12	%12	%13	%13	%14
Oireachtas TV	%16	%16	%16	%16	%16
CCTV	%11	%11	%11	%12	%13
DCTV	%11	%11	%11	%12	%13

Erişim Kuralları'nın 7 nci maddesinde İrlanda İşaret Dili ile ilgili hükümler şu şekildedir:

> *"7.1. Her yayın hizmeti için belirli İrlanda İşaret Dili hedefleri tanımlanmıştır. İlgili yayıncılar, hizmet(ler)i için geçerli olan hedeflere ve zaman dilimlerine uyacaktır. Tüm hedefler beş yıllık bir zaman dilimini kapsamaktadır.*
>
> *7.2. Çoğu hizmet durumunda, İrlanda İşaret Dili hedefleri BAI tarafından 24 saatlik bir zaman dilimine göre değerlendirilecektir. Yayın gününün uzunluğu 24 saatten az olan her kanal için istisna geçerli olacaktır. Bu tür durumlarda, İrlanda İşaret Dili gerekliliği kanalın yayın gününün uzunluğu üzerinden ölçülecektir."*[170]

Erişim Kuralları'nda, 2019-2023 dönemi için İrlanda İşaret Dili hedefleri aşağıdaki tabloda gösterilen şekilde belirlenmiştir:

[170]BAI, 2019, s.11.

Tablo 3.2. BAI Erişim Kuralları, 2019-2023 Dönemi İçin İrlanda İşaret Dili hedefleri[171]

	2019	2020	2021	2022	2023
RTÉ 1 & 2	%3	%3,5	%4	%4,5	%5
RTÉ Jnr	%2	%2,5	%3	%3,5	%4
Virgin Media 1	%0	%0,5	%1	%1,5	%2
Oireachtas TV	%4	%5	%5,5	%5,5	%6

Erişim Kuralları'nın 8 inci maddesinde sesli betimleme çeviri türü ile ilgili hükümler şu şekildedir:

> *"8.1. İlgili yayıncılar, hizmet(ler)i için geçerli olan hedeflere ve zaman dilimlerine uyacaktır. Tüm hedefler beş yıllık bir zaman dilimini kapsamaktadır.*
>
> *8.2. Sesli betimleme hedefleri BAI tarafından 18 saatlik bir zaman dilimine (07:00-01:00) göre değerlendirilecektir."*[172]

Erişim Kuralları'nda, 2019-2023 dönemi için sesli betimleme hedefleri aşağıdaki tabloda gösterilen şekilde belirlenmiştir:

Tablo 3.3. BAI Erişim Kuralları, 2019-2023 Dönemi İçin Sesli Betimleme Hedefleri[173]

	2019	2020	2021	2022	2023
RTÉ 1 & 2	%5	%7	%8	%9	%10
RTÉ Jnr	%6	%7	%8	%9	%10
Virgin Media 1	%0	%2	%3	%4	%5

Erişim Kuralları'nın 9 uncu maddesine göre BAI, performansı değerlendirirken ve ölçerken aşağıdakilerin bir kısmını veya tamamını gerçekleştirebilir: [174]

- Erişilebilir içerikle yayınlanan programlarla ilgili olarak yayıncılardan altı ayda bir rapor isteyebilir.

[171]BAI, 2019, s.11.
[172]A.g.e., s.12.
[173]A.g.e., s.12.
[174]A.g.e., s.13-14.

- Altyazı, İrlanda İşaret Dili ve sesli betimlemenin sağlanması için BAI tarafından geliştirilen standartlara uygunluk açısından program içeriğini değerlendirebilir ve çıktıya göre sağlanan yayıncı raporlarını kontrol edebilir. BAI, yayıncılar tarafından hedeflere ne ölçüde ulaşıldığını belirlerken, sağlanan erişim koşulu standardını dikkate alabilir.
- BAI tarafından oluşturulan Kullanıcı Danışma Heyetlerinden geri bildirim isteyebilir. Mevcut iki danışma heyeti bulunmaktadır. İlk heyete üyelik, işitme engelli bireylere veya işitme güçlüğü çeken bireylere ve onları savunan kuruluşların temsilcilerine açıktır. İkinci heyet, görme engelli veya kısmen görebilen kişilerden ve onları savunan kuruluşların temsilcilerinden oluşmaktadır.
- Sağlanan raporları ve izlemenin sonuçlarını dikkate alarak, Kurallar'a dayalı performansı tartışmak için yayıncılarla yıllık olarak bir araya gelebilir.
- Yayıncıların Kurallar'a dayalı performansıyla ilgilenen BAI Uyum Komitesi için yıllık olarak bir rapor hazırlayabilir.
- Erişim Kuralları'na açıkça uyulmadığı durumlarda BAI Uyumluluk ve Yaptırım Politikası'nı uygulayabilir.
- Yayıncıların Erişim Kuralları'na uyumunu ayrıntılarıyla anlatan bir yıllık rapor yayımlayabilir.

Erişim Kuralları'nı etkileyen faktörler; BAI tarafından, söz konusu her hizmetin bireyselliğini yansıtacak şekilde belirli erişim hedeflerini ve bu hedeflerle ilişkili belirli zaman dilimlerini belirlemek için kullanılan faktörlerdir. Bu faktörleri bazıları şunlardır:[175]

- **Yayıncıların niteliği**

  Yayın hizmeti bir kamu hizmeti mi yoksa özel bir hizmet mi? Yayıncı devlet tarafından destekleniyor mu ve sonuç olarak daha fazla kamu hizmeti görevleri var mı? Yayıncının, erişim hizmetleri sağlama becerisini etkileyebilecek kültürel, sosyal veya dilsel hedefleri var mı?

[175]BAI, 2019, s.20-21.

- **Yayıncının gelişim aşaması**

  Yayıncı ne kadar zamandır faaliyette? Yayıncının erişim hizmetleri sağlama konusunda ne kadar deneyimi var? Erişim hizmetlerinin sağlanması konusunda yayın hizmetinde zaten bir uzmanlığı var mı? Pazardaki payı nedir?

- **Mevcut karşılama düzeyi**

  Yayıncı şu anda hangi düzeyde altyazı, İrlanda İşaret Dili ve sesli betimleme çevirisi sağlıyor? Başlangıç noktası nedir?

- **Program çizelgesi türü**

  Yayın hizmeti canlı olarak yapılıyor mu? Diğer yayıncılardan çok sayıda program alıyor mu? Yayıncı ne kadar programı kendisi üretiyor?

- **Teknik kapasite**

  Yayın hizmetinin erişim hizmetleri sağlamak için teknik kapasitesi var mı? Hangi düzeyde ve türde teknik tesisler ve uzmanlık gerekli olacaktır?

İrlanda'daki Yayıncılık Yasası incelendiğinde, engellilerin yayınlara erişimi ile ilgili aşağıdaki hükümler de dikkat çekmektedir:

> *"25(1)(a) Otorite ve yasal komiteler, görevlerini yerine getirirken, bu Kanun uyarınca Devlet'te sunulan yayın hizmetlerinin sayısı ve kategorilerinin İrlanda halkının ihtiyaçlarına en iyi şekilde hizmet etmesini sağlamak için, onların dilleri ve gelenekleri ile dini, ahlaki ve kültürel çeşitliliğini göz önünde bulundurarak çaba gösterecek*tir.
>
> *25(2)(g) Otorite ve yasal komiteler, İrlanda'da izleyici ihtiyaçlarına cevap veren ve özellikle engelli kişilerin erişebileceği bir yayıncılık sektörünün gelişimini kolaylaştıracak düzenleyici bir ortam sağlayacaktır.*
>
> *38(4) Yıllık rapor, engelli kişilere yayın hizmetlerinin erişilebilirliğini artırmaya yönelik olarak kaydedilen ilerlemeye ve özellikle yayıncılık kurallarında belirtilen hedeflere ulaşmak için kaydedilen ilerlemeye ilişkin olarak Bakan'a sunulan raporu içerir."*[176]

[176]Broadcasting Act 2009.

3.2.3. İspanya

İspanya'daki 31/03/2010 tarihli ve 7/2010 sayılı Görsel-İşitsel İletişim Genel Kanunu (Ley 7/2010 General de la Communicaión Audiovisual) incelendiğinde, Kanun'un şeffaf görsel-işitsel iletişim hakkına ilişkin 6 ncı maddesinde *"Bu maddede düzenlenen şeffaflık hakkını sağlamaya hizmet eden; hizmet sağlayıcıların internet sayfaları, programlar için elektronik kılavuzlar ve diğer kanallar veya iletişim kanalları engelliler için erişilebilir olmalıdır"*[177] hükmünün yer aldığı görülmektedir:

Ayrıca, Kanun'un engelli bireylerin haklarına ilişkin 8 inci maddesine bakıldığında aşağıdaki hükümlerin bulunduğu görülmektedir:

> *"(1) Görme veya işitme engelli bireyler, teknolojik imkânlar ölçüsünde görsel-işitsel iletişime evrensel erişim hakkına sahiptir.*
> *(2) İşitme engelli bireyler, ulusal veya bölgesel ücretsiz televizyon yayınlarında, programların %75'ine altyazı ile erişim ve haftada en az iki saat, işaret dili çevirisi ile erişim hakkına sahiptir.*
> *(3) Görme engelli bireyler, ulusal veya bölgesel ücretsiz televizyon yayınlarına haftada en az iki saat sesli betimleme ile erişim hakkına sahiptir.*
> *(4) Resmî makamlar ve hizmet sağlayıcılar, engelli bireyler için görsel-işitsel medyadan tam olarak yararlanmayı ve söz konusu bireylere karşı herhangi bir ayrımcılığı veya olumsuz yansımayı önleyen iyi uygulamaların kullanımını teşvik edeceklerdir.*
> *(5) Hizmet kalitesini ve müşteri memnuniyetini sağlamak için görsel-işitsel medya hizmet sağlayıcıları, erişilebilirlik önlemlerinin uygulanmasında altyazı, işaret dili ve sesli betimleme ile ilgili güncel teknik kurallara uymalıdır. RTVE dışındaki görsel-işitsel medya hizmet sağlayıcıları, erişilebilirlik önlemlerini karşılamak için sponsorluğa başvurabilir.*
> *(6) Görsel-işitsel medya hizmet sağlayıcıları, insan çeşitliliğini zenginleştiren, basmakalıp veya süregelen sosyal önyargıların bir ürünü olan algılardan kaçınarak, yayınlarında engelli bireylerin normalleştirilmiş, saygılı ve kapsayıcı bir imajını sunmaya çalışacaktır. Benzer şekilde, bu bireylerin programlardaki görünümlerinin, bir bütün olarak, toplumdaki etkileri ve katılımlarıyla orantılı olmasını sağlamak için çaba göstereceklerdir."*[178]

---

[177] General de la Comunicación Audiovisual, Boletín Oficial del Estado: 01.04.2010, 79/2010.
İngilizce çevirisi için bkz. https://www.global-regulation.com/translation/spain/1440650/law-7-2010%252c-of-march-31%252c-general-audiovisual-communication.html (23.03.2021)

[178] A.g.k.
İngilizce çevirisi için bkz. https://www.global-regulation.com/translation/spain/1440650/law-7-2010%252c-of-march-31%252c-general-audiovisual-communication.html (23.03.2021)

7/2010 sayılı Kanun'un geçici 5 inci maddesine binaen; engelli bireyler için Kanun'un 8 inci maddesi kapsamında belirlenen ve televizyon programlarında sunulacak erişilebilirlik hizmetleri, her yılın 31 Aralık tarihine kadar en azından aşağıdaki tabloda gösterilen yüzdelere ve değerlere ulaşmış olmalıdır:

Tablo 3.4. İspanya'da Engellilerin Televizyon Programlarına Erişiminde Hedeflenen Oranlar (2010-2013)[179]

	2010	**2011**	**2012**	**2013**
Altyazı	%25	%45	%65	%75
İşaret dili (saat)	0,5	1	1,5	2
Sesli betimleme (saat)	0,5	1	1,5	2

7/2010 sayılı Kanun'un geçici 5 inci maddesine binaen; engelli bireyler için Kanun'un 8 inci maddesi kapsamında belirlenen ve kamuya ait kanallarda yayınlanan programlarda sunulacak erişilebilirlik hizmetleri, her yılın 31 Aralık tarihine kadar en azından aşağıdaki tabloda gösterilen yüzdelere ve değerlere ulaşmış olmalıdır:

Tablo 3.5. İspanya'da Engellilerin Kamuya Ait Kanallarda Yayınlanan Programlara Erişiminde Hedeflenen Oranlar (2010-2013)[180]

	2010	**2011**	**2012**	**2013**
Altyazı	%25	%50	%70	%90
İşaret dili (saat)	1	3	7	10
Sesli betimleme (saat)	1	3	7	10

Bunlarla birlikte; İspanya'da 04/06/2013 tarihli ve 3/2013 sayılı Kanun ile oluşturulan Piyasalar ve Rekabet için Ulusal Komisyon (Comisión Nacional de los Mercados y la Competencia, CNMC) içerisinde bir departman olarak yer alan

[179]General de la Comunicación Audiovisual, Boletín Oficial del Estado: 01.04.2010, 79/2010.
İngilizce çevirisi için bkz. https://www.global-regulation.com/translation/spain/1440650/law-7-2010%252c-of-march-31%252c-general-audiovisual-communication.html (23.03.2021)
[180]A.g.k.
İngilizce çevirisi için bkz. https://www.global-regulation.com/translation/spain/1440650/law-7-2010%252c-of-march-31%252c-general-audiovisual-communication.html (23.03.2021)

Telekomünikasyon ve Görsel-İşitsel Sektör Müdürlüğü, elektronik haberleşme ve görsel-işitsel iletişim piyasalarının işleyişini düzenlemek, denetlemek ve kontrol etmekten sorumludur. Görsel-işitsel iletişim piyasası için CNMC'ye verilen görevlerden bazıları şunlardır:[181]

- Ulusal televizyon hizmeti sağlayıcıları tarafından Avrupa eserleri için kotalara ilişkin yükümlülüklere uyulmasının ve bu tür eserlerin üretiminin maddi açıdan desteklenmesinin sağlanması;
- Görsel-işitsel iletişimde şeffaflığın sağlanması;
- Çocukların ve engellilerin haklarına saygı duyulmasının sağlanması;
- Görsel-işitsel içeriğin mevcut mevzuata uygun olmasını sağlamak için denetimin sağlanması;
- Ticari görsel-işitsel iletişimdeki yükümlülüklere ve sınırlamalara uyulmasının sağlanması.

3.2.4. Slovakya

22/10/2013 tarihinde Slovakya Parlamentosu 308/2000 sayılı Yayıncılık ve Yeniden İletim Yasası'nda değişiklik yapmış olup bu değişiklik 11/11/2013 tarihinde Cumhurbaşkanı tarafından imzalanmış ve 01/01/2014 tarihinde de yürürlüğe girmiştir. Değişiklik, engelli bireylerin görsel-işitsel medya hizmetlerine erişimine ilişkin hükümleri de kapsamaktadır. Yayıncılar resmî olarak mevcut kotaları karşıladıklarını beyan etseler de engelli meslek kuruluşları bu kotalara hiç ulaşılamadığından ya da yetersiz kalitede ulaşıldığından şikâyetçi olmuşlardır. Yeni mevzuat, denetim sürecini kolaylaştırmak için yayıncıları bu tür programların yayınlanması hakkında daha ayrıntılı raporlar sunmaya mecbur kılmaktadır. Şikâyetlere bir yanıt olarak yeni

[181]Francisco Javier Cabrera Blázquez, "Spain: Creation of National Commission for Markets and Competition", (Ed.) Susanne Nikoltchev, *Enabling Access to the Media for All,* IRIS plus 2014-3, European Audiovisual Observatory, Strasbourg, 2014, s.25.

hükümler, ağırlıklı olarak müzik ve ticari iletişimi içeren programları erişilebilirlik kotalarını hesaplamak için kullanılan toplam sürenin dışında tutmaktadır.[182]

308/2000 sayılı Yayıncılık ve Yeniden İletim Yasası'nın, engelli bireylerin yayınlara erişimi ile ilgili maddeleri aşağıdaki gibidir:

> *"18(2) Bir kamu hizmeti yayıncısı, sayısal olarak yayınlanmayan, ulusal televizyon program hizmetlerinin en az*
>
> *(a) %25'ini açık veya kapalı altyazı eşliğinde,*
> *(b) %1'ini işaret dili çevirisi eşliğinde veya en az bir program hizmetini işaret dilinde yayınlamalıdır.*
>
> *18(3) Bir kamu hizmeti yayıncısının, kendi televizyon programı hizmetine çok modlu erişim sağlama görevi vardır, öyle ki sayısal olarak yayınladığı programların en az*
>
> *(a) %50'sini açık veya kapalı altyazı eşliğinde,*
> *(b) %3'ünü işaret dili çevirisi eşliğinde veya işaret dilinde,*
> *(c) %20'sini görme engelliler için sesli betimleme eşliğinde yayınlamalıdır.*
>
> *18a Lisanslı bir yayıncının, kendi program hizmetine çok modlu erişim sağlama görevi vardır, öyle ki sayısal olarak yayınladığı televizyon programlarının en az*
>
> *(a) %10'unu kapalı veya açık altyazı eşliğinde veya işaret dili çevirisi eşliğinde veya işaret dilinde yayınlamalıdır.*
> *(b) %3'ünü görme engelliler için sesli betimleme eşliğinde yayınlamalıdır.*
>
> *18b(1) Bir yayıncının ve isteğe bağlı görsel-işitsel medya hizmet sağlayıcının; kapalı veya açık altyazıların olduğu, görme engelliler için sesli betimlemenin eşlik ettiği veya işitme engelliler için işaret diline çevirisi eşliğinde yayınlanan veya işaret dilinde sunulan tüm programları açıkça belirleme görevi vardır.*
>
> *18c(1) Madde 18 ila 18b amaçları doğrultusunda programların payı, yayın süresinin takvim ayı başına toplam yayın süresi içindeki payı olarak belirlenmelidir; toplam yayın süresi, müzik programlarının veya müziğin ana unsur olduğu programların yayın sürelerini içermeyecektir.*
>
> *18c(2) Madde 18 ila 18b hükümleri, yerel yayınlar ve yurtdışı yayınları için geçerli olmayacaktır."*[183]

---

[182]Juraj Polák, "Slovakia: Amendment of Broadcasting Act", (Ed.) Susanne Nikoltchev, *Enabling Access to the Media for All*, IRIS plus 2014-3, European Audiovisual Observatory, Strasbourg, 2014, s.29-30.

[183]Zákon č. 308/2000 Z. z. o vysielaní a retransmisii a o zmene zákona č. 195/2000 Z. z. o telekomunikáciách, Zbierka zákonov SR: 04.10.2000, 128.
İngilizce çevirisi için bkz. https://www.wipo.int/edocs/lexdocs/laws/en/sk/sk086en.pdf (23.03.2021)

3.2.5. Almanya

Almanya'da, EHİS ve 2002 tarihli Engelli Kişiler İçin Eşit Fırsatlar Yasası da (Behindertengleichstellungsgesetz) dâhil olmak üzere, engellerin kaldırılmasına ilişkin mevcut yasalar ve yönergeler engelli bireylerin toplumsal hayata katılımını iyileştirmeyi ve var olan ayrımcılığı ortadan kaldırmayı amaçlamaktadır. Bu, artan ölçüde, medya alanında da uygulanmaktadır.[184]

Almanya'da televizyon alanında, Eyaletler Arası Medya Antlaşması'nda (Medienstaatsvertrag) yer alan genel hükümler dışında, kaç tane ve hangi türden engelsiz programın yayınlanması gerektiğine dair belirli bir yasal hüküm bulunmamaktadır. Anlaşma'nın 7(1) maddesi yayıncıları, teknik ve mali sınırlar ölçüsünde daha fazla erişilebilir yayın hizmeti sunmaya davet etmektedir.[185]

Almanya'nın kamu hizmeti yayıncıları engelsiz programların televizyon ve radyodaki oranında önemli bir artış sağlamak konusunda gönüllü bir açıklama yaparak taahhüt vermiştir. Televizyon programları açısından bu esas olarak işitme engelliler için altyazı, görme engelliler ve kısmen gören kişiler için de sesli betimlemeyi kapsamaktadır. Kamu hizmeti yayıncıları yaptıkları açıklamada, Alman kanalı ARD'nin yakında tüm programlarını altyazılı olarak sunabileceğinden emin olduklarını belirtmişlerdir. Bölgesel ARD kanallarında da altyazılı programların sayısı gözle görülür şekilde artmaktadır. Belirtilen oranlar sesli betimleme için o kadar yüksek değildir, çünkü sesli betimlemede maliyetler çok daha yüksektir. Ayrıca, haber programları gibi programlar sesli betimleme olmadan kusursuz olmasa da anlaşılabilmektedir.[186]

---

[184]Claudia Lenke, Axel Biehl, "Ensuring elimination of barriers in the German practice", (Ed.) Susanne Nikoltchev, *Enabling Access to the Media for All*, IRIS plus 2014-3, European Audiovisual Observatory, Strasbourg, 2014, s.37.

[185]Die Medienanstalten, Medienstaatsvertrag (MStV), 7 November 2020.
İngilizce çevirisi için bkz. https://www.die-medienanstalten.de/fileadmin/user_upload/Rechtsgrundlagen/Gesetze_Staatsvertraege/Interstate_Media_Treaty_en.pdf (26.04.2021)

[186]Claudia Lenke, Axel Biehl, 2014, s.37-38.

3.2.6. İsveç

26/04/2016 tarihinde İsveç Basın ve Yayın Otoritesi, 01/07/2016 tarihinden itibaren uygulanmak üzere, engellilerin televizyon yayınına yönelik erişilebilirlik yükümlülükleri için bir karar modeli sunduğu raporunu tamamlamıştır. Yükümlülükler; altyazı, işaret dili çevirisi ve sesli betimlemeyi kapsamaktadır. Karar modeli; kısmen yükümlülüklerin şimdiye kadar sahip olduğu etkiye ve engelli örgütleri, yayıncılar ve ilgili diğer taraflarca öne sürülen görüşlere dayanmaktadır, kısmen de Otoritenin, şartların kimi kapsaması gerektiği ve yükümlülüklerin nasıl oluşturulması gerektiği konusunda yaptığı bir dizi değerlendirmeye dayanmaktadır. Bu kapsamda, medya hizmet sağlayıcıları erişilebilirlik gereksinimlerinden sorumludur ve izleyici payına bağlı olarak iki çeşit yükümlülük bulunmaktadır:[187]

- %1'den az izleyici payına sahip medya hizmet sağlayıcılarına, İsveççe televizyon yayınlarının engelli kişiler için erişilebilirliğini teşvik etmek amacıyla genel yükümlülükler uygulanacaktır. Hizmet sağlayıcı, belirtilen çeviri türlerinden hangisinin kullanılacağına ve erişilebilirliğin hangi platformlarda ve ne ölçüde gerçekleştirileceğine karar verme yetkisine sahip olacaktır. Gereksinimlerin nasıl karşılandığına ilişkin yıllık raporla bağlantılı olarak, hizmet sağlayıcıların yıl boyunca erişilebilirlik çalışmasının ne şekilde yapıldığını değerlendirip rapor sunmaları gerekmektedir.

- En az %1 izleyici payına sahip medya hizmet sağlayıcılarının, programları erişilebilir yapma konusunda belirli yükümlülükleri olacaktır. Ancak yükümlülüklerin maliyeti, medya hizmet sağlayıcının mevcut program hizmeti için net kârının yüzde birini aşarsa bu yükümlülüklerin karşılanmasına gerek yoktur. Belirli yükümlülükler altındaki medya hizmet sağlayıcılarının, erişilebilirlik çalışmasının yıl boyunca nasıl yapıldığını da değerlendirip rapor sunmaları gerekmektedir.

[187] https://merlin.obs.coe.int/article/7707 (25.03.2021)

İsveç'te, 2010 yılında yayımlanan Radyo ve Televizyon Kanunu'nun (Radio- och tv-lag) 5 inci bölümünün "Engelliler için erişilebilirlik gereksinimleri" başlıklı 12 nci maddesinde *"Medya hizmet sağlayıcısı; hizmetini altyazı, işaret dili, sesli betimleme vb. teknolojiler yoluyla engelli bireyler için erişilebilir olacak şekilde sunmalıdır."* hükmü yer almaktadır. Ayrıca, söz konusu maddede *"Hizmetin engelli kişilere nasıl ve ne ölçüde sunulacağına karar verilirken, medya hizmet sağlayıcısının mali durumu ve erişilebilirlik hizmetlerinin teknik gelişimi dikkate alınmalıdır."* hükmü yer almaktadır.[188]

İsveç'te erişilebilirlik yükümlülükleri belirli kanallar için ayrıca belirlenmiştir. Örneğin, TV4 AB'nin, üç kanalı için televizyon yayınlarını erişilebilir yapma konusunda özel yükümlülükleri vardır.[189] 1 Temmuz 2020-30 Haziran 2021 dönemi için geçerli olan bu yükümlülükler aşağıdaki tabloda gösterilmiştir:

Tablo 3.6. İsveç'te 1 Temmuz 2020-30 Haziran 2021 Dönemi İçin Geçerli Olan Yükümlülükler[190]

	Yüzde (%)
Önceden kaydedilmiş programların altyazısı	100
Canlı yayınlanan programların altyazısı	55
İşaret dili	4
Sesli betimleme	4

[188]Radio- och tv-lag (2010:696)
İngilizce çevirisi için bkz. https://www.mprt.se/globalassets/dokument/lagar-och-regler/radioandtelevisionact2016.pdf (25.03.2021)
[189]https://www.mprt.se/regelverk/tillganglighet-medier/foretag/regler-for-tillganglighet/ (25.03.2021)
[190]https://www.mprt.se/regelverk/tillganglighet-medier/foretag/regler-for-tillganglighet/ (25.03.2021)

3.2.7. Fransa

Fransa'da, 30/09/1986 tarihli ve 86-1067 sayılı İletişim Özgürlüğü Kanunu ile 11/02/2005 tarihli Eşit Haklar ve Fırsatlar Kanunu engelli bireyler için erişim hizmetlerini zorunlu kılmaktadır.

30/09/1986 tarihli ve 86-1067 sayılı İletişim Özgürlüğü Kanunu'nun engelli bireylerin yayınlara erişimi ile ilgili 28-5 ter maddesine göre; yıllık ortalama izleyicisi televizyon hizmetlerinin toplam izleyicisinin %2,5'inden fazla olan ve karasal ağ üzerinden sayısal yayın yapan televizyon hizmetleri için, özellikle televizyonun en çok izlendiği saatlerde yayınlanan programlar, görme engelliler için erişilebilir olmalıdır.[191]

30/09/1986 tarihli ve 86-1067 sayılı İletişim Özgürlüğü Kanunu'nun engelli bireylerin yayınlara erişimi ile ilgili 28-5 bis maddesine göre; televizyon programlarının önemli bir kısmı, özellikle televizyonun en çok izlendiği saatlerde yayınlanan programlar, sağır ve işitme engelli kişiler için erişilebilir olmalıdır. Yıllık ortalama reytingi toplam televizyon izleyicisinin %2,5'inin üzerinde olan kanallar için, 2005'ten sonraki beş yıl içinde, reklam hariç tüm televizyon programlarında bu tür bir erişilebilirliğin sağlanması zorunluluktur.[192]

Fransa'da, Görsel-İşitsel Yüksek Konseyi (Conseil supérieur de l'audiovisuel, CSA) Haziran 2017'de "Engelli bireylerin televizyon programlarına erişilebilirliği ve yayında engellilik temsili" başlıklı raporunu yayımlamıştır. Televizyon hizmetlerine mümkün olan en geniş erişimi sağlamak, Fransız CSA tarafından belirlenen hedeflerden bir tanesidir. Engelliler için televizyon programlarına erişimi sağlayan birkaç kanuna ek olarak CSA; sesli betimleme, altyazı ve işaret dilinin kalitesiyle ilgili üç şart yayımlamıştır. Rapor, televizyon kanallarının bu yükümlülüklere uyumunun

[191]Loi n° 86-1067 du 30 septembre 1986 relative à la liberté de communication.
[192]A.g.k.

devamı niteliğindedir. Ayrıca, televizyon yayıncılığı alanında engelli bireylerin erişilebilirliğini ve temsilini sağlamak için CSA'nın almış olduğu tedbirleri vurgulamaktadır. Rapora göre; beş kamu hizmeti yayıncısı ve başlıca özel kanallar, altyazı ile ilgili yasal yükümlülüklerini 2016 yılında yerine getirmiştir. Bazı özel kanallarda ise altyazılı programların yıllık hacmi biraz azalmıştır. Haber kanalları, işaret dili ile ilgili yasal yükümlülüklerini yerine getirmiştir. Hatta CSA, kamu hizmeti yayıncılarının ve bazı özel kanalların, yüksek oranlarda sesli betimleme çeviri türünde program yayınlamasından memnuniyet duyduğunu belirtmiştir. 2016 yılında; altyazılı programlar için ortalama saatlik maliyet program türlerine göre 300 ila 960 Avro arasında, işaret dili çeviri türü ile yayınlanan programlar için 1045 ila 7500 Avro arasında ve sesli betimleme çeviri türü ile yayınlanan programlar için 1674 ila 3600 Avro arasında olmuştur.[193]

CSA'nın görevleri arasında, yıllık olarak Ulusal Engelliler Konseyi'ne bir rapor hazırlamak ve erişim sorunları hakkında Parlamento'yu bilgilendirmek de bulunmaktadır. [194]

3.2.8. Macaristan

Macaristan'da, 2010 tarihli Medya Hizmetleri ve Kitle İletişim Yasası'nın "İşitme Engelli Kişiler için Erişilebilen Programlar" başlıklı 39 uncu maddesinde aşağıdaki hükümler yer almaktadır:

> *"(1) Görsel-işitsel medya hizmetlerinin medya hizmet sağlayıcıları, programlarını kademeli olarak işitme engelli kişiler için de erişilebilir hale getirmek için çaba gösterecektir.*
>
> *(2) Kamu yayıncıları ve önemli pazar gücüne sahip medya hizmet sağlayıcıları, tüm kamu spotlarını, siyasi reklamları, haber programlarını (trafik haberleri,*

[193] https://www.epra.org/news_items/accessibility-of-disabled-persons-to-tv-programmes-and-disability-representation-on-air-french-csa-report (16.04.2021)

[194] EPRA/2013/05, *Round Table on Access to Audiovisual Media Services for persons with disabilities:Comparative background document*, s.15. https://epra3-production.s3.amazonaws.com/attachments/files/2202/original/accessibility_WG3_final_revised.pdf?1373379195 (15.04.2021)

spor haberleri ve hava durumu dâhil), siyasi programları, engellilerle ilgili programlar ve fırsat eşitliği ile ilgili programları, sinematografik eserleri, 83 üncü maddede tanımlanan ve kamu hizmeti amaçlarına hizmet eden programları da Macarca altyazı ile veya işaret dili ile erişilebilir kılmayı sağlamakla yükümlüdür.

(3) 99(2) maddesi uyarınca yayınlanan programlar hariç, ikinci fıkrada belirtilen yükümlülük, orijinal dilinde sunulan programlar için geçerli değildir.

(4) Birinci fıkrada belirtilen yükümlülük, yükümlüleri 2012'de günde en az altı saat, 2013'te günde en az sekiz saat program ve 2014'te günde en az on saat program yapmaya zorunlu kılacaktır.

(5) Medya hizmet sağlayıcıları, altyazı veya işaret diliyle başlatılan bir programın tüm süresi boyunca, programın tutarlılığına müdahale etmeden altyazı veya işaret dilini sağlamakla yükümlüdür.

(6) Her program metninin altyazılı versiyonu, doğru ve ekranda görüntülenen olaylarla senkronize olmalıdır ve programda konuşulan kelimelerin kısa bir özetini, ancak altyazıların (uzunluklarından dolayı) konuşulan kelimelerin takip edilmesine izin vermemesi durumunda içerebilir.

(7) Önceden kaydedilmemiş programlarda, altyazılar doğru olmalı ve ekranda gösterilen olaylarla makul ölçüde senkronize olmalıdır." [195]

3.2.9. Polonya

Polonya'da 2018 yılında Yayıncılık Yasası'nda birtakım değişikliklere gidilmiş olup bu değişikliklere istinaden Ulusal Yayıncılık Konseyi (Krajowa Rada Radiofonii i Telewizji, KRRiT) 15 Kasım 2018 tarihinde engelliler için televizyon programlarında erişim hizmetlerinin artırılmasına yönelik bir Yönetmelik yayımlamıştır.[196]

Değiştirilen Yayıncılık Yasası ile 2019'da engelliler için erişim hizmetlerine sahip televizyon programlarının toplam payının, reklam ve tele-alışveriş hariç, tüm

[195] 2010. évi CLXXXV. törvény a médiaszolgáltatásokról és a tömegkommunikációról.
İngilizce çevirisi için bkz.
https://hunmedialaw.org/dokumentum/153/Mttv_110803_EN_final.pdf (15.04.2021)

[196] http://www.archiwum.krrit.gov.pl/en/for-journalists/press-releases/news,2766,krrit-regulation-on-increasing-access-services-for-persons-with-disabilities-and-justification.html (16.04.2021)

yayınların en az %15'i olacağını öngörülmektedir (önceden en az %10'du). 2020-2021 yıllarında engelliler için erişim hizmetlerine sahip televizyon programlarının toplam payının en az %25, 2022-2023 yıllarında en az %35 ve 2024'te en az %50 olması öngörülmektedir.[197]

KRRiT tarafından yayımlanan Yönetmelik ise aşağıdaki alanları belirlemektedir:

> *"1) Engelliler için erişim hizmeti türleri: Altyazı, sesli betimleme ve işaret dili ile ilgili bilgiler Yönetmeliğin 2 nci maddesinde verilmiştir.*
>
> *2) Yayın süresine ve baskın olan programların yapısına ve türüne bağlı olarak, belirli bir erişim hizmetinin toplam iletim süresi içindeki payı. 2024 yılı için, engelli bireylere yönelik erişim hizmetleri içeren televizyon programlarının toplam payının, reklam ve tele-alışveriş hariç, toplam yayın süresinin en az %50'si olacağı zaman, Ulusal Konsey her hizmet türü için aşağıdaki dağılımı benimsemiştir:*
>
> *En az %40 altyazı,*
>
> *En az %7 sesli betimleme,*
>
> *En az %3 işaret dili.*
>
> *Ulusal Yayıncılık Konseyi, 2019-2023 yılları için, çeşitli erişim hizmeti türleri arasındaki yukarıdaki oranı; Yayıncılık Yasası uyarınca erişim hizmetlerine sahip programların toplam payının 2019'da en az %15, 2020 ve 2021'de en az %25, 2022 ve 2023'te ise en az %35 olacağını dikkate alarak sırasıyla düşürmüştür.*
>
> *Ulusal Yayıncılık Konseyi, yayın saatine bağlı olarak engelliler için erişim hizmetlerinin payına ilişkin yasal yetkilendirme ile bağlantılı olarak, engelli gruplarının beklentilerini anlayarak, erişim hizmetlerine sahip programların çoğunlukla gündüzleri yayınlanması gerektiğini kabul etmektedir. Öte yandan KRRiT, Yayıncılık Yasası kapsamında 2019-2024 yıllarında erişim hizmetlerinin payını sistematik ve önemli bir şekilde artırmakla yükümlü olan yayıncıların sınırlılıklarını dikkate almaktadır."*[198]

[197] http://www.archiwum.krrit.gov.pl/en/for-journalists/press-releases/news,2766,krrit-regulation-on-increasing-access-services-for-persons-with-disabilities-and-justification.html (16.04.2021)

[198] http://www.archiwum.krrit.gov.pl/en/for-journalists/press-releases/news,2766,krrit-regulation-on-increasing-access-services-for-persons-with-disabilities-and-justification.html (16.04.2021)

3.3. İNGİLTERE'DE ENGELLİ BİREYLERİN YAYIN HİZMETLERİNE ERİŞİMİNE İLİŞKİN HUKUKİ DÜZENLEMELER

İngiltere'nin, Avrupa Ekonomik Topluluğu'na 1973 yılında üye olmasıyla başlayan AB süreci, 2016 senesinde düzenlenen referandum ile sona ermiştir. Bununla birlikte, Brexit anlaşma taslaklarının İngiltere parlamentosu tarafından reddedilmesi sebebiyle sonuçlandırılamayan süreç 1 Şubat 2020 tarihi itibariyle sonuçlanmıştır. İngiltere'nin AB üyeliğinin tam anlamıyla sonlandırılması ve teknik meselelerin çözümlenmesi için gerekli 1 yıllık süre ise 2020 yılı sonu itibariyle tamamlanmıştır.[199] Tüm bunlarla birlikte, İngiltere'nin uzun süre AB üyesi devlet konumunda olması ve AB müktesebatından etkilenmesi nedeniyle bu kısımda İngiltere'de engelli bireylerin yayın hizmetlerine erişimine yönelik geliştirilen düzenlemeler ele alınmıştır.

İngiltere'de (Birleşik Krallık) yaklaşık 12 milyon insanın kısıtlayıcı bir uzun vadeli hastalığı, sakatlığı veya engeli bulunmaktadır. 2003 tarihli İletişim Yasası (Communications Act 2003) uyarınca, OFCOM'un engelli kullanıcıların çıkarlarını gözetmek gibi özel bir görevi vardır.[200] OFCOM, engellilerin yayınlara erişimi ile ilgili kuralları ayrıntılı olarak düzenlemekte ve bu kuralları düzenli olarak güncellemektedir.

OFCOM'un hazırlamış olduğu Televizyon Erişim Hizmetleri Kuralları (Code on Television Access Services), OFCOM tarafından düzenlenen televizyon hizmetleri için geçerli olan altyazı, işaret dili ve sesli betimleme çeviri türleri için kılavuz ve gereksinimleri ortaya koymaktadır.[201] 2003 tarihli İletişim Yasası'nın 303 ila 305 inci maddeleri, lisanslı televizyon hizmetlerinden hangilerinin engelli bireyler (özellikle görme ve/veya işitme engeli olan bireyler) tarafından programların anlaşılmasını ve bunlardan yararlanılmasını teşvik etmesi gerektiği konusunda rehberlik vermek üzere bu Erişim Hizmeti Kuralları'nın OFCOM tarafından hazırlanmasını

[199] https://www.aa.com.tr/tr/analiz/brexit-sonrasi-ingiltereyi-zorlu-bir-surec-bekliyor/1752016 (29.03.2021)
[200] https://www.ofcom.org.uk/research-and-data/multi-sector-research/accessibility-research/disabled-consumers-ownership-comms-services (29.03.2021)
[201] Ofcom, Ofcom's Code on Television Access Services, 5 February 2021, s.1.

gerektirmektedir.[202] Ayrıca Yasa; altyazı, sesli betimleme ve işaret dili için on yıllık hedefler belirlemektedir (sırasıyla % 80, % 10 ve % 5) ve altyazı için ise ayrıca beş yıllık hedef belirlemektedir (% 60). Yasa, Channel 3 ve Channel 4 için diğer yayıncılara göre daha yüksek on yıllık altyazı hedefleri koymuştur (%90). BBC Anlaşması (BBC Agreement) uyarınca, BBC Kanalları tüm yayıncılar içerisinde en yüksek altyazı hedefine ulaşmalıdır (%100).[203] Erişim Hizmeti Kuralları'nda, işaret dili hizmeti ise iki şekilde tanımlanmıştır. İşaret dili sunumu (sign-presentation), bir programın doğrudan işaret dilinde sunulması anlamına gelmektedir. İşaret dili çevirisi (sign-interpretation) ise, bir programın orijinal haliyle işaret dili olmadan üretildiği ve çevirmenin programın üzerine, genellikle ekranın köşesine, yerleştirildiği uygulamayı ifade etmektedir.[204]

Erişim hizmeti yükümlülüklerinin belirlenmesinde "geçerli tarih" Birleşik Krallık içerisinde yayın yapan kanallar için 29 Aralık 2003 olmakla birlikte bu tarih, kamu hizmeti yayıncıları için farklılık göstermektedir. BBC 1 ve BBC 2'nin geçerli tarih 1 Ocak 1997'dir. Yasada belirtildiği gibi; Channel 3, 4 ve S4C Digital için geçerli tarih 1 Ocak 2000 olmakla birlikte Channel 5 için geçerli tarih 1 Ocak 1998'dir.[205]

Tablo 3.7. İngiltere'de Kanallar İçin Erişim Hizmeti Hedefleri[206]

Geçerli tarihten itibaren;	Altyazı	Sesli Betimleme	İşaret Dili (çeviri/sunum)
1 yıl	%10	%2	%1
2 yıl	%10	%4	%1
3 yıl	%35	%6	%2
4 yıl	%35	%8	%2
5 yıl	%60	%10	%3
6 yıl	%60	%10	%3

[202]Ofcom, 2021, s.2.
[203]A.g.e., s.5.
[204]A.g.e., s.3.
[205]A.g.e., s.3.
[206]A.g.e., s.5-6.

Geçerli tarihten itibaren;	Altyazı	Sesli Betimleme	İşaret Dili (çeviri/sunum)
7 yıl	%70	%10	%4
8 yıl	%70	%10	%4
9 yıl	%70	%10	%4
10 yıl ve sonrası	Channel 3 ve Channel 4:%90 BBC Kanalları:%100 Diğer Kanallar: %80	%10	%5

OFCOM, her yıl ayrıca, Erişim Hizmetlerini Sağlaması Gereken Televizyon Kanalları (Television Channels Required to Provide Access Services) isimli bir belge yayımlamaktadır ve bu belgede hangi kanalın hangi oranda erişim hizmeti sağlaması gerektiği konusunda ayrıntılı bilgi vermektedir. Erişim hizmetleri, engelli kişilerin televizyon programlarını anlamalarına ve bunlardan yararlanmalarına yardımcı olmayı amaçlamaktadır. Erişim hizmetlerini sağlaması gerekli olan kanallar; Birleşik Krallık içerisinde yayın yapan kanalları ve diğer Avrupa ülkelerinde yayın yapan bazı kanalları içermektedir. 2021 yılında erişim hizmetlerini sağlaması gereken 90 adet Birleşik Krallık içerisinde yayın yapan kanal bulunmakla birlikte diğer kanalların sayısı ise 18'dir. [207]

OFCOM, Birleşik Krallık içerisinde yayın yapan kanalların, erişim hizmetlerini hangi oranda karşılamaları gerektiğini ortaya koymak amacıyla üç seviye belirlemiştir. Birinci seviyedeki kanallar; altyazı, işaret dili ve sesli betimleme için belirlenen yıllık hedeflerin hepsini karşılamak durumundadır. İkinci seviyedeki kanallar, altyazı için belirlenen hedeflerin %66'sını, işaret dili ve sesli betimleme için belirlenen hedeflerin %100'ünü karşılamak durumundadır. Üçüncü seviyedeki

[207]Ofcom, Television channels required to provide access services in 2021, Ofcom, 2020. https://www.ofcom.org.uk/__data/assets/pdf_file/0036/197847/channel-access-services-2021.pdf (11.03.2021)

kanallar ise, altyazı için belirlenen hedeflerin %33'ünü, işaret dili ve sesli betimleme için belirlenen hedeflerin %100'ünü karşılamak durumundadır.[208]

Aşağıdaki tablolarda, 2021 yılı için birinci ve ikinci seviyedeki kanallar gösterilmektedir. 2021 yılı için üçüncü seviyede kanal bulunmamaktadır:

Tablo 3.8. İngiltere'de 2021 Yılı İçin Birinci Seviye Kanalları[209]

Seviye Bir Kanalları		
BBC One	Nick Jr Too	Sky Cinema Drama
BBC Two	Paramount Network	Sky Cinema Hits
BBC Four	MTV	Sky Cinema Thriller
BBC News	Comedy Central	Sky Cinema Disney
BBC Scotland	Comedy Central Extra	Sky Witness
CBBC	Sky Atlantic	Sky Arts
CBeebies	Sky News	Sky Crime
Channel 3 Services (ITV/STV/UTV)	Sky One	Challenge
ITV2	Sky Two	Syfy
ITV3	Pick	E!
ITV4	Sky Sports Main Event	Movies 24
ITVBe	Sky Sports Premier League	Movies 24+
CITV	Sky Sports Football	Dave
Channel 4	Sky Sports Cricket	W
4seven	Sky Sports Golf	Yesterday
E4	Sky Sports Action	Alibi
More 4	Sky Sports Mix	Gold
Film 4	Sky Sports Arena	Drama
4Music	Sky Sports F1	Disney Channel

[208]Ofcom, 2020, s.1. https://www.ofcom.org.uk/__data/assets/pdf_file/0036/197847/channel-access-services-2021.pdf (11.03.2021)
[209]a.g.e., s.5. https://www.ofcom.org.uk/__data/assets/pdf_file/0036/197847/channel-access-services-2021.pdf (11.03.2021)

Seviye Bir Kanalları		
Channel 5	Sky Sports News	Disney Junior
5Star	Sky Cinema Premiere	BT Sport 1
5USA	Sky Cinema Comedy	BT Sport 2
5Select	Sky Cinema Action	BT Sport 3
Nickelodeon	Sky Cinema Family	Fox
Nicktoons	Sky Cinema Sci Fi & Horror	
Nick Jr.	Sky Cinema Greats	

Tablo 3.9. İngiltere'de 2021 Yılı İçin İkinci Seviye Kanalları[210]

Seviye İki Kanalları		
Boomerang	Cartoon Network	S4C
CBS Reality	National Geographic	Discovery
Quest	Quest Red	Investigation Discovery
Animal Planet	TLC	Food Network
Really	DMAX	

[210]Ofcom, 2020, s.5. https://www.ofcom.org.uk/__data/assets/pdf_file/0036/197847/channel-access-services-2021.pdf (11.03.2021).

SONUÇ VE ÖNERİLER

Engelli bireylerin bilgiye erişim hakkı oldukça önemlidir ve bu hakkın sağlanmasında görsel-işitsel medya hizmetlerine erişimin büyük payı vardır. Tüm dünyada bu konuda çalışmalar gerçekleştirilmiş olup engellilerin topluma tam katılım sağlayabilmeleri için geçmişten günümüze birçok düzenleme yapılmıştır. Engellilerin Haklarına İlişkin Sözleşme, tüm dünyada engelli haklarına yönelik düzenlemeler için yol gösterici olmuştur. Görsel-işitsel medyaya erişim noktasında incelendiğinde ise özellikle yenilenen Görsel-İşitsel Medya Hizmetleri Direktifi, AB ülkelerine konuyla ilgili önemli yükümlülükler getirmiştir. Buna istinaden, son yıllarda AB ülkelerindeki mevzuat Direktif ile uyumlu hâle getirilmeye çalışılmaktadır. Türkiye'de ise hem AB'ye aday ülke konumunda bulunulması nedeniyle hem de konuyla ilgili dünyadaki gelişmelere uyum sağlamak maksadıyla, konuyla ilgili uluslararası ve ulusal mevzuatta yer alan hükümler de göz önünde bulundurularak son yıllarda önemli çalışmalar gerçekleştirilmiş olup görsel-işitsel medyaya erişim ile ilgili olarak kayda değer düzenlemeler yapılmıştır.

Bu çalışmada; Avrupa Birliği ülkelerinde ve Türkiye'de engelli bireylerin görsel-işitsel medyaya erişimine ilişkin mevzuat incelenmiş, ayrıca konuyla ilgili uluslararası belgeler irdelenmiştir. Bu kapsamda; AB'yi coğrafi ve siyasi olarak temsil edebileceği düşünülen, aynı zamanda konuyla ilgili başarılı ve öncü düzenlemeleri bulunan toplamda on ülke araştırmaya dâhil edilmiştir. Belçika, İrlanda, İspanya, Slovakya, Almanya, İsveç, Fransa, Macaristan, Polonya ve AB'den ayrılmış olmakla birlikte İngiltere'nin mevzuatı incelenmiş olup Türkiye'deki konuyla ilgili mevzuat da incelenmiştir. Bu bölümde, yapılan incelemeler sonucunda elde edilen ve önemli olarak nitelendirilen bilgilerden bahsedilecek olup konuyla ilgili birtakım önerilerde bulunulacaktır.

Belçika'da, Flaman Topluluğa ait Radyo ve Televizyon Yayıncılığı Yasası'na bakıldığında dört çeviri türü ön plana çıkmaktadır. Altyazı, sesli betimleme, işaret dili ve sesli altyazı çeviri türleri belirtilmiş olmakla birlikte yasada yalnızca altyazı çeviri türü için oranlar belirlenmiştir. En az %2 pazar payına sahip medya hizmet sağlayıcılarının ana haber programlarını altyazılı olarak sunması gerektiği ve geri kalan programların %90'ını altyazılı olarak sunması gerektiği göze çarpmaktadır. Ayrıca, Flaman Hükûmeti'nin bu uygulamalar için belli kriterlere göre finansman sağlayacağı da yasada yer almaktadır.

İrlanda'da, 2009 tarihli Yayıncılık Yasası'na istinaden Erişim Kuralları belirlenmiştir. Erişim Kuralları'nda, üç çeviri türü (altyazı, işaret dili ve sesli betimleme) için tanımlama yapılmış ve bu çeviri türleri ile ilgili kurallar ayrıntılı olarak belirtilmiştir. Erişim Kuralları, en son 2019 tarihinde yayımlanmıştır ve beş senelik bir zaman dilimini esas almaktadır. Altyazı, işaret dili ve sesli betimleme çeviri türlerine ilişkin oranlar birtakım faktörlere dayanarak oluşturulmuş ve her kanal için farklılık gösterecek şekilde belirlenmiştir.

İspanya'da, Görsel-İşitsel İletişim Genel Kanunu'na bakıldığında sesli betimleme, altyazı ve işaret dili çeviri türlerinin düzenlendiği anlaşılmaktadır. Bu kapsamda; programların %75'ine altyazı ile erişim, haftada en az iki saat işaret dili çevirisi ile erişim ve haftada en az iki saat sesli betimleme ile erişim zorunluluğu bulunmaktadır. Kamu hizmeti yayıncılarının diğer yayıncılara göre daha yüksek oranda yükümlülükleri bulunmaktadır.

Almanya'da ise engellilerin televizyon yayınlarına erişimlerinin nasıl olması gerektiğine dair belirli bir yasal hüküm bulunmamakla birlikte gönüllülük esasına dayalı erişim hizmetleri sunulmaktadır. Özellikle kamu hizmeti yayıncılarının programlarının neredeyse tamamını altyazılı olarak sundukları bilinmektedir. Sesli betimleme çeviri türü ise maddi nedenlerden dolayı daha geri planda kalmıştır.

Fransa'da, yıllık izleyicisi toplam televizyon izleyicisinin %2,5'inin üzerinde olan kanallar için yükümlülük bulunmaktadır. Bu kanallar, özellikle televizyonun en çok izlendiği saatlerde yayınlarını erişilebilir yapmakla yükümlüdür. Macaristan'da ise yalnızca işitme engellilerin yayınlara erişimi konusunda yasal düzenleme yapılmış olup medya hizmet sağlayıcıların programlarını kademeli olarak işitme engelliler için erişilebilir hâle getirmek amacıyla uğraşmaları gerektiği belirtilmiştir.

İngiltere'de 2003 tarihli İletişim Yasası'na istinaden OFCOM, Televizyon Erişim Hizmetleri Kuralları yayımlamaktadır. Bu kurallar; altyazı, işaret dili ve sesli betimleme çeviri türleri için kılavuz ve gereksinimleri belirlemektedir. İletişim Yasası; altyazı, sesli betimleme ve işaret dili çeviri türleri için on yıllık hedef belirlemiştir (sırasıyla %80, %10 ve %5). Bu hedefler, yayıncıların on yılın sonunda ulaşması gereken oranları göstermektedir. Kamu hizmeti yayıncısı BBC'nin ise on yılın sonunda tüm yayıncılar içerisinde en yüksek altyazı hedefine ulaşması gerekmektedir (%100). 10 yıla kadar ise, her yıl için ayrı bir oran hedefi belirlenmiştir.

Konuyla ilgili AB üyesi ülkelerdeki hukuki düzenlemelerin incelenmesi sonucunda, Türkiye'de engelli bireylerin yayın hizmetlerine erişiminin iyileştirilmesine ilişkin olarak sunulabilecek öneriler aşağıdaki gibidir:

Öncelikle, medya erişilebilirliği ile ilgili hukuki düzenlemeler oldukça önemli olmakla birlikte daha da önemli olan bu düzenlemelerin hayata geçirilmesi ve uygulanmasıdır. Ancak bu şekilde engelli bireylerin yayın hizmetlerine erişimi tam anlamıyla mümkün olabilmektedir. Bunun gerçekleştirilmesi ise her şeyden önce medya hizmet sağlayıcılarının elindedir. Erişim hizmetlerinin uygulanması noktasında; işaret dili çevirmenine ilişkin ücretlendirmeler ve altyazı, sesli betimleme uygulamalarına ilişkin teknik altyapının oluşturulması medya hizmet sağlayıcı kuruluşlara maddi açıdan ciddi yükümlülükler getirebilmektedir. Dolayısıyla, medya hizmet sağlayıcı kuruluşlar yayın hizmetlerine erişim ile ilgili yükümlülüklerini tam anlamıyla ve istendiği ölçüde yerine getirmeyebilmektedir. Bu nedenle, ülkemizde

Sağırların, İşitme ve Görme Engellilerin Yayın Hizmetlerine Erişiminin İyileştirilmesine İlişkin Usul ve Esaslar Hakkında Yönetmelik'in uygulanması ile ilgili olarak değerlendirme toplantıları gerçekleştirilip medya hizmet sağlayıcı kuruluşlara ilişkin teşvik mekanizmasının uygulanması yönünde bir Kanun değişikliği yapılabileceği değerlendirilmektedir.

Avrupa Birliği ülkelerindeki düzenlemelere bakıldığında, İrlanda ve İngiltere gibi ülkelerde erişim hizmetleri ile ilgili olarak her kanal için ayrı bir oran belirlendiği göze çarpmaktadır. Kamu hizmeti yayıncılarının yükümlülüğü bu noktada daha fazla olmakla birlikte diğer kanallar için bu yükümlülükleri belirlerken yayıncıların niteliği, gelişim aşaması ve teknik kapasitesi vb. özelliklerinin incelenip ona göre bir oran belirlendiği tespit edilmiştir. Ülkemizde her yayıncının niteliği, gelişim aşaması ve teknik kapasitesi aynı değildir ve bu anlamda yayıncılar için belli seviyelerin belirlenmesi ve oranların buna göre düzenlenmesinin uygun olacağı önerilerimiz arasındadır.

Öte yandan, engelli bireylerin televizyon yayınlarındaki temsili oldukça önemli bir konudur. Bazı Avrupa Birliği ülkelerinde bu konuyla ilgili olarak kanuni düzenlemeler yapılmıştır. Örneğin; İspanya'da, medya hizmet sağlayıcılarının, yayınlarında engelli bireylerin normalleştirilmiş, saygılı ve kapsayıcı bir imajını sunmaya çalışmaları gerektiği ve bu bireylerin programlardaki görünümlerinin, toplumdaki etkileri ve katılımlarıyla orantılı olması gerektiği kanunda düzenlenmiştir. Bu kapsamda, ülkemizde de bu konuyla ilgili bir madde mevzuata eklenerek engellilerin televizyon yayınlarındaki temsilinin daha kapsayıcı ve engelli bireylerin toplumdaki katılımlarıyla orantılı olarak daha gerçekçi olmasının sağlanabileceği düşünülmektedir.

Avrupa Birliği ülkelerinde engellilerin yayın hizmetlerine erişimine yönelik yükümlülüklerin genellikle kanun ile düzenlendiği ve bu anlamda denetim mekanizmasının oldukça sıkı olduğu göze çarpmaktadır. Engelli bireylerin bu

hizmetlerden faydalanabilmesi bir yandan da denetimlerin ayrıntılı biçimde yapılmasına bağlı olmaktadır. Bu kapsamda, Sağırların, İşitme ve Görme Engellilerin Yayın Hizmetlerine Erişiminin İyileştirilmesine İlişkin Usul ve Esaslar Hakkında Yönetmelik'in 5 inci maddesinin sekizinci fıkrasında yer alan "*Engelli dostu programların yayınlanma oranlarına ilişkin istatistiksel veriler usule uygun olarak doldurulmuş Ek-1'de yer alan form ile her ayı takip eden on gün içinde Üst Kurulun izlemeburo@rtuk.gov.tr internet adresine elektronik posta ile gönderilir"*[211] hükmünün yanı sıra medya hizmet sağlayıcı kuruluşlardan konuyla ilgili yıllık ayrıntılı bir rapor istenebileceği değerlendirilmektedir.

Sağırların, İşitme ve Görme Engellilerin Yayın Hizmetlerine Erişiminin İyileştirilmesine İlişkin Usul ve Esaslar Hakkında Yönetmelik'te yalnızca televizyon yayın hizmetlerine yer verilmiştir. Ancak, günümüzde isteğe bağlı yayınlar oldukça geniş bir izleyici kitlesine sahip olup Avrupa Birliği ülkeleri bu hizmetlere erişim ile ilgili olarak hukuki düzenlemeler gerçekleştirmeye başlamışlardır. Bu kapsamda, engellilerin isteğe bağlı yayınlara erişimi ile ilgili bir düzenleme gerçekleştirilmesinin önemli olacağı değerlendirilmektedir. İsteğe bağlı yayınlarda, kataloğun ne kadarının bu kapsamda yer alacağının ise yayıncılarla istişare edilmesinin ve yapılan değerlendirmeler sonucunda bir oran belirlenmesinin faydalı olacağı düşünülmektedir.

Radyo ve Televizyon Üst Kurulu tarafından engelli bireylerin geleneksel medya ve yeni medya kullanım eğilimlerine yönelik güncel ve kapsamlı araştırmaların gerçekleştirilmesi, engellilerin medyaya erişimlerinin kapsamlı bir şekilde analiz edilmesi, konuyla ilgili eksikliklerin ortaya çıkarılması açısından etkili olacaktır.

İşitme ve görme engelli çocukların televizyon yayın hizmetlerine erişimi çok önemli bir husustur. Yayın hizmetlerine erişim sınırlı kaldığı takdirde, bu durum çocuğun kavram gelişimine engel olabilmektedir. Örneğin; farklı yaş grupları için

[211]Sağırların, İşitme ve Görme Engellilerin Yayın Hizmetlerine Erişiminin İyileştirilmesine İlişkin Usul ve Esaslar Hakkında Yönetmelik, RG: 11.10.2019, 30915.

hazırlanan çizgi filmler işaret dili edinimine, altyazı ile de verildiği zaman ileriki yaşlarda konuşma dili öğrenimine büyük katkı sunmaktadır.[212] Bu nedenle, çocukların televizyon yayın hizmetlerine erişimi noktasında çocuk programlarına yönelik bir düzenleme yapılması ve konunun pedagoglar eşliğinde çalışılması önem arz etmektedir.

Sonuç olarak; bu çalışmanın, engellilerin toplumsal hayata tam katılımları için oldukça önemli olan medya erişilebilirliğine yönelik düzenlemeler noktasında faydalı olabileceği ve bu kapsamda engelli bireylerin yayın hizmetlerine erişimine katkı sağlayacağı düşünülmektedir.

[212]Melike Yiğit*, Televizyon Yayınlarına İşitme Engellilerin Erişimi*, Radyo ve Televizyon Üst Kurulu, Uzmanlık Tezi, Ankara, 2018, s. 66.

KAYNAKÇA

KİTAPLAR

Aziz, Aysel (2013), *Televizyon ve Radyo Yayıncılığı (Giriş),* Hiperlink Yayınları, İstanbul.

Barnes, Colin (1998), *The Social Model of Disability: A Sociological Phenomenon Ignored by Sociologists?*'den aktaran Esra Burcu, *Engellilik Sosyolojisi*, Anı Yayıncılık, Ankara 2015, s.2.

Burcu, Esra (2007), *Türkiye'de Özürlü Birey Olma: Temel Sosyolojik Özellikleri ve Sorunları Üzerine Bir Araştırma*, Hacettepe Üniversitesi Yayınları, Ankara.

_____ (2015), *Engellilik Sosyolojisi*, Anı Yayıncılık, Ankara.

Ektaş, Ahmet Fatih (2017), *Ulusalüstü Boyutlarıyla Engelli Hakları ve Engelli Kişilerin Hakları Sözleşmesi*, On İki Levha Yayıncılık, İstanbul.

Francisco Javier Cabrera Blázquez (2014), "Spain: Creation of National Commission for Markets and Competition", (Ed.) *Susanne Nikoltchev, Enabling Access to the Media for All, IRIS plus 2014-3,* European Audiovisual Observatory, Strasbourg.

Giddens, Anthony ve Sutton, Philip. W. (2013), *Sociology*, Polity Press, Cambridge.

Juraj Polák (2014), "Slovakia: Amendment of Broadcasting Act", (Ed.) Susanne Nikoltchev, *Enabling Access to the Media for All, IRIS plus 2014-3,* European Audiovisual Observatory, Strasbourg.

Kutay, Pars ve Özçeri, Aslı (2006), *Avrupa Birliği'nde Medya Hukuku ve Uygulamaları,* TVYD Yayınları, İstanbul.

Lenke, Claudia ve Biehl, Axel (2014), "Ensuring elimination of barriers in the German practice", (Ed.) Susanne Nikoltchev, *Enabling Access to the Media for All, IRIS plus 2014-3,* European Audiovisual Observatory, Strasbourg.

Şulha, Pelin (2019), *Görsel-İşitsel Çeviri: Görme Engelliler İçin Sesli Betimleme,* Çeviribilim Yayınları, İstanbul.

Yaylagül, Levent (2019), *Kitle İletişim Kuramları: Egemen ve Eleştirel Yaklaşımlar,* Dipnot Yayınları, Ankara.

Yıldırım, Ali ve Şimşek, Hasan (2016), *Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri,* Seçkin Yayıncılık, Ankara.

Yüksel, Mehmet (2009a), "Türkiye'de Radyo ve Televizyon Hukuku", (Ed.) Korkmaz Alemdar, *Türkiye'de Kitle İletişimi:Dün-Bugün-Yarın,* Gazeteciler Cemiyeti Yayınları, Ankara.

_____(2009b), "Radyo ve Televizyon Hukukunun Gelişimi:1929-1980", (Ed.) Korkmaz Alemdar, *Türkiye'de Kitle İletişimi:Dün-Bugün-Yarın,* Gazeteciler Cemiyeti Yayınları, Ankara.

MAKALELER VE TEZLER

Akyıldız, Nihal Arda (2017), "Avrupa Birliği'nde Engelli Politikası", *Türk&İslam Dünyası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, Sayı:13, s.48-59.

Azarkan, Ezeli ve Benzer, Ekrem (2018), "Birleşmiş Milletler Engelli Kişilerin Haklarına Dair Sözleşme ve Türkiye'de Engelli Hakları", *Dicle Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, Cilt:23, Sayı:38, s.3-29.

Bickenbach, Jerome E., Chatterjih, Somnath, Badley, E.M., Üstün, T.B., "Models of disablement, universalism and the international classification of impairments, disabilities and handicaps", *Social Science & Medicine*, Sayı:48, 1999, s.1173-1187.

Clifford, Jarlath (2011), "The UN Disability Convention and its Impact on European Equality Law", *The Equal Rights Review,* Sayı:6, s.11-25.

Çağlar, Selda (2012), "Engellilerin Erişebilirlik Hakkı ve Türkiye'de Erişebilirlikleri", *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, Cilt:61, Sayı:2, s.541-598.

Çelik, Elif (2016), "Onuncu Yılında Birleşmiş Milletler Engelli Kişilerin İnsan Hakları Sözleşmesi ve Sözleşme Ruhu", *İnönü Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, Cilt:7, Sayı:1, s.219-246.

Çetin, Başak Işıl (2017), "Sanayi Devrimi'nden 21. Yüzyıla Batı Dünyasında Engellilik", *Sosyal Güvenlik Dergisi*, Cilt:7, Sayı:1, s. 91-121.

Erten, Şerafettin ve Aktel, Mehmet (2016), "Ulusal Program ve Düzenli İlerleme Raporları Çerçevesinde Türkiye'nin Engelli Politikaları", *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, Cilt:21, Sayı:4, s.1275-1297.

_____ (2020), "Engellilerin Erişebilirlik Hakkı: Engelsiz Kent Yaklaşımı Çerçevesinde Bir Değerlendirme", *Süleyman Demirel Üniversitesi Vizyoner Dergisi,* Cilt:11, Sayı:28, s.898-912.

Güven, Mine (2020), "Televizyon Ortamında Erişilebilirlik Uygulamalarının Gelişimi: Sesli Betimleme, Altyazılama ve İşaret Dili Çevirisi", *Dokuz Eylül Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, Cilt:7, Sayı:1, s.152-175.

Kara, Bülent (2016), "Türkiye'de Engelli Bireylerin Yasal Hakları ve Uygulamadaki Yeri", *Akademik Sosyal Bilimler Çalışmaları Dergisi*, Sayı:48, s.249-260.

Hurst, Rachel (2003), "The International Disability Rights Movement and the ICF", *Disability and Rehabilitation,* Sayı: 25, No:11-12, s.572-576.

Lang, Raymond (2009), "The United Nations Convention on the right and dignities for persons with disability: A panacea for ending disability discrimination?", A*LTER, European Journal of Disability Research,* Sayı:3, s.266-285.

Meşe, İlknur (2014), "Engelliliği Açıklayan Sosyal Model Nedir?", *Sosyal Politika Çalışmaları Dergisi*, Sayı:33, s.79-92.

Özgökçeler, Serhat ve Alper, Yusuf (2010), "Özürlüler Kanunu'nun Sosyal Model Açısından Değerlendirilmesi", *İşletme ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi*, Cilt 1, Sayı:1, s.33-54.

Yiğit, Melike (2018), *Televizyon Yayınlarına İşitme Engellilerin Erişimi,* Radyo ve Televizyon Üst Kurulu, Uzmanlık Tezi, Ankara.

ANONİM ESERLER

Avrupa Birliği Bakanlığı (2013), *Avrupa Birliği Müzakere Sürecinde Yargı ve Temel Haklar Faslı,* Avrupa Birliği Bakanlığı, Ankara.

Devlet İstatistik Enstitüsü (2002), *Türkiye Özürlüler Araştırması,* DİE, Ankara.

European Commission (2016), *Survey and data gathering to support the Impact Assessment of a possible new legislative proposal concerning Directive 2010/13/EU (AVMSD) and in particular the provisions on media freedom, public interest and access for disabled people*, Publications Office of the European Union, Luxembourg.

International Telecommunication Union (2011), *Making Television Accessible,* ITU, Geneva.

Radyo ve Televizyon Üst Kurulu (2014), *Radyo ve Televizyon Yayıncılığı Sektör Raporu*, RTÜK, Ankara

_____ (2016), *RTÜK 2016-2020 Stratejik Planı*, RTÜK, Ankara.

_____ (2020), *RTÜK 2019 Yılı Faaliyet Raporu*, RTÜK, Ankara.

World Health Organization (1980), *International Classification of Impairments, Disabilities, and Handicaps (ICIDH)*, WHO, Geneva.

_____ (2002), *Towards a Common Language for Functioning, Disability and Health: ICF*, WHO, Geneva.

_____ (2011), *World Report on Disability Summary*, WHO, Geneva.

MEVZUAT METİNLERİ

2010. évi CLXXXV. törvény a médiaszolgáltatásokról és a tömegkommunikációról.

5378 Sayılı Engelliler Hakkında Kanun, RG: 07.07.2005, 25868

5378 Sayılı Özürlüler ve Bazı Kanun ve Kanun Hükmünde Kararnamelerde Değişiklik Yapılması Hakkında Kanun, RG: 07.07.2005, 25868.

6112 Sayılı Radyo ve Televizyonların Kuruluş ve Yayın Hizmetleri Hakkında Kanun, RG: 03.03.2011, 27863.

BAI Access Rules, January 2019.

Broadcasting Act 2009.

Decreet betreffende radio-omroep en televisie, Staatsblad: 30.04.2009, 151.

Die Medienanstalten, Medienstaatsvertrag (MStV), 7 November 2020.

Engellilerin Haklarına İlişkin Milletlerarası Sözleşme, RG: 14.07.2009, 27288.

European Parliament and Council (2010), Directive 2010/13/EU of the European Parliament and of the Council of 10 March 2010 on the coordination of certain provisions laid down by law, regulation or administrative action in Member States concerning the provision of audiovisual media services (Audiovisual Media Services Directive), OJ: 15.4.2010, L 95.

_____ (2018), Directive (EU) 2018/1808 of the European Parliament and of the Council of 14 November 2018 amending Directive 2010/13/EU on the coordination of certain provisions laid down by law, regulation or administrative action in Member States concerning the provision of audiovisual media services (Audiovisual Media Services Directive) in view of changing market realities, OJ: 28.11.2018, L 303.

General de la Comunicación Audiovisual, Boletín Oficial del Estado: 01.04.2010, 79/2010.

Loi n° 86-1067 du 30 septembre 1986 relative à la liberté de communication.

Ofcom's Code on Television Access Services, 5 February 2021.

Ofcom's Guidelines on the Provision of Television Access Services, 3 February 2021.

Radio- och tv-lag (2010:696).

Sağırların, İşitme ve Görme Engellilerin Yayın Hizmetlerine Erişiminin İyileştirilmesine İlişkin Usul ve Esaslar Hakkında Yönetmelik, RG: 11.10.2019, 30915.

Türkiye Cumhuriyeti Anayasası, RG: 09.11.1982, 17863.

Yayın Hizmeti Usul ve Esasları Hakkında Yönetmelik, RG: 02.11.2011, 28103.

Zákon č. 308/2000 Z. z. o vysielaní a retransmisii a o zmene zákona č. 195/2000 Z. z. o telekomunikáciách, Zbierka zákonov SR: 04.10.2000, 128.

ELEKTRONİK KAYNAKLAR

https://www.aa.com.tr/tr/analiz/brexit-sonrasi-ingiltereyi-zorlu-bir-surec-bekliyor/1752016 (29.03.2021)

https://www.ab.gov.tr/turkiye-ab-iliskilerinin-tarihcesi_111.html (30.01.2021)

Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı Engelli ve Yaşlı Hizmetleri Genel Müdürlüğü (Kasım 2020), *Engelli ve Yaşlı İstatistik Bülteni*.

https://www.ailevecalisma.gov.tr/media/65097/istatistik_bulteni_kasim2020.pdf (30.01.2021)

Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı Engelli ve Yaşlı Hizmetleri Genel Müdürlüğü (2021), *Engelliler için Bilgilendirme Rehberi*.

https://www.ailevecalisma.gov.tr/media/70612/engelliler_icin_bilgilendirme_rehberi.pdf (12.03.2021)

https://www.ailevecalisma.gov.tr/eyhgm/kurumsal/misyon-ve-vizyonumuz/ (02.02.2021)

http://www.archiwum.krrit.gov.pl/en/for-journalists/press-releases/news,2766,krrit-regulation-on-increasing-access-services-for-persons-with-disabilities-and-justification.html (16.04.2021)

https://www.die-medienanstalten.de/fileadmin/user_upload/Rechtsgrundlagen/Gesetze_Staatsvertraege/Interstate_Media_Treaty_en.pdf (26.04.2021)

Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi
https://www.echr.coe.int/documents/convention_tur.pdf (14.04.2021)

https://ec.europa.eu/social/main.jsp?catId=1202 (12.04.2021)

https://www.epra.org/news_items/accessibility-of-disabled-persons-to-tv-programmes-and-disability-representation-on-air-french-csa-report (16.04.2021)

EPRA/2013/05, *Round Table on Access to Audiovisual Media Services for persons with disabilities: Comparative background document*.
https://epra3-production.s3.amazonaws.com/attachments/files/2202/original/accessibility_WG3_final_revised.pdf?1373379195 (15.04.2021)

ERGA (2016), *ERGA Special Task Report on the provision of greater accessibility to audiovisual media services for persons with disabilities*, ERGA.

https://erga-online.eu/wp-content/uploads/2016/10/report_accessibility_2016.pdf (30.05.2020)

European Commission (2010), *European Disability Strategy 2010-2020: A Renewed Commitment to a Barrier-Free Europe*, Brussels.

https://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=COM:2010:0636:FIN:en:PDF (02.02.2021)

https://www.global-regulation.com/translation/spain/1440650/law-7-2010%252c-of-march-31%252c-general-audiovisual-communication.html (23.03.2021)

https://hunmedialaw.org/dokumentum/153/Mttv_110803_EN_final.pdf (15.04.2021)

International Telecommunication Union (2019), *Accessible Europe 2019 Background Paper: Future of Accessible Audiovisual Media Services, Tv and Video Programming*, ITU.

https://www.itu.int/en/ITU-D/Regional-Presence/Europe/Documents/Events/2019/Accessible%20Europe/191107_AVMS%20Accessibility%20in%20Europe%20(Final%20edition).pdf (05.03.2021)

https://merlin.obs.coe.int/article/7707 (25.03.2021)

https://www.mfa.gov.tr/belcika-siyasi-gorunumu.tr.mfa (25.04.2021)

https://www.mprt.se/globalassets/dokument/lagar-och-regler/radioandtelevisionact2016.pdf (25.03.2021)

https://www.mprt.se/regelverk/tillganglighet-medier/foretag/regler-for-tillganglighet/ (25.03.2021)

https://www.ofcom.org.uk/research-and-data/multi-sector-research/accessibility-research/disabled-consumers-ownership-comms-services (29.03.2021)

Ofcom (2020), Television channels required to provide access services in 2021, Ofcom.

https://www.ofcom.org.uk/__data/assets/pdf_file/0036/197847/channel-access-services-2021.pdf (11.03.2021)

https://www.rtuk.gov.tr/sayisal-yayincilik-nedir/3893/1999/sayisal-yayincilik-nedir.html (04.04.2021)

https://www.rtuk.gov.tr/ab-bunyesinde-yurutulen-faaliyetler/3822/896/ab-bunyesinde-yurutulen-faaliyetler.html (08.04.2021)

https://tidegitim.com/portfolio-item/isitme-engelli-sagir/ (07.03.2021)

https://www.vlaamseregulatormedia.be/sites/default/files/act_on_radio_and_television_broadcasting.pdf (22.03.2021)

https://www.who.int/teams/noncommunicable-diseases/disability-and-rehabilitation/world-report-on-disability (29.01.2021)

https://www.who.int/teams/noncommunicable-diseases/sensory-functions-disability-and-rehabilitation (20.04.2021)

https://www.wipo.int/edocs/lexdocs/laws/en/sk/sk086en.pdf (23.03.2021)

ÖZET

Engelli bireyler hayatın her alanında çeşitli olumsuzluklarla karşılaşabilmektedirler. Bu kapsamda, engelli bireylerin toplumsal hayata diğer bireylerle eşit ölçüde katılımının sağlanması ancak engellilerin haklarının iyileştirilmesi ile mümkündür. Diğer alanlarda olduğu gibi, engelli bireylerin medya hizmetlerine erişiminin iyileştirilmesi de büyük önem taşımaktadır. Özellikle son yıllarda ülkemizde bu konuda önemli çalışmalar gerçekleştirilmiştir. Türkiye'de konuyla ilgili hukuki düzenlemeler gerçekleştirilirken uluslararası sözleşmeler de dikkate alınmıştır. Bu tezde; sağırların, işitme ve görme engelli bireylerin televizyon yayın hizmetlerine erişimine ilişkin Türkiye'deki ve Avrupa Birliği ülkelerindeki mevzuat incelenmiş olup karşılaştırması yapılmıştır. Böylece, benzerlikler ve farklılıklar saptanıp ülkemizde konuyla ilgili eksiklikler ortaya konulmaya çalışılmıştır. Bu kapsamda, Türkiye'de ve Avrupa Birliği ülkelerinde engelli bireylerin yayın hizmetlerine erişimine ilişkin mevzuatın yanı sıra konuyla ilgili kitap, makale ve raporlar belirlenip incelemeye alınmıştır. Yapılan incelemeler neticesinde, konuyla ilgili eksiklikler tespit edilerek ülkemizde engelli bireylerin yayın hizmetlerine erişimine ilişkin mevzuatın geliştirilmesine yönelik birtakım öneriler sunulmuştur.

Anahtar Kelimeler: Engelli, Engelli Hakları, Televizyon Yayınları, Erişilebilirlik, Medya Erişilebilirliği

ARŞİV Kayıt Bilgileri

Tezin Adı	Avrupa Birliği Ülkelerinde ve Türkiye'de Engelli Bireylerin Yayın Hizmetlerine Erişimine İlişkin Hukuki Düzenlemeler
Tezin Yazarı	Müge ASI
Tezin Danışmanı	Melike YİĞİT BAKIR
Tezin Konumu	Uzmanlık Tezi
Tezin Tarihi	Haziran 2021
Tezin Alanı	Yayıncılık
Tezin Yeri	RTÜK - ANKARA
Anahtar Kelimeler	Engelli, Engelli Hakları, Televizyon Yayınları, Erişilebilirlik, Medya Erişilebilirliği

ABSTRACT

Disabled people experience several disadvantages in all areas of life. In this context, enabling disabled people to participate in social life on an equal basis with other individuals is only possible by improving the rights of disabled people. As in other areas, improving the access of people with disabilities to media services is of great importance. Especially in recent years, a lot of progress have been made in our country about this subject. While making relevant legal regulations, international conventions are also taken into consideration. In this study; the legislation regarding the access of the deaf, hard of hearing and visually impaired people to television broadcasting services in Turkey and in European Union countries is examined. Thus, similarities and differences are identified and the deficiencies in our country are tried to be revealed. In this context, the legislation on access to broadcasting services of persons with disabilities in Turkey and in European Union countries as well as books, reports and articles on this subject are identified and examined. As a result of the investigations made, deficiencies on the subject are identified and some suggestions are made to improve the legislation regarding the access of disabled people to broadcasting services in Turkey.

Key words: Disabled, Disability Rights, Television Broadcasting, Accessibility, Media Accessibility

ÖZGEÇMİŞ

1989 yılında Ankara'da doğan Müge ASI, lise eğitimini TED Ankara Koleji'nde tamamladı. 2006-2010 yılları arasında Hacettepe Üniversitesi Sosyoloji Bölümünde lisans eğitimi aldı. Ayrıca, Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Bölümünde yan dal eğitimini tamamladı. 2013 yılında Cardiff Üniversitesi Avrupa Çalışmaları Bölümünde yüksek lisans eğitimini tamamladı. 2015-2017 yılları arasında Sosyal Güvenlik Kurumu tarafından yürütülen "Evde Çocuk Bakım Hizmetleri Yoluyla Kayıtlı Kadın İstihdamının Desteklenmesi Operasyonu" projesinde proje asistanı olarak görev yaptı. 2018 yılından bu yana Radyo ve Televizyon Üst Kurulunda Üst Kurul Uzman Yardımcısı olarak çalışmaktadır. İyi derecede İngilizce bilmektedir.